

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

MƏMMƏDOV RƏŞAD ASƏF OĞLU

SİĞORTA VASİTƏÇİLİYİ VƏ ONLARIN FƏALİYYƏTİNİN
TƏNZİMLƏNMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı : 060403 “Maliyyə”

İxtisaslaşma: “Sığorta işinin təşkili”

Elmi rəhbər: Prof. M.X.Həsənli

Magistr proqramının
rəhbəri: Prof. A.M.Kərimov

“Maliyyə və maliyyə institutları” kafedrasının
müdiri: i.e.d.Ə.Ə.Ələkbərov

BAKI - 2016

MAGİSTR DİSSERTASIYASININ İŞ PLANI

Magistr dissertasiyasının mövzusu: Sığorta vasitəçiliyi və onların fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətləri

GİRİŞ.....3

FƏSİL I. SIĞORTA VASİTƏÇİLİYİ SİSTEMİNİN YARANMASI ZƏRURİLİYİ VƏ İQTİSADI MAHİYYƏTİ6

1.1. Sığorta vasitəçiliyi fəaliyyəti maliyyə vasitəçiliyi sisteminin tərkib hissəsi kimi.....6

1.2. Sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin əsasları,.....15

1.3. Sığorta sistemində sığorta agentlərinin və brokerlərinin fəaliyyətinin maliyyə-iqtisadi və hüquqi əsasları..... 22

FƏSİL II. MÜASİR ŞƏRAİTDƏ SIĞORTA VASİTƏÇİLİYİ FƏALİYYƏTİNİN TƏNZİMLƏNMƏS XÜSUSİYYƏTLƏRİ..... 33

2.1. Sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkili elementləri və sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması.....33

2.2. Sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin inkişafının müasir mərhələsinin problemləri və ziddiyyətləri.....40

2.3. Müasir şəraitdə sığorta vasitəçilərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsinin tədqiqi və qiymətləndirilməsi.....51

FƏSİL III. SIĞORTA VASİTƏÇİLİYİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİ ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ56

3.1. Sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkilinin və tənzimlənməsinin beynəlxalq təcrübəsi..... 56

3.2. Sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi yolları...64

NƏTİCƏ.....76

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI.....79

**Резюме
Summary**

GİRİŞ

Mövzunun aktualığı. Ölkəmizdə baş verən dərin siyasi və iqtisadi dəyişikliklər sığorta bazarının səmərəli inkişafını tələb edir. Bu, hər şeydən əvvəl, onunla əlaqədardır ki, islahatlar prosesində dövlət və bələdiyyə müəssisə və təşkilatları öz sığorta müdafiələrini özləri təmin etmək məcburiyyətində qalırlar. Belə ki, yaxın zamanlara qədər müxtəlif dövlət mənbələrindən maliyyələşdirilən maliyyə yardımları praktiki olaraq mövcud deyildir. Eyni zamanda fərdi müştərilərin də sığorta müdafiəsizləmələri artır. Bununla da bazarda elə sığorta təkliflərinin inkişafı tələb olunur ki, həmin təkliflər həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər üçün müxtəlif hadisələrdən etibarlı müdafiəni təmin etsin. Müasir sığorta bazarı sığortaçıların sayının çoxluğu və əməliyyatların həcmının artması, sığorta xidmətlərinə yeni tələblərin və yeni istiqamətlərin meydana gəlməsi, rəqabətin kəskinləşməsi və xarici sığortaçıların ölkəmizin sığorta bazarına diqqətinin güclənməsi ilə xarakterizə olunur.

Sığorta təşkilatlarının fəaliyyətlərinin əsas istiqamətlərini elə sığorta məhsullarının yaranması təşkil edir ki, bu məhsullar inflyasiya şəraitinə tab gətirə bilsin, müştəri ilə etibarlı münasibətləri və sığorta təşkilatının müvafiq mənfəətini, eyni zamanda, sığorta məhsullarının sığortaçıdan sığorta olunana hərəkət texnikasının düzgün idarə olunmasını təmin etsin.

Sığorta bazarının formalaşmasında sığorta vasitəçiləri olan sığorta agentləri, sığorta brokerləri, həmçinin sığorta müqavilələrinin bağlanması və yerinə yetirilməsində iştirak edən digər vasitəçilər mühüm rol oynayır. Sözsüz ki, sığorta agentlərinin və brokerlərinin əsas vəzifəsi sığorta məhsullarının müştərinin maraqları çərçivəsində hərəkətinin təmin edilməsidir. Lakin, bundan başqa onlar, həmçinin, cəmiyyətin ümumi sığorta mədəniyyətinin, formalaşmasına, sığorta institutuna inamın artmasına həm makro, həm də mikro səviyyədə təsir göstərə bilirlər. Bu məsələlərin həllində, həmçinin, sığorta müqavilələrinin yerinə yetirilməsində iştirak edən ekspertlərin, qəza xidməti əməkdaşlarının və digər

vasitəçilərin də rolu böyükdür. Sığorta xidmətlərinin yerinə yetirilməsinin dəqiqliyi və keyfiyyəti bir tərəfdən sığortaçının avtoritetinin artmasını və yeni müştəri axınını təmin edir, digər tərəfdən isə məsələn iri miqyaslı qəzalar zamanı – istehsalın tez bir zamanda bərpasını təmin etməklə sonda makroiqtisadi səmərəyə malik olur.

Beləliklə, sığorta vasitəçiləri sığortaçı ilə sığorta olunan arasında yaranan və sığorta polisindən tutmuş sığorta müqaviləsinin şərtlərinin yerinə yetirilməsinə qədər olan maliyyə-iqtisadi münasibətlərin bütün mərhələlərində birbaşa olaraq iştirak edirlər.

Müasir şəraitdə sığorta vasitəçilərinə olan tələb əvvəlki illərlə müqayisədə dəfələrlə artmışdır. Çünki, indi müştərilərə sığorta xidmətlərinin geniş çəşidi təklif olunmalıdır. Bu baxımdan sığorta vasitəçilərinin işinin təşkili, onların hüquqi statusu, müştərilərlə münasibətləri, professional seçimi, onların hazırlanması və əməklərinin ödənilməsi məsələlərinə yenidən baxılmasına ehtiyac duyulur.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Milli iqtisadi ədəbiyyatlarda sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsi məsələləri nisbətən az işıqlandırılmışdır. Tədqiqatın nəzəri əsaslarını ölkə və xarici dövlətlərin aparıcı alimlərinin sığorta sahəsində elmi əsərləri təşkil edir. İşdə ölkə alimləri: M.X.Həsənlinin, D.A.Bağirovun, N.N.Xudiyevin, A.M.Kərimovun, Ş.Ş.Bədəlovun, B.A.Xankişiyevin, həmçinin rus alimləri V.V.Şaxovun, S.L.Yefimovun, R.T.Yuldaşevin, V.M.Rodionovanın, V.İ.Ryabikinin, V.K.Sençaqovun və digərlərinin əsərlərində şərh edilmiş problemlə tədqiqatlardan və nəzəri-metodoloji yanaşmalar istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas **məqsədini** sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin tənzimlənməsinin effektiv təşkilatı və maliyyə mexanizminin işlənilib hazırlanması təşkil edir. Bu məqsədlə tədqiqat işində aşağıdakı **vəzifələr** qarşıya qoyulmuşdur:

- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin əsaslarının öyrənilməsi;
- sığorta agentlərinin və brokerlərinin fəaliyyətinin maliyyə-iqtisadi və hüquqi əsaslarının araşdırılması;
- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkili elementləri və sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması məsələlərinin tədqiq edilməsi;
- sığorta vasitəçilərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsinin təhlil edilməsi;
- sığorta vasitəçiliyinin tənzimlənməsinin səmərəliliyini artırılması istiqamətləri yollarının açıqlanması.

Tədqiqatın predmeti və obyektini. Tədqiqatın **obyektini** sığorta vasitəçiliyi fəaliyyəti təşkil edir. Tədqiqatın **predmeti** kimi sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkilinin və tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsinin perspektiv istiqamətlərinin tədqiqi müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyanın **elmi yeniliyi** əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkili elementləri öyrənilmişdir;
- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin inkişafının müasir mərhələsinin problemləri və ziddiyyətləri araşdırılmışdır;
- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkilinin və tənzimlənməsinin beynəlxalq təcrübəsi öyrənilmişdir;
- müasir şəraitdə sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin tənzimlənməsi xüsusiyyətləri təhlil edilmişdir;
- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi yolları tədqiq edilmişdir.

Tədqiqatın **informasiya bazasını** Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin, informasiya-analitik agentliklərinin və informasiya mənbələrinin materialları və statistik hesabatları təşkil etmişdir.

İşin strukturu. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

FƏSİL I. SİĞORTA VASITƏÇİLİYİ SISTEMİNİN YARANMASI ZƏRURİLİYİ VƏ İQTISADI MAHIYYƏTİ

1.1. Sığorta vasitəçiliyi fəaliyyəti maliyyə vasitəçiliyi sisteminin tərkib hissəsi kimi

Bazar infrastrukturunu iqtisadiyyatın tərkib hissəsi kimi, iqtisadi funksiyaları yerinə yetirmək üçün (ehtiyatların optimal akkumulyasiyası və onlardan təsərrüfat fəaliyyəti məhsulları istehsal etmək kimi) imkan və şərait yaradır. Öz mənşəyi və ya təbiəti nöqtəyi – nəzərindən, bazar infrastrukturunu canlı orqanizm kimi iqtisadi sistemə nüfuz etmiş və onun fəaliyyətini təmin edən institutların bütöv bir kompleksi kimi çıxış edir. Onun spesifik məzmunu, sərhədləri daxilində fəaliyyət göstərən bazarların xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunur. Məsələn, əmtəə və xidmətlər bazarının tərkib hissəsinə əmtəə bircaları, yarmarkalar, çoxsaylı firmalar, marketinq və digər təşkilatlar daxildir. Maliyyə bazarı əsasən pul, kredit və qiymətli kağızlar bazarından ibarətdir.

Bütövlükdə, bazar infrastrukturunu, ən müxtəlif meyarlar əsasında bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərən sərbəst bazarlardan ibarətdir.

Istehsalçıdan istehlakçıya əmtəə və xidmətlərin sərbəst hərəkətini təmin edən ayrı-ayrı müstəqil qarşılıqlı əlaqəli bazarların və idarəetmə strukturlarının məcmusu bazar infrastrukturunu formalaşdırır.

Əmanət və investisiyanın artımı cəmiyyətin fiziki aktivlərinin artmasını xarakterizə edən bir göstəricidir. Əmanətlə investisiyanın çox sıx qarşılıqlı əlaqəsi vardır. Investisiya ümumi formada ümumi istehsalın həcmində istehlak şeyləri istehsalına nisbətən artdığını əks etdirir. Maliyyə bazarı o ölkədə daha çox inkişaf edir ki, həmin ölkədə əmanətlər və investisiyalar daha çox etibarlı olur. Müxtəlif dövrlərdə dünya ölkələrində və Azərbaycanda əmanət və investisiyaların Ümumi daxili məhsulda xüsusi çəkisi əsas göstərici hesab olunur. Cəmiyyətin iqtisadi aktivləri artsa belə, həmin aktivlər istehsal prosesinə, xidmət sahələrinə və

ümumiyyətlə iqtisadiyyatın inkişafına yönəldilməzsə, cəmiyyət üçün lazım olan məhsul istehsal edilməyəcək, xidmət göstərilməyəcək əlavə iş yeri açılmayacaq, budcəyə vəsait daxil olmayacaq, həmin aktivlər dövriyyədən çıxarılacaq, pul qıtlığı yaranacaq, əlavə emissiya ediləcək və inflyasiya artacaqdır. Ona görə də əmanətləri investisiyaya yönəltmək üçün maliyyə bazarının mövcudluğu zəruridir.

Maliyyə sistemi tərəfindən həyata keçirilən maliyyə resurslarının akkumulyasiyası və yerləşdirilməsi prosesi, maliyyə bazarlarının funksional olması, fəaliyyət göstərməsi və maliyyə institutlarının fəaliyyəti ilə bilavasitə bağlıdır.

Maliyyə institutlarının vəzifəsi, vəsaitlərin vəsait sahiblərindən borc alanlara keçməsinə daha effektiv təşkil etməsi olduğu halda, maliyyə bazarının vəzifəsi maliyyə resurslarının alıcıları və satıcıları arasında maliyyə aktivlərinin alqı-sarqısını və öhdəlikərinin təşkil olunmasıdır.

Maliyyə-kredit institutları istehsal müəssisələri arasında vasitəçi olmaqla yanaşı maliyyə-kredit resurslarının dövriyyəsinin həyata keçirilməsində aparıcı rol oynayaraq, bütün kommersiya fəaliyyətinin katalizatoru kimi çıxış edirlər. Sığorta kompaniyaları, investisiya fondları, kommersiya bankları və bu resursların daha çox səmərə verən və krediti ödəmə qabiliyyəti yüksək olan iqtisadiyyat sahələrinə istiqamətlənməsinə imkan yaradır.¹(29)

Ölkənin maliyyə bazarlarının açıqlılıq səviyyəsi dünyanın sənaye cəhəddən inkişaf etmiş ölkələrinə xas olan səviyyəyə sox yaxınlaşmalıdır. Əksər dövlətlərdə gedən bu liberallaşdırma prosesi maliyyə institutların, o cümlədən birja mərkəzlərinin inkişafını üstələyib. Qloballaşdırma şəraitində xarici birja birləşmələri MDB bazarlarına böyük maraq göstərir. Bununla əlaqədar qərb birja strukturlarının digər ölkələrin emitentlərinin fəal şəkildə cəlb edilməsi faktlarını təsdiq etmək olar. Buna görə də bu ölkələr üçün regional inteqrasiyanın əhəmiyyəti yüksəkdir, çünki qloballaşdırmanın mənfi nəticələrinin bir qədər

¹ Məmmədov V.Q. "Bazar münasibətləri şəraitində maliyyə vasitəçiliyi sisteminin təkmilləşdirilməsi" magistr dissertasiya işi. UNEC 2014. (unec.edu.az)

neytrallaşdırılmasına, bu və ya digər bölgənin təbii daxili mühitinin qorunub saxlanılmasına, zəif yerlərin örtülməsinə və regional spesifikanın rəqabətlik üstünlüyünə çevrilməsinə kömək edəcək. Bu kimi ölkələr üçün inteqrasiya demək olar ki, daxili məkanın daha güclü rəqiblərdən qorunması və yalnız liderlərin marağına oynayan beynəlxalq “oyun qaydaları”nın yayılmasının qabağının alınması üçün yeganə leqal üsuldür. Bunların hamısı MDB-nin zəifləmiş və özünə dünya maliyyə sistemində layiqli bir yer tutmaq üçün dünya maliyyə mərkəzlərlə rəqabət aparmağa çətinlik çəkən bazarlar üçün çox önəmlidir. Bu ölkələrin hər birinin inkişaf etmiş ölkələrin bazarlarına xas olan geniş alət çeşidinə malik, tutumlu və inteqrasiya etmiş milli maliyyə bazarı olmalıdır. Bu kimi bazarlar inkişaf etmiş ölkələrdə on illərlə formalaşsınsa, burada həmin bazarların yaradılması qısa müddət ərzində keçirilməlidir, çünki onların qarşısında duran məqsədlərin öhdəsindən təkbaşına deyil yalnız birlikdə gəlmək mümkündür. Belə olduğu halda bu ölkələrin birjalarının daha sıx əməkdaşlığa və onların işlərinin koordinasiya edilməsinə tələbatı artıraraq, dövriyyələrin artması və likvidliyin yüksəldilməsinə gətirib çıxara bilər.²(28)

Bu gün maliyyə sisteminin və bütün bazar infrastrukturunun formalaşması sahələr və regionlar arasında kapitalın axınını təmin edən kommertiya banklarının, sığorta kompaniyalarının və digər maliyyə institutlarının fəaliyyətlərindən asılıdır.

Maliyyə vəsaitlərinin hərəkəti əmanət sahiblərindən pula ehtiyacı olanlara keçməsi ilə müşayiət olunur. Pula ehtiyacı olanlar firmalar, hökumət, əhali və xarici vətəndaşlardır. Eyni zamanda həmin subyektlərdə maliyyə vəsaitlərinin artıqlığı da yarana bilər. Yəni bir sahədə maliyyə vəsaitlərinin artıqlığı, digər sahədə çatışmamazlıq varsa, vəsaitin bir sahədən başqa sahəyə axını baş verir. Bu axın maliyyə vasitəçiliyi və maliyyə bazarı vasitəsilə həyata keçirilir. Maliyyə vasitəçiləri kapitalın cəlb edilməsi və bölüşdürülməsi zamanı xərclərin artmasına səbəb olurlar. Odur ki, kapitalın birbaşa hərəkətini nəzərdə tutan maliyyə bazarı

² Məmmədov V.Q. “Bazar münasibətləri şəraitində maliyyə vasitəçiliyi sisteminin təkmilləşdirilməsi” magistr dissertasiya işi. UNEC 2014. (unec.edu.az)

daha səmərəli hesab edilir. Müasir şəraitdə maliyyə vasitəçiliyi iqtisadiyyatın “sınır mərkəzi” hesab edilir. Bu iqtisadi proseslərin idarə edilməsi, onlara xidmət göstərilməsi və çox saylı iştirakçıların fəaliyyətini tənzimləyən mürəkkəb bir strukturdur.

Sığortanın ilkin formalarının yaranması çox qədim zamanlara gedib çıxır. Hətta quldarlıq cəmiyyətlərində bu günkü sığorta müqaviləsinin xüsusiyyətlərinə malik olan könüllü sazişlər olmuşdur. Bizə gəlib çatmış ən qədim sığorta qaydaları Talmuda kitablarından birində öz əksini tapmışdır. Lakin, sığortanın tarixi İtaliyada gəmiçiliyin inkişafı ilə əlaqədar olaraq e.ə. XIII əsrin əvvəllərindən başlayır. Artıq bu zaman sığortaya məhz zərərlərin əvəzinin ödənilməsinə yönəldilmiş maliyyə fəaliyyəti kimi baxılmağa başlanılır. Sığorta əməliyyatlarına bənzər əməliyyatlar ilkin olaraq qədim Şumerdə (Mesopotomiyada əyalət – e.ə. 4-3 minilliklərdə artıq Mesopotomiyada («iki çay, yəni Dəclə və Fərat çayları arasında») Ur, Uruk və Laqaş kimi ilk sınıflı cəmiyyətlər-dövlətlər yaranmışdı) ortaya çıxır; daşınma müddətində yüklərinin məhv olmasına qarşı onların maraqlarını qorumaq məqsədilə yerli tacirlərə maliyyə təminatı və ya pul məbləği (borc şəklində və ya ümumi xəzinə yaradılması formasında) verilirdi. Daha sonralar, Babilədə (bizim e.ə. XIX-XI əsrlərdə Mesopotomiyada şəhər, Babilistanın paytaxtı) «borc verən tacirlər» adlı xüsusi qrup meydana gəldi. Onlar, «uzun müddətli səyahətə çıxan» (o zaman idxal-ixrac əməliyyatlarını məhz belə adlandırıdılar) öz həmkarlarına borc verir və daşıma müddətində yük oğurlandıqda və ya məhv olduqda verdikləri pulu geri tələb etmirdilər. Aralıq dənizində sürətlə inkişaf edən dəniz ticarəti sığortanın ilkin formalarının inkişafına zəmin yaratdı. Yunan oratoru Demosfen (təqribən e.ə. 384-322) öz yazılarında Afinada formalaşmış belə bir praktikadan bəhs edirdi; ssuda alan tacir aldığı ssudanı yalnız öz işlərini (səyahətini) uğurla başa vurduqda qaytarırdı və bu zaman aldığı borcdan əlavə 30% əlavə haqq ödəyirdi. Bu olduqca ağır bir faiz idi. Bu əməliyyat sığorta adlandırmaq mümkün olmasa da, artıq sığortanın müəyyən ünsürləri özünü biruzə verirdi. Qədim dövrdə Misir piramidaları, firon ehramları, Solomon (təqribən e.ə. 970-931) qəsri kimi

tikintilərdə işləyən fəhlələr bədbəxt hadisə nəticəsində bədən xəsarəti alan və ya həlak olan yoldaşlarının və ya onların ailələrinin xeyrinə qarşılıqlı yardım xəzinəsi (kassası) təşkil edirdilər. Bu isə artıq fərdi qəza sığortasının ilkin ünsürlərini özündə əks etdirirdi. Roma imperiyası dövründə hakimiyyət təmsilçilərinin özləri mal göndərən və tacirlərlə xüsusi protokollar imzalayaraq, silah və həyati əhəmiyyətli mallar daşıyan gəmilərin, hərbi əməliyyatlar və ya qasırga nəticəsində məhv olması və ya zədələnməsi zamanı İspaniyadakı legionerləri həmin mallarla təchiz etməyi öhdələrinə götürür və beləliklə müəyyən risklərə qarşı qarant kimi çıxış edirdilər. Aralıq dənizindəki uzun səyahətlər üçün yükün və ya gəminin dəyərinin 50 % - i və ya daha artıq məbləğində ssuda verilirdi (usura infinitae). XII əsrin sonları - XIII əsin əvvəllərində müşahidə olunan iqtisadi tərəqqi vəziyyətində faktiki olaraq qeyri-məhdud təsirə malik olan Roma katolik kilsəsi gün – gündən artan borc vermə və sələmçiliyin inkişafından kənarda qala bilməzdi. 1234 cü ildə Müqəddəs Yazıya (əhdi-cədid) müvafiq olaraq papa IX Qriqorinin dekreti ilə sələmçiliklə bağlı olan bütün əməliyyatlar qadağan edildi. Lakin iqtisadiyyatın inkişafı üçün ssuda və borcların (kredit) zəruriliyini anlayan papa bir müddət sonra öz qərarını dəyişərək, yalnız ağlabatan faizlərlə sələmçiliyə icazə verir və bu qərarı ilə «ağlabatan dərəcə» nəzəriyyəsinə yol açmış oldu. Həmin nəzəriyyənin mahiyyəti ondan ibarət idi ki, alınan gəlir (faiz) borc alan tacirə yaxud hər hansı digər təsərrüfat subyektinə göstərilən xidmətə mütənasib olmalıdır. Bununla yanaşı öz yaxın qohumuna faizlə pul verməyə yol verilmirdi. Sələmçiliyi ləğv etməklə və məhdudlaşdırmaqla kilsə, dəniz ticarətinin inkişafını ləngitmiş olsa da, riskdən ən effektiv sistemin – sığorta müqaviləsinin ortaya çıxmasına kömək etdi. Kilsənin ilk qərarından sonra tacir-bankirlər rəsmi qadağandan yan keçməyə cəhd göstərirdilər. Jan Favye «Qızıl və ədviyyat» əsərində gənuyalı tacir Benedetto Zaxariya haqqında maraqlı bir hekayədən bəhs edirdi. Hekayədə göstərilirdi ki, 1298 ci ildə o, öz həmvətəninə - Bryuqeyə çatdırılmaq üçün 30 ton duz satır. Həmin müqavilənin digər hissəsində nəzərdə tutulurdu ki, yük təyinat limanına çatdırıldıqdan sonra Zaxariya həmin malı əvvəlcədən razılaşdırılmış, lakin satış qiymətindən artıq qiymətə yenidən almaq öhdəliyini daşıyır. Bu şəkildə yükləmə

(göndərmə) limanı ilə təyinat limanı arasında Zaxariya yalnız öz gəmisi üçün riskə girmiş olurdu. Təkrar satın alma qiyməti ilə ilkin satış qiyməti arasındakı fərq «riskin qiymətini» təşkil edirdi və kilsə tərəfindən qadağan edilmiş ssuda faizini əvəz edirdi. Belə sxemlər vasitəsilə tacirlər, dənizçilər və borc verənlər ilkin sığorta müqavilələrinin ortaya çıxmasına şərait yaratmış oldular. Yüklə daşıyanlar gəminin, yükün və daşımının müddətindən asılı olaraq tacirlərə və bankirlərə «riskin qiymətini» - əlavə pul məbləği ödəyirdilər. «Riskin qiyməti» daha sonra sığorta mükafatı (premiyası) adlanmağa başladı (latınca «Preamium» sözündən). Beləliklə sığortaçılıq peşəsi yarandı. 1559-cu ildə ingilis parlamentinin ilk iclasını açan Nicholas Baconun işlətdiyi cümlə bu gün də öz aktuallığını qoruyur: «Qoy təhlükələrlə dolu səyahətə çıxan hər bir ağıllı alıcı pulunun digər hissəsini qorumaq üçün, onun bir hissəsini ayırsın». Bu cümlə özlüyündə sığortanın əsas məqsədini əks etdirir. Qarşılıqlı yardımlaşma forması kimi sığorta hələ bəşəriyyət tarixinin ilk vaxtlarından mövcud olmuşdur. Qədim yunanların apardıqları borc əməliyyatlarını bunun prototipi saymaq olardı. Hələ Demosfen qədim yunanların dəniz ticarətində mövcud olan təcrübələri haqqında ətraflı yazmışdır. Belə ki, gəminin icarəyə götürülməsi üçün ssuda verilir, daha sonra əgər səyahət müvəffəqiyyətlə başa çatdırılırdısa, ssuda faizi ilə birgə qaytarılır, əks halda, yəni dənizdə bədbəxt hadisə olduqda isə ssuda ümumiyyətlə qaytarılmırdı. Faiz o qədər yüksək müəyyən edilmişdi ki, onlardan yığılan kapital dəniz risklərinə təminat vermək üçün istifadə edilə bilərdi. Müasir sığorta şirkətlərinə bənzər institutlar ilk dəfə XII əsrdə Islandiyada yanğına və mal-qaranın tələf olmasına qarşı birgə təminatı həyata keçirmək üçün meydana gələn kəndli ittifaqları olmuşdur. Ittifaqlar adətən 20 varlı kəndlidən ibarət olur və bədbəxtlik baş verdikdə zərərin əvəzinin bir hissəsi material və işlə, digər hissəsi isə pulla ödənilirdi. Lakin, Islandiya ittifaqları dəniz sığortasının daha çox məşhur olduğu Avropa ölkələrində geniş yayıla bilmədi. Artıq, 1300-cü ildə Belçikada sığorta mükafatı müqabilində dəniz risklərinin birbaşa ödənilməsi praktikasına formalaşmışdı. Bu günki mənada sığortaya isə yalnız XIV əsrdə dəniz ticarətinin çox geniş yayıldığı İtaliyada rast gəlinir. Sığorta hüququ tarixində ilk sığorta

şəhadətnaməsi (polisi) kimi qəbul edilən müqavilə 23 oktyabr 1347 ci ildə Genuyadan Mayorkaya yola düşən «Santa Klara» adlı gəminin daşdığı yükü «sığortalamaq» məqsədilə bağlanmışdı. Tarixdə bizə məlum olan ilk sığorta şirkəti də Genuyada 1424 cü ildə yaradılmışdı.

XV əsrdə isə Londondan qitəyə və geriyyə muntəzəm gəmiçilik üçün sığorta tarifləri müəyyən edildi, sığorta qanunvericiliyi formalaşdı və 1435 ci ildə sığorta sahəsində ilk qanun olan Barselona Fərmanı verildi. Artıq XV əsrin sənədlərində biz o dövrün müfəssəl işlənmiş sığorta qanunvericiliyi külliyyatının olduğu haqqında məlumatlardan xəbərdar oluruq. 1601 ci ildə dəniz risklərinin sığortası üzrə mübahisəli məsələlərinin həll edilməsi üçün İngiltərə Parlamenti yanında komissiya yaradıldı. 1680 ci ildə İngiltərədə tarixdə ilk dəfə olaraq yangından sığorta üzrə şirkət təsis edildi. Sığorta işinin inkişafında növbəti mühüm addım XV əsrin sonunda Avropada «yanğın ortaqlıqları» (Brangilden) adlanan birgə sığorta cəmiyyətlərinin meydana gəlməsi idi. Bu cəmiyyətlərin qeyri-kommersiya qurumu kimi nadir qurum olmasını Alman sığorta nəzəriyyəçisi prof. A. Manes 1910 cu ildə belə ifadə edirdi: «Səhmdar cəmiyyətlər demək olar ki, iqtisadiyyatın bütün sahələrində tətbiq edilir, birgə cəmiyyətlər isə demək olar ki, sığortaya xasdır». XVII əsrin sonlarından etibarən isə səhmdar şirkətlər ortaya çıxmağa başladı. İlk belə şirkət 1602 ci ildə yaranan «Holland-ostind ortaqlığı» olmuşdur. Lakin, bədbəxt hadisələr, fəlakətlərin miqyası, ölüm və s. üçün statistikanın aparılmasının dəqiq elmi metodlarının olmamasına görə, sığorta gəlirli bir iş olsa da olduqca riskli idi. Yalnız bu gün sığorta işində iqtisadi, statistik təhlil metodlarının, sığorta qanunvericiliyi sahəsində sənədlər toplusunun, sığorta qaydalarının olmasını nəzərə alaraq, siz artıq cürətlə sığorta şirkətlərinə etibar edə bilərsiniz. Azərbaycanda sığortanın inkişafı XIX əsrin ortalarında başlanmışdır ki, bunun da əsas stimül verici qüvvəsi neft idi. Azərbaycanda bu dövrdə fəaliyyət göstərən əsas sığorta şirkətləri xarici ölkələrin sığorta şirkətlərinin Azərbaycandakı filialları olmuşdur. Bunlara misal kimi, İngiltərənin «Lloyd» şirkətini (əsasən dəniz gəmilərinin sığortası), «Rus Lloyd» şirkətini, «Alman Levant Xətti» cəmiyyətini

(gəmi və yüklərin sığortası) göstərmək olardı. 1912 ci ilə olan məlumata görə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarının sayı 30 - a çatırdı. Bəhs etdiyimiz kimi, Sovet Hakimiyyəti dövründə dövlət monopoliyasında olan və Avropa standartlarından çox geri qalan sığorta 1991 cı ildən başlayaraq yenidən inkişaf etməyə başladı və bu sahədə bir sıra qanunlar və qanunvericilik aktları qəbul edildi. Beləliklə bazar iqtisadiyyatı mexanizminə ayaq uyduran sığorta bazarı formalaşmağa başladı.

Son illərdə qulağımızda ən çox səslənən ifadələrdən biri “sığorta mədəniyyəti” dir. Amma, təəssüf ki, yaxşı mənada yox, pis mənada. Nə zaman sığortadakı problemlərdən bəhs etsək, milli mentalitetimizin də təsiri ilə bir “günah keçisi” axtarmağa başlayırıq, təqsiri kimin boynuna yıxaq, aqlımıza ilk gələn şey “sığorta mədəniyyətinin” aşağı səviyyədə olması və ya olmamasıdır. İlk növbədə, nədir bu “sığorta mədəniyyəti”, onu necə müəyyən etmək və ölçmək olar? “Mədəniyyət (kultura)” sözü latın dilində “cultura” sözündən olub, tərbiyə, təhsil, inkişaf deməkdir. Mədəniyyət ifadəsi bir çox fərqli mənalarda istifadə olunur. “Sığorta mədəniyyəti” dedikdə çox zaman əhalinin sığorta sahəsindəki tərbiyəsi, təhsili, məlumatlılığı və biliyi başa düşülür. Sığorta mədəniyyətinə yalnız əhalinin yox, eyni zamanda sığorta bazarının bütün iştirakçılarının - sığorta şirkətlərinin, sığorta vasitəçilərinin, agentlərin, hətta sığorta sahəsində fəaliyyət göstərən köməkçi qurumların sığorta sahəsindəki bilikləri, tərbiyəsi, təhsili, peşəkarlığı, davranış normaları aid edilməlidir. Sığorta mədəniyyətinin səviyyəsi isə vətəndaşların apardıqları sığorta əməliyyatlarının inkişafı ilə müəyyən edilir. Adətən, bu hər min nəfərə düşən sığorta müqavilələrinin sayı, sığorta haqlarının və əhalinin xərclərinin nisbəti ilə təyin edilir. Burada çox maraqlı bir məqama diqqətinizi yönəltmək istəyirəm, statistikaya nəzər yetirsək görürük, SSRİ vaxtında sığortadan yararlanan əhalinin sayı, hər 1000 nəfərə düşən sığorta müqavilələrinin sayı və bir sıra digər göstəricilər bu günki rəqəmlərdən daha optimal olmuşdur.

Ümumiyyətlə, sığortanın inkişafının bilavasitə asılı olduğu əhalinin sığorta mədəniyyətinin bərpa olunması və inkişaf etdirilməsi 3 ən mühüm şərtin mövcud olmasından asılıdır:

1. Əhalinin gəlirlərinin artması. Necə deyərlər: “Pul var - sığorta var”. Amma, bu məqamda qeyd edim ki, əhali arasında yayılan bir fikirlə heç cür razılaşmıram ki, sığorta varlı insanların işidir. Yox, əzizlərim, tam tərsinə sığortalanmaq ilk növbədə kasıb, alın təri ilə ailəsinin ruzisini qazanan, ev- eşik sahibi olan, ucuz da olsa, qəpik-qəpik yığdığı pulla avtomobil alan zəhmətkeş insanlara lazımdır. Çünki, varlı insanın evi də yansa, avtomobili də oğurlansa, hətta sığortası olmasa belə, onu bərpa etməkdə çətinlik çəkməyəcək.

Digər bir tərəfdən, adətən sığortaya “maliyyə” fəaliyyəti kimi qiymət verilir ki, bu da sığortanın “sosial” əhəmiyyətini azaldır. Əslində isə sığortanın “sosial” əhəmiyyəti daha qabarıq şəkildə büruzə verilməlidir.

2. Sığorta şirkətlərinin vətəndaşlarla daimi və müntəzəm iş aparması. Potensial sığortalılarla işləməyi istəmək və bacarmaq, onları sığortanın məqsədəuyğunluğuna əmin etmək, onlara sığortanın sərfəli yollarını izah etmək lazımdır. Buna marketinq dilində “birə-bir və ya üz-üzə marketinq” də deyilir.

3. Maarifləndirmə. Sığorta mədəniyyətinin yüksəlməsində ən önəmli faktor məhz insanların maarifləndirilməsidir. Hətta, bu faktor sığorta bazarının inkişafına insanların maddi rifah vəziyyətindən daha çox təsir edir.

1.2. Sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin əsasları

25 iyun 1999-cu il tarixli “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2, 13, 20, 23, 25, 49, 50, və 55-ci maddələri və bu Qanunun qüvvəyə minməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 avqust 1999-cu il tarixli Fərmanının tələbləri əsasında sığorta və təkrar sığorta brokerlərinin fəaliyyətləri ilə əlaqədar qayda və prinsipləri nizamlanır.

Sığorta brokeri (broker) sığorta müqaviləsində sığortalını təmsil edən, sığortaçının seçilməsi zamanı bitərəf və müstəqil mövqe tutaraq sığorta müqaviləsinin imzalanması üçün hazırlıq işlərini həyata keçirən və lazım olarsa, bu müqavilənin həyata keçirilməsinə köməklik göstərən hüquqi şəxs (broker təşkilatı) və ya hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxsdir.

Təkrar sığorta brokeri təkrar sığorta üzrə sığortaçı ilə təkrar sığortaçı arasında vasitəçilik fəaliyyəti həyata keçirən brokerdir. Broker və broker təşkilatları Azərbaycan Respublikasında fəaliyyəti göstərmək üçün qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada xüsusi razılıq (lisenziya) almalıdır.³(2)

Azərbaycan Respublikasında brokerlər sığorta risklərini “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 24-cü maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan sığortalar (idxal-ixrac edilən malların nəqliyyat sığortaları; təyyarə, vertalyot və gəmilərin xarici kreditlə satın alındıqları təqdirdə həmin kredit ödənilənədək, xarici ölkədən lizinq yolu ilə gətirildiyi halda isə lizinq müqaviləsinin müddəti bitənədək ediləcək sığortaları; gəmilərin sahiblərinin məsuliyyətinin sığortaları; həyat sığortaları; vətəndaşların Azərbaycan Respublikasından xaricə etdikləri səfər üçün bağladıkları fərdi qəza, xəstəlik və mühərrik nəqliyyat vasitəsi sığortaları;) istisna olmaqla yalnız Azərbaycan Respublikasında olan sığortaçıların vasitəsi ilə xarici ölkələrdə sığorta və təkrar sığorta etdirə bilirlər.

³ Azərbaycan Respublikasının «Sığorta haqqında» Qanunu 25.04.99-cu il.

Azərbaycan Respublikasında sığorta və təkrar sığorta brokerliyi fəaliyyətini həyata keçirmək üçün hüquqi şəxs kimi yaradılmış broker təşkilatı öz məsuliyyətini ildə bir dəfə hər bir sığorta hadisəsi üzrə 4,0 (dörd) milyard manatdan az olmayaraq və fiziki şəxs kimi fəaliyyət göstərən brokerlər isə hər bir sığorta Hadisəsi üzrə 1,0 (bir) milyard manatdan az olmayaraq öz məsuliyyətlərini sığortalamaladırlar. Brokerlər öz məsuliyyətinin sığortalanması barədə Sığorta Şəhadətnaməsinin surətinin 15 gün müddətində Azərdövlət Sığortanəzarətinə təqdim etməlidir.

Sığorta və təkrar sığorta brokerlərinin fəaliyyətinə Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada xitam verilir.

Brokerlərin əsas fəaliyyəti sahələri aşağıdakılardır:

1. Fiziki şəxs brokerlər üzrə:

a) fiziki şəxslərin, müəssisə və təşkilatların risqlərini sığortalanmaq üçün sığorta müqavilələri bağlamaq istəyən fiziki və hüquqi şəxslərin sığortaçılara təqdim etmək, sığortalı adından sığorta müqaviləsinin bağlanması üçün və onun həyata keçirildiyi müddətdə sığortaçıları sərbəst seçməkdə broker xidmətləri göstərmək;

b) Fiziki şəxslərə, müəssisə və təşkilatlara sığorta şəhadətnamələrinin verilməsinə qədər bütün hazırlıq işlərini aparmaq;

v) Sığorta ilə bağlı ümumi xarakterli xidmət göstərmək;

2. hüquqi şəxs brokerlər üzrə:

a) broker xidmətlərinin həyata keçirmək;

b) Azərbaycan da mövcud olan sığorta risqlərinin təkrar sığortası ilə bağlı işlərin təşkili və retrosessiya əməliyyatları üzrə işlərdə brokerlik xidmətlərini həyata keçirmək

v) Broker fəaliyyətinin obyektinə bağlı keçirilən xüsusi, rəsmi və dövlət tenderlərində iştirak etmək;

Q) Azərbaycanda və xaricdə sığorta bazarını öyrənmək, sığorta və təkrar sığorta üzrə elmi konferensiya və seminarlar təşkil etmək;

d) İstənilən yerli və xarici texniki yardımını, texniki məlumatı, patenti, ixtira barədə şəhadətnaməni, lisenziyanı, məhsul emblemini, icazəni, broker fəaliyyətinin subyektinə dair istənilən digər hüquqları almaq, icarəyə götürmək;

y) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qadağan edilməyən digər fəaliyyət növləri ilə məşğul olmaq.

Brokerlik edəcək fiziki şəxslər aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olmalıdırlar.

a) Azərbaycan da yaşamalıdır;

b) Mülki hüquqlardan istifadə etmək fəaliyyətinə malik olmalıdır;

v) Minimum orta təhsilə malik olmalı və brokerlik ixtisasının tələb etdiyi bilik və təcrübəyə yiyələnmiş olmalı yaxud ölkə daxilində və ya xaricdə fəaliyyət göstərən hansısa bir sığorta və ya təkrar sığorta şirkətində sığorta işi ilə əlaqədar vəzifələrindən birində və ya müqavilə imzalamaq və tədiyyə qəbul etmək səlahiyyətinə malik olan agent kimi minimum bir illik iş təcrübəsinə malik olmalıdır.

q) Mükiyyətə qarşı təsərrüfat və vəzifə cinayətləri törədilməsinə görə məhkum olunmamalıdır.

Brokerlik edəcək hüquqi şəxslər aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olmalıdır:

a) İdarəetmə mərkəzləri Azərbaycan da yerləşməlidir;

b) Nizamnamələrində brokerlik fəaliyyətinə aid olan işlərdən əlavə başqa bir işlə məşğul olacaqları haqqında maddə olmamalıdır;⁴(2)

v) Ödənilmiş nizamnamə kapitalının minimum miqdarı 20,0 (iyirmi) milyon manat olmalıdır.

⁴ Azərbaycan Respublikasının «Sığorta haqqında» Qanunu 25.04.99-cu il.

Hüquqi şəxs brokerlərin onun adından danışmağa və imza etməyə səlahiyyəti olan rəhbər işçiləri fiziki şəxs brokerlərdən bu qaydanın 3.1. bəndində tələb olunan xüsusiyyətlərə malik olmalıdırlar. Təsis etmə üçün tələb olunan kapital qoyuluşunun minimum miqdarı. Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən hər il müəyyən edilən topdansatış qiymətləri indeksnin yüksəliş nisbətindən çox olmamaq şərti ilə Dövlət sığorta Nəzarəti tərəfindən aparıla bilər.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici hüquqi şəxslər Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxsləri ilə ancaq birgə sığorta və təkrar sığorta brokerliyi yaratmaq yolu ilə fəaliyyət göstərə bilərlər. Bu təşkilatların müəyyən olunmuş nizamnamə kapitalında xarici investorların məcmu iştirak payı 49%-dən çox olmamalıdır. Xarici kapitalın iştirakı ilə yaradılan birgə sığorta və təkrar sığorta brokeri təşkilatlarından müdir və ya müavinlərdən biri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmalıdır.

Hüquqi şəxs statusuna malik olan birgə broker təşkilatlarından bölmənin üçüncü maddəsinin birinci bəndini (b) və (q) yarım bəndindən və 3.2.-ci maddəsinin ikinci abzasında göstərilənlərdən əlavə aşağıdakı şərtlərin közlənilməsi tələb olunur.

a) Xarici ortağın, öz ölkəsində minimum beş il brokerlik fəaliyyəti göstərmiş olması.

b) Xarici ortağın, fəaliyyət göstərdiyi ölkədə, sığorta fəaliyyəti göstərməsinin qadağan edilmiş olması.

Aşağıdakı göstərilən hüquqi və fiziki şəxslərin brokerlik etmələri qadağandır:

a) Qaydaların 2-ci, 3-cü və 4-cü maddələrində göstərilən xüsusiyyətləri itirənlər;

b) Sığorta və təkrar sığorta şirkətlərinin, sığorta zərər ekspertləri, agentləri və ya prodüktorları;

v) Azərbaycan Respublikasının vergi ödəyicisi olmayan;

q) Qanunvericiliyin tələbləri əsasında təsis edilməmiş hüquqi şəxslər, habelə dövlət qeydiyyatına alınmamış fiziki şəxslər, müəyyən olunmuş qaydada brokerlik fəaliyyəti üzrə lisenziya almamış şəxslər, xarici nümayəndə və nümayəndəliklər;⁵(2)

Azərbaycan Respublikasında sığorta brokerləri “Azərbaycan Respublikası hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı haqqında” Qanuna müvafiq qaydada qeydə alınır və onlara dövlət reyestrinə daxil edilməsi haqqında şəhadətnamə verilir. Həmin şəhadətnamə sahibinə Azərbaycan Respublikası ərazisində və xarici ölkələrdə (təkrar sığorta əməliyyatları ilə bağlı) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin tələblərinə uyğun olaraq sığorta və təkrar sığorta üzrə broker fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüquqi verilir.

Brokerlər təmsil etdikləri şəxslərin hüquq və mənafeyinə zidd hərəkət edənlərlə və ya sığorta qanunlarını pozarlarsa, onların fəaliyyətləri ilk dəfə on beş, sonrakı dəfə isə bir ay müddətinə Dövlət Sığorta Nəzarəti tərəfindən müvəqqəti olaraq dayandırılır.

Brokerlik icazə sənədinin ləğv edilməsi aşağıdakı hallarda baş verir:

Brokerlər:

a) Öz fəaliyyətləri dayandırarlarsa və ya bir ildən artıq müddətə həyata keçirməzlərsə;

b) Bu Qaydaların 2-ci, 3-cü və 4-cü maddələrində göstərilən xüsusiyyətləri itirərlərsə;

v) Qaydaların 9-cu maddəsinə əsasən fəaliyyəti bir ay müddətinə dayandırılmış olan brokerlər həmin maddənin şərtlərini yenidən pozarlarsa, onlara verilmiş xüsusi razılıq (lisenziya) Dövlət Sığorta Nəzarəti tərəfindən ləğv edilir.

⁵ Azərbaycan Respublikasının «Sığorta haqqında» Qanunu 25.04.99-cu il.

Xüsusi razılıq (lisenziya) bu maddənin (v) bəndinə əsasən ləğv olunan brokerlərin yenidən sığorta və ya təkrar sığorta brokerliyi etmələrinə, yalnız üç ildən sonra icazə verilə bilər.

Sığorta brokerləri tutulması vacib olan jurnallardan əlavə, ardıcıl olaraq səhifələnməsi şərti ilə Dövlət Sığorta Nəzarəti tərəfindən təsdiqlənmiş Sığorta Müqavilələri Qeydiyyat Jurnalı tutmalıdır. Bu jurnalda, sığorta təklifnaməsinin tarixi, sığorta etdirənin, sığortalının və əgər varsa, mənfəət sahibinin adı, soyadı, ünvanı, sığorta şəhadətnaməsi (polis) və əlavə sənədin nömrəsi, polisin hazırlanma və müqavilənin hüquqi qüvvə qazanma və hüquqi qüvvədən düşmə tarixləri, risqin növü və mahiyyəti, tədiyyə və ayırmalar qeyd edilir.

Brokerlərin tutacaqları jurnal və qeydiyyatlarla əlaqədar qayda və prinsiplər Dövlət Sığorta Nəzarəti tərəfindən müəyyən edilir. Dövlət Sığorta Nəzarəti jurnal və qeydiyyatların kompyuterdə işlədilməsi mümkün olan formada tutulmasını təmin edə bilər.

Brokerlər / Konsultantların (məsləhətçilərin) fəaliyyəti üzrə qeydiyyat jurnalı

Sıra-N-si	Fəaliyyət növü		Müştəri/Sığortalı/Təkrar sığortalı(Sedent)	Başlanğıc tarixi/Təyini edilmə tarixi (başlama və sona çatma tarixi)	Müştərinin fəaliyyətinin, sığortalı olmuş risklərin görülmə işin mahiyyəti	Alınmış və ya qiymətləndirilmiş mükafatın məbləği(Broker komisyon, komissiyon və qonorarlar)
	Brokerlik	Məsləhətçilik				

Sığorta və təkrar sığorta üzrə brokerlik fəaliyyəti xarici ölkə ilə əlaqədar olduqda tərtib olunan qeydiyyat jurnalı

Təkrar sığortalı	Sığortalı	Sığorta, təkrar sığortanın növü	Sığorta şəhadətnaməsini buraxan yerli sığortaçı	Sığorta şəhadətnaməsinə göstərilən və sığortalı tərəfindən ödənilməli olan brutto sığorta haqqı	Azərbaycandan kənara təkrarsığortaçılara ödənilməli olan brutto sığorta haqqı	RiskinAzərbaycanda tutulan tutumu	Yerli sığortaçı tərəf-dən alınmış təkrar sığorta komissiyonu	Broker tərəf-dən tutulan broker komissiyonu

Təkrar sığorta brokerləri isə, tutulması vacib olan jurnallardan əlavə həm də sığorta müqaviləsi qeydiyyat jurnalı və eyni formada təkrarsığorta müqaviləsi qeydiyyat jurnalı tutmalıdırlar.

Brokerlərin, Qanun və bu Qayda çərçivəsində həyata keçirdikləri bütün iş fəaliyyətləri, müstəqil audit və Dövlət Sığorta Nəzarəti tərəfindən yoxlanılır.

Brokerlər, Dövlət Sığorta Nəzarətinə qanuni qaydada tələb edəcəkləri bütün məlumatları verməli, hesabat, qeyd, jurnal və sənədləri təqdim etməlidirlər.

Brokerlər, qanunvericiliyə və sığorta müqaviləsi bağlatdırmaq istəyənlər tərəfindən onlara verilmiş Qaydalara uyğun olaraq fəaliyyət göstərməyə, təmsil etdikləri sığortalı və ya sığorta şirkətlərinin hüquq və mənafelərini qorumağa, sığorta işi ilə əlaqədar Qaydalara əməl etməyə, vəzifələrini xoş məram və doğruluqla yerinə yetirməyə, düzgün məlumat verməyə və sığorta ödənişləri zamanı tərəflərə köməklik göstərməyə görə məsuliyyət daşıyırlar.

Brokerlər öz adlarından və vasitəçilik funksiyalarından nəzərdən qaçacaq və ya gizli formada istifadə edə bilməzlər, onlar öz afişa, elan, reklam və təbliğatlarında vasitəçilik funksiyalarını göstərən ifadələri, adları və ünvanları ilə birlikdə göstərməlidirlər.

Brokerlər hansı formada olursa olsun, sığorta ödənişi və ya ödənişlə əlaqədar avans ödəmələri qadağandır. Brokerlər, brokerlik fəaliyyətinə aid olan işlərdən əlavə, başqa bir fəaliyyət ilə məşğul ola bilməzlər.

1.3. Sığorta sistemində sığorta agentlərinin və brokerlərinin fəaliyyətinin maliyyə-iqtisadi və hüquqi əsasları

Müstəqilliyin ilk illərində dövlət quruluşunun əsasları formalaşdırılsa da, dövlətin qüdrətini müəyyən edən iqtisadiyyat çox dərin böhran yaşayırdı. Əhalini sosial durumu çox acınacaqlı vəziyyətdə idi. Bunların kökündə bir tərəfdən müstəqillik, səriştəsizlik, vahid iqtisadi sistemdən qopma kimi obyektiv amillər dayanırdısa da, digər tərəfdən hakimiyyətdə olan insanların yanlış addımları və təcrübəsizliyi, problemləri görsələr də ondan çıxış yollarına dair səhv metodikaları dayanırdı. Bir sıra mütərəqqi qanunvericilik aktlarının qəbul olunmasına, bəzi iqtisadi və sosial islahatlara başlanılmasına baxmayaraq, iqtisadi qüdrəti zəif olan, budcəsi boş olan, xarici boclarının miqdarı milyardlarla ölçülən bir dövlət üçün bu islahatların səmərəsi nə dərəcədə ola bilərdi ki?! İqtisadiyyatın ən aparıcı sahələrindən olan sığorta bazarında da analoji vəziyyət hökm sürürdü. Əhalinin milyon dollarlarla pullarının inflyasiyası nəticəsində keçmiş sığorta sisteminin əhalidə yaratdığı xəyal qırılığı və inamsızlıq, o cümlədən sığortadan daha mühüm olan gündəlik tələbat problemləri yeni bazarın yaranmasının və müştəri bazasının qurulmasının qarşısında keçilməz bir sədd yaratmışdı. ⁶(30)

Sığorta bazarında «Dövlət Sığorta Şirkəti» nin müasir standartlarla heç cür ayaqlaşma bilməyən eyni adlı varisi qalmışdı və müstəqil sığorta bazarının yaradılmasına, bazara yeni qeyri – dövlət sərmayəsinin, o cümlədən xarici sərmayənin daxil olmasına ehtiyac var idi. Lakin, ölkədaxili çəkişmələrin vüsət aldığı, qeyri – stabilliyin hökm sürdüyü, sərmayə təhlükəsizliyi üçün zəmanətin olmadığı məqamda hansı xarici sərmayəçidən söhbət gedə bilərdi?! Milli sərmayəçilərin qoyduğu investisiyalarla isə çox az şeyə nail olmaq olardı. Lakin, bu sahədə mövcud olan yeganə əngəl investisiya deyildi. Sizə də məlum olduğu kimi hər hansı sahənin inkişafı və sərmayə qoyuluşu üçün hüquqi – normativ bazanın mövcudluğu da ən az stabillik qədər əhəmiyyətlidir. Lakin, səmimi

⁶ Əliyeva G.E. “Sığorta təşkilatlarının maliyyə resursları və onların artırılması yolları” magistr dissertasiya işi. UNEC 2014. (unec.edu.az)

söyləmək lazımdır ki, həmin dövrdə sığorta sahəsində bir sıra qanunvericilik aktları qəbul olunmuşdu. «Sığorta fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi tədbirləri haqqında» 1991 – ci il və «Vətəndaşlara məxsus olan tikililərin dövlət icbari sığortası haqqında» 1992 – ci il Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fərmanları və «Sığorta haqqında» 1993 – cü il qanunu həmin normativ aktlara misal ola bilər. Həmçinin, ilk milli sığorta şirkətlərinin yaranması da həmin dövrə təsadüf etdi. Lakin, sığorta sektorunun müştəri bazasını təşkil edəcək güclü infrastruktur nəinki formalaşmamışdı, hətta sığorta şirkətlərində adicə sığorta əməliyyatlarını aparacaq kadrlar belə yox idi, əhalinin sosial rifah səviyyəsinin aşağı olması isə sığortanın inkişafını ləngidən amil idi. Müstəqil Azərbaycan tarixinin ikinci mərhələsi olan və iqtisadi dirçəlişin başlanğıcı kimi dəyərləndirilən 1994 – cü ildən sonrakı dövr sığorta bazarının da təkamülü ilə səciyyələnir. 1994 – cü ildə aparılan islahatlar və siyasi gedişlər ilk beynəlxalq miqyaslı uğur qazandı. 6 ölkəni təmsil edən 9 iri neft şirkəti Bakıda «Əsrin müqaviləsi» adlanan neft müqaviləsini imzaladılar və beləliklə, Azərbaycana kütləvi investisiya axınına təkan verildi. Sistemli şəkildə aparılan iqtisadi islahatlar nəticəsində 1996 – 2002 – ci illərdə Azərbaycan Respublikasının bütün makroiqtisadi göstəriciləri 2 – 3 dəfədən çox artdı, ölkənin strateji valyuta ehtiyatları bir milyard üç yüz milyon dollara çatdı. Bəzən, ictimaiyyətdə belə bir səhv fikir formalaşır ki, həmin dövrdə yalnız neft sektoru inkişafda idi, digər sahələr isə durğunluq yaşayırdı. Bu fikirlə qətiyyənlə razılaşmaq olmaz, çünki, o zaman neft sadəcə Azərbaycanı qısa bir müddət ərzində böhrandan çıxara biləcək və digər sahələrin inkişafına stimul verə biləcək yeganə milli sərvətimiz idi. Lakin, neft sektoruna sərmayələr qoyulduqca, iri şirkətlər ölkəyə axışdıqca, yeni iş yerləri açılmağa, həmin şirkətlərə müxtəlif xidmətlər göstərən sub – podratçı şirkətlər yaranmağa, o cümlədən bank və sığorta sektoru da inkişafa başladı. Neft sektoruna xidmət etmək üçün beynəlxalq sığorta şirkətlərinin və sığorta broker təşkilatlarının təmsilçilikləri ölkəyə gəldi.⁷(30)

⁷ Əliyeva G.E. “Sığorta təşkilatlarının maliyyə resursları və onların artırılması yolları” magistr dissertasiya işi. UNEC 2014. (unec.edu.az)

Eyni zamanda rəqabətə atılan milli sığorta şirkətləri də beynəlxalq təcrübə qazanmağa və rəqabətə dözmək üçün xidmət səviyyələrini və kapitallarını yüksəltməyə başladılar. Həmin dövrdən etibarən sığorta bazarı da çiçəklənmə və inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Bu müddət ərzində sığortanın müxtəlif sahələrini əhatə edən 10 – a yaxın qanun qəbul edildi. 10 – larla fərman və sərəncama qol çəkildi. MDB ölkələri arasında qabaqcıl olaraq, 1996 – cı ildə qəbul olunan «Nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında» qanun dünya sığorta sistemində inteqrasiya edən sığorta bazarının, xüsusilə də avtomobil sığortası bazarının inkişafına xüsusi təkan verdi. Bir sıra yeni sığorta şirkətləri yarandı. 1997 – ci ildə əhalinin əmək haqlarının qorunması və müavinətlərin verilməsi, vətəndaşların sosial təminatının yaxşılaşdırılması üçün cənab prezident «Sosial sığorta» haqqında qanunu imzaladı.⁸(30)

Doğrudur, sosial sığorta anlayışı bizim bəhs etdiyimiz sığorta sistemindən fərqli bir anlayış olsa da, gələcəkdə pensiya və həyat sığortaları üçün çox əhəmiyyət kəsb edən irəliyə doğru atılmış bir addım idi. Ali baş komandan kimi Heydər Əliyev mütəmadi olaraq, Azərbaycan ordusuna və hərbiçisinə xüsusi diqqət ayırır, ordunun güclənməsi üçün ardıcıl islahatlar həyata keçirirdi. Bunun nəticəsi olaraq, yenə də həmin ildə daha bir qanun işıq üzü gördü. Hərbi qulluqçuların sosial müdafiəsini gücləndirmək məqsədilə qəbul olunan «Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında» AR qanunu hərbiçilərin həyat və sağlamlığının qorunması, hər hansı bir hadisə baş verdikdə onların ailələrinin sosial təminatı məsələlərini tənzimləyərək cənab prezidentin hərbi islahatlarının tərkib hissəsinə çevrildi. Aparılan islahatlar baxımından 1999 – cu ili sığorta bazarında dönüş ili kimi qeyd etsək yanlışdır. Həmin ildə atılan ilk addımla Nazirlər Kabineti sığorta şirkətlərinin minimum nizamnamə kapitalının həddinin 200 (iki yüz) milyon manata (40 000 yeni manat) qaldırılması haqqında qərar verdi ki, bu da sığorta şirkətlərinin sağlamlaşdırılmasına yönəldilmiş bir addım olmaqla yanaşı, bir neçə qeyri – ciddi sığorta şirkətlərinin bazarla vidalaşmasına səbəb

⁸ Əliyeva G.E. “Sığorta təşkilatlarının maliyyə resursları və onların artırılması yolları” magistr dissertasiya işi. UNEC 2014. (unec.edu.az)

oldu. Bu qərardan cəmisi bir neçə gün sonra Azərbaycan sığorta bazarında xüsusi əhəmiyyət kəsb edən bir hadisə baş verdi. Sahəni tənzimləyən əsas qanun - «Sığorta haqqında» AR qanunu qəbul edildi və 1993 – cü il qanunu qüvvədən düşdü. Dünya standartlarına uyğun olaraq hazırlanan, sığorta işinin inkişafına, sığortalıların hüquq və mənafelərinin qorunmasına, sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının fəaliyyətinin tənzimlənməsinə yönəldilən qanun sığorta bazarının konstitusiyasına çevrildi, sahədə olan boşluqları müəyyən dərəcədə doldurdu. Yene həmin ildə cənab prezident daha bir mütərəqqi addım ataraq, məhkəmə və hüquq – mühafizə orqanları işçilərinin sosial müdafiəsini gücləndirmək məqsədilə «Məhkəmə və hüquq – mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında», bir neçə gün sonra isə əhalinin sağlamlığının qorunması, onların sosial müdafiəsini gücləndirilməsi və respublika əhalisinin tibbi yardım və dərman təminatı alması məqsədilə «Tibbi sığorta haqqında» AR qanunlarını imzaladı. Doğrudur, xidmət sektorunun hazır olmaması və büdcədə müəyyən çətinliklərin mövcudluğu ucbatından sonuncu qanunda müəyyən olunmuş icbari tibbi sığortanın reallaşdırılması hələlik, mümkün olmasa da, ümumilikdə atılan addım çox təqdirəlayiq və sığorta bazarına canlanma gətirən bir hərəkət oldu. Azərbaycanın normativ - hüquq sistemində islahatlar ili kimi tarixə düşən 2000 – ci il sığortadan da yan keçmədi. Həmin vaxt qəbul olunan bir sıra məcəllələrdən biri olan Mülki Məcəllədə xüsusi bir fəsil sığorta münasibətlərinə həsr edildi və mülki hüquq münasibətləri kimi sığortanın əsas müddəaları öz əksini tapdı. 2001 – ci ildə isə Nazirlər Kabineti verdiyi növbəti qərarla sığorta şirkətlərinin nizamnamə kapitallarının minimum məbləğini 2 milyard manat (400 000 min yeni manat), təkrar sığorta şirkətlərinin nizamnamə kapitallarının minimum məbləğini isə 5 milyard manat (bir milyon yeni manat) olaraq müəyyənləşdirdi. Atılan bu addım nəticəsində 10 – a yaxın zəif və qeyri – ciddi sığorta şirkəti bazarı tərk etdi və bazarın gücü daha da artdı. Sığorta bazarına nəzarət səlahiyyətləri Maliyyə Nazirliyinin sərəncamına verildi və keçmiş Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarəti ləğv edildi. 2002 – ci ildə Milli Məclisdə qəbul olunan və Heydər Əliyev tərəfindən imzalanan daha 2 qanunla ətraf mühitin qəza nəticəsində

çirklənməsi zamanı əhalinin həyat və sağlamlığına, əmlaka və ətraf mühitə vurulan zərərə görə mülki məsuliyyətin sığortalanması (İcbari Ekoloji sığorta haqqında) və dövlət qulluqçularının sosial müdafiəsini təmin etmək məqsədilə onların icbari sığortalanması (Dövlət qulluqçularının icbari sığortası haqqında) qayda və şərtləri müəyyən edildi. Birinci qanun, ətraf mühitin qorunması və ekoloji təhlükəsizlik sahəsinə cənab prezidentin diqqətinin təzahürü idisə, ikinci qanun dövlət məmuruna ayrılan diqqətin bariz nümunəsi idi. Baş vermiş təbii fəlakətlər nəticəsində kənd təsərrüfatına külli miqdarda ziyan dəydiyini və belə ola hallarda zərərin əvəzinin ödənilməsi üçün dövlət vəsaiti ilə yanaşı sığortadan alternativ mənbə kimi istifadə edilməsinin zəruriliyini uzaqgörənliklə anlayaraq cənab prezident «Kənd təsərrüfatında sığortanın stimullaşdırılması haqqında» qanuna qol çəkdi. 2003 – cü ildə də götürülən kurs davam etdirildi və sərnişinlərin müdafiəsini gücləndirmək məqsədilə «Sərnişinlərin icbari sığortası haqqında» qanun qəbul olundu. Daşıyıcıların hesabına həyata keçiriləcək olan sığorta mülki aviasiya sahəsində beynəlxalq təcrübədən irəli gələn sosial yönümlü bir addım idi. 2004-cü ildə «Yanğından icbari sığorta haqqında» AR qanununu imzalandı. Həmin qanuna əsasən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslər öz əmlaklarını və mülki məsuliyyətlərini yanğından icbari sığortalamaladırlar ki, bu da stabil və dinamik inkişaf üçün sahibkarların maliyyə təhlükəsizliyini təmin edən əsas normativlərdən biridir. Və nəhayət, 2007 – ci ilin sonunda qəbul edilən «Sığorta fəaliyyəti haqqında» AR qanunu və Mülki Məcəlləyə edilmiş dəyişiklik sığorta sahəsində köklü islahatların davamı olmaqla yanaşı, dünya təcrübəsindən keçmiş sığorta qanunvericiliyinin respublikamızda tətbiqinin başlanğıcı hesab oluna bilər.

Azərbaycanın istifadə olunmayan sığorta potensialının böyük bir qismi regionlardadır. Dövlətin yükü sığorta şirkətlərinin çiyinə atmasının vaxtı çoxdan çatıb.

Mütəxəssislər arasında sığorta hüququna dair nəinki vahid baxış yoxdur, hətta bəzən bu baxışlar arasında bənzərlik tapmaq belə çətin olur. Fikir müxtəlifliyinin isə bir tərəfində sığorta hüququnun sahə və yarım sahələr kimi

ayrılması əsaslarının rədd edilməsi durursa, digər tərəfdə sığorta hüququnun müstəqil bir hüquq sahəsi kimi tanınması dayanır. Təbii ki, sığorta hüququ ilə bağlı nəzər nöqtələri də müxtəlifdir. Avropa ölkələrində mütəxəssislər arasında ilk öncə belə kəskin fikir ayrılıqları olsa da, daha sonra demək olar ki, əksər mütəxəssislər sığorta hüququnu müstəqil hüquq sahəsi kimi tanınması fikrində ortaq məxrəcə gəldilər. Lakin, roma – alman hüquq sisteminə malik olan bir sıra ölkələrdə, o cümlədən Rusiyada mütəxəssislərin fikirləri heç də üst – üstə düşmür. Təbii ki, Azərbaycan mütəxəssislərinin də fikirlərinə yer ayırmaq maraqlı olardı, amma təəssüf ki, sığorta hüququ ilə bağlı heç bir araşdırmaya və fikrə rast gəlmək mümkün deyil. Azərbaycan hüquq sistemində adı çəkilən suala mən nisbətən aydınlıq gətirməyə çalışacağam. Amma ilk növbədə bəzi rus alimlərinin fikirlərinə nəzər yetirək: Sığorta hüququnun hüququn bir sahəsi və ya yarım sahəsi olmadığını sübut edən daha ardıcıl tərəfdarlardan biri V.I.Serebrovskidir. Onun fikrincə sığorta münasibətləri hüququn müxtəlif sahələrinin normaları ilə tənzimlənir ki, bunların da arasında ən aparıcı yeri mülki hüquq normaları tutur. Lakin, mütəxəssis qeyd edir ki, həmin normaların bütün məcmusunu mülki hüququn və ya ticarət hüququnun sahəsi kimi hesab etmək olmaz. Sığorta hüququnun anlayışına V.S.Belıx və I.V.Krivoşeev daha fərqli bir münasibət bildirirlər. Onlar hesab edirlər ki, nə qədər ki, müxtəlif cinsli ictimai münasibətlər mülki hüququn və digər hüquq sahələrinin (dövlət, inzibati, maliyyə və s.) normaları ilə tənzimlənir, o zaman sığorta hüququ hüquq yaradıcılığı (yarım sahə) xarakteri kəsb edir. Qeyd edirlər ki, «Sığorta hüququ, ümumi və xüsusi hüququn normalarından təşkil olunmuş kompleks hüquq altsahəsidir və sahibkarlıq hüququnun tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Kompleks hüquq altsahəsi kimi ənənəvi mənada onun özünün predmeti və metodu yoxdur». Ədəbiyyatlarda müxtəlif cür fikirlərə rast gəlmək mümkündür. Bunlardan bəziləri ilə razılaşmaq mümkündürsə də, digərləri ilə razılaşmaq mümkün deyil. İlk növbədə, qeyd edim ki, sığorta hüququnu mülki hüquq, cinayət hüququ, inzibati hüquq kimi tamamilə müstəqil hüquq sahəsi hesab etmək mümkün deyil, ən azından ona görə ki, digər hüquq sahələrinin tənzimləmə obyektinə daxil olmayan müstəqil predmeti yoxdur. Sığorta hüququna anlayış vermədən öncə sığorta (hüquq) münasibətlərinin mahiyyətini açmaq lazımdır.

Mahiyyət etibarilə sığorta sahəsindəki münasibətləri 2 yerə bölmək olar: sığorta və digər (qeyri – sığorta) münasibətlərinə. Sonunculara mülki – hüquqi, maliyyə, dövlət və sığortaçılar arasında yaranan inzibati münasibətləri və s. aid edilə bilər ki, bunlar da müvafiq olaraq mülki, maliyyə və inzibati hüquq normaları ilə tənzimlənir. Sığorta hüquq münasibətləri sığorta müqaviləsinin tərəfləri olan sığortaçı və sığortalı arasında bağlanmış sığorta müqaviləsindən irəli gələn münasibətlərdir. Lakin, yadda saxlamaq lazımdır ki, sığorta hüquq münasibətinin «tərəfləri» ilə sığortanın «iştirakçıları» anlayışları üst-üstə düşür. Öz aralarında mövcud olan qarşılıqlı hüquq və öhdəliklərlə bir birinə bağlı olan tərəflərə adətən sığortaçı, sığortalı və fayda əldə edən aid edilir. Çünki, bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə yalnız sığortaçı, sığortalı və fayda əldə edən bilavasitə hüquq və vəzifələr əldə edir, müqavilə öhdəlikləri üçün biri digəri qarşısında məsuliyyət daşıyır və müqavilə üzrə yalnız onlar bir-birinə qarşı tələblərlə çıxış edə bilərlər. Sığortaçı və sığortalının (sığorta etdirənin) sığorta hüquq münasibətinin tərəfləri olması haqqında fikir birmənalıdır. Belə ki, sığorta münasibətlərini sığortaçı və sığortasız təsəvvür etmək mümkün deyildir. Lakin, sığorta hüquq münasibətlərində fayda əldə edənin iştirakı heç də həmişə vacib deyildir və belə iştiraka zərurət də konkret sığorta növlərindən və vəziyyətlərdən asılı olaraq bir-birindən fərqlənir. Belə ki, fayda əldə edən həm zərərdən sığorta(əmlak), həm də fərdi (fərdi qəza və həyat) sığorta münasibətlərində iştirak edə bilər. Amma, onun fərdi sığortalarda iştirakına bir qayda olaraq rast gəlinəndi halda, zərərdən sığorta münasibətlərində fayda əldə edənin iştirakına nadir hallarda rast gəlinir. Sığortanın iştirakçıları isə bu üç tərəfdən və eyni zamanda sığorta olunandan ibarətdir. Bəs, sığorta hüquq münasibətinin obyektinə nədir? Bir sıra hüquq ədəbiyyatlarında sığorta təminatının (müdafiəsinin) obyektinə ilə sığorta hüquq münasibətlərinin obyektinə bir – biri ilə eyniləşdirilir. Lakin, belə bir eyniləşdirmə ilə razılaşmaq düzgün deyildir. Çünki, sığorta təminatının obyektinə həqiqətən də müxtəlif cür əşyalar, əmlak və ya insanın şəxsiyyəti (fərdiyyəti), həyat və sağlamlığı ola bilər. Lakin, nə sığortalanmış əşya, əmlak, nə də insanın özü (fərdiyyəti), həyatı və sağlamlığı, sığorta hüquq münasibətinin subyektləri olan sığortaçı və sığortalının (və ya təyin olunmuş fayda əldə edənin) hüquq və öhdəliklərinin yönəlmiş olduğu obyekt, başqa sözlə sığorta hüquq münasibətlərinin obyektinə hesab olunmamalıdır. Sığorta hüquq münasibətlərinin obyektinə aşağıdakılardan ibarətdir:

a) zərərdən sığorta zamanı sığorta hadisəsi nəticəsində sığortalıya və ya üçüncü şəxsə dəymiş zərərin əvəzinin ödənilməsi;

b) fərdi (həyat) sığorta zamanı isə sığorta hadisəsi baş verdikdə nəzərdə tutulmuş sığorta məbləğinin ödənilməsi;

Deməli, yuxarıdakılardan da göründüyü kimi sığorta hüquq münasibətlərinin obyektinə sığortalının (fayda əldə edənin) hüquqlarının, sığortaçının isə öhdəliklərinin yönəlmiş olduğu hərəkətlərdir. Daha sadə dillə desək, sığorta hadisəsi baş verdikdə sığortalı (fayda əldə edən) zərərin əvəzini və ya sığorta məbləğini tələb etmək hüququna malikdir, sığortaçı isə həmin məbləğləri ödəmək

öhdəliyi daşıyır ki, bu proses də sığorta hüquq münasibətlərinin obyektini təşkil edir. Sığorta münasibətlərinə aşağıdakı münasibətləri şamil etmək olar:

- ✓ sığorta hadisəsi nəticəsində əmlaklarına dəyən zərərə görə hüquqi və fiziki şəxslərin əmlak maraqlarının müdafiəsi üzrə sığorta münasibətləri; başqa şəxslərin həyatına, sağlamlığına və əmlakına vurduqları zərərə görə (o cümlədən müqavilənin pozulması ilə) görə ortaya çıxan mülki məsuliyyətləri ilə əlaqədar hüquqi və fiziki şəxslərin əmlak maraqlarının müdafiəsi üzrə sığorta münasibətləri;
- ✓ qanunvericiliklə müəyyən olunmuş, baş verməsi nəticəsində sahibkarlıq fəaliyyətinə zərər dəyməsi və nəticələrin pisləşməsinə gətirib çıxaran arzu edilməz və zərərli hallarla əlaqədar sahibkarların əmlak maraqlarının müdafiəsi üzrə sığorta münasibətləri;
- ✓ Qanunda və ya sığorta müqaviləsində nəzərdə tutulan arzu edilməz, təhlükəli və s. halların (sığorta hadisələrinin) baş verməsi ilə fiziki şəxslərin həyat və sağlamlığına dəyən zərərlə əlaqədar onların əmlak maraqlarının müdafiəsi üzrə sığorta münasibətləri və s.;

Qısaca desək: Sığorta münasibətləri – pulla ifadə olunan dəyərə malik olan, sığorta müqaviləsinin bağlanması və icra olunması yolu ilə müəyyən edilən və həyata keçirilən əmlak münasibətləridir. Bu münasibətlərin tənzimlənməsi isə mülki hüququn müəyyən qisim normaları ilə həyata keçirilə bilər. Lakin, sığorta münasibətlərinin obyektini əmlak münasibətlərinin predmeti yox, bilavasitə həmin münasibətlərin özü təşkil etdiyinə görə, həmçinin bu münasibətlərin göstərilən ştrixlərini nəzərə alsaq o zaman həmin münasibətlərin xüsusi hüquq normaları ilə - sığorta hüquq normaları ilə tənzimlənməsi rəyinə gəlmiş olarıq. Məhz həmin sığorta hüquq normalarının məcmusu tam həcmdə sığorta münasibətləri sistemini tənzimləyir. Bütün bu söylədiklərimizi ümumiləşdirsək, sığorta hüququna belə bir anlayış verə bilərik: Sığorta hüququ sığorta hadisəsinin baş verməsi ilə əlaqədar sığortalının (sığorta olunanın, fayda əldə edən) əmlak maraqlarının müdafiəsi üzrə sığorta münasibətlərinin subyektləri (sığortalı, sığorta etdirən, fayda əldə edən və sığortaçı) arasında münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusundan ibarət hüquq sahəsidir. Sığorta hüququnun predmetini isə yuxarıda sadaladığımız eyni cinsli sığorta münasibətləri təşkil edir.

Sığorta brokerləri – sığorta müqavilələrinin bağlanması və sığorta tələbləri barədə məsləhətlər verən şəxsdir. Sığorta agentləri kimi brokerlər də sığorta müqaviləsinin bağlanmasında sığorta şirkəti ilə müştərilər arasında basitəçilik

edirlər. Amma brokerlərin agentlərdən prinsipial fərqi ondadır ki, agentlər sığorta şirkətlərini təmsil edir və onlara xidmət göstərir, sığorta brokerləri isə adətən müştərilərin tərəfindən çıxış edir.

Yeni brokerlər müştərilərə, məsələn, hansı riskin hansı sığortaçıda sığortalamağın daha məqsəduyğun olduğu, sığorta hadisəsi baş verdikdə ödənişin necə tələb olunması və s. haqqında tövsiyə və məsləhətlər verir.

Broker bir növ sığorta ekspertidir - insanlar və müəssisələr brokerlərə müraciət etməklə öz tələbatlarına uyğun olan ən yaxşı sığortaçıyı tapa bilər və bununla da vaxtlarına və xərclərinə qənaət etmiş olar. Ona görə də müvafiq qaydada davranmalı və öz səhvlərinə görə məsuliyyət daşmalıdır.

Qanunvericiliyə əsasən sığorta brokerləri dövlət tərəfindən xüsusi icazə - lisenziya əsasında fəaliyyət göstərilir. Eyni zamanda Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti tərəfindən sığorta brokerlərinin reyestri aparılır.⁹(31)

Sığorta agenti - sığorta agentləri sığorta şirkətlərinin nümayəndələridir və sığorta xidmətləri üçün vasitəçilik xidməti göstərilir.

Daha sadə desək, sığorta agenti müəyyən xidmət haqqı müqabilində sığorta polislərinin satışı ilə məşğul olur. Agentlər müştəridən sığorta haqqını qəbul edir, sığorta şirkətinin adından müştəri ilə sığorta müqaviləsi bağlayır. Amma sığorta hadisəsi zamanı sığorta ödənişinin verilməsində iştirak etmir - müştəri sığorta ödənişini sığorta şirkətindən alır. Sığorta agentləri eyni vaxtda bir neçə sığorta şirkətinə xidmət göstərə bilərlər.

Azərbaycan qanunvericiliyinə görə, sığorta agentləri dövlət tərəfindən xüsusi icazə - lisenziya əsasında fəaliyyət göstərilir.

Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 2 sentyabr tarixli 782 nömrəli Fərmanına Əlavə № 2 - “Xüsusi razılıq (lisenziya)

⁹ <http://www.asa.az/content/s%C4%B1%C4%9Forta-brokeri>

tələb olunan fəaliyyət növlərinin siyahısı və həmin fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsinə görə ödənilən dövlət rüsumunun məbləğləri”nin 21.3-cü və 21.4-cü bəndlərinə əsasən sığorta vasitəçiliyi fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün lisenziya verilməsinə görə ödənilən dövlət rüsumunun məbləği aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

Hüquqi şəxs olan sığorta brokerləri – 22000 manat,

Fiziki şəxs olan sığorta brokerləri – 1000 manat,

Hüquqi şəxs olan sığorta agentləri – 1000 manat,

Fiziki şəxs olan sığorta agentləri – 200 manat .¹⁰(32)

Eləcə də, Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti tərəfindən reyestrə sığorta agentlərinin reyestri aparılır. Hər hansı şəxsin sığorta agentliyi olmadığını sığorta agentlərinin reyestri vasitəsilə dəqiqləşdirmək mümkündür. Sığorta agentliyi olmağın üstünlükləri aşağıdakılardır:

İlk növbədə siz insanlarla normal ünsiyyətə girməyi və onları tanımağı öyrənirsiniz. Daha sonra isə siz gözəl satış texnikasına yenilənirsiniz. Üçüncüsü, siz bütün günü ofisdə oturmaq məcburiyyətində deyilsiniz, bəzi konservativ düşüncəli insanlar üçün bu mənfi cəhət hesab edilə bilər, çünki sizin qrafikinizi sərbəstdir. Amma hazırda ölkəmizdə heç də bütün şirkətlərdə belə deyil. Sizinlə əmək müqaviləsi imzalanır və sizi ştata qəbul edirlər. İlk əvvəl siz təcrübəli işçilərdən daha çox öyrənməli olacaq, onların tövsiyələrindən faydalanacaqsınız. Lakin tətbiq edilən bonus sistemi sizi daha çox müştəri toplamağa həvəsləndirəcək. Dördüncü amil odur ki, siz hansı ixtisasa sahib olduğunuzdan və iş təcrübəsindən asılı olmayaraq sığorta agentliyi ola bilərsiniz. Beşincisi və ən əsas belə bir iş özü həyata məktəbi hesab olunur, çünki o, sizə insanlardan baş çıxartmağı öyrədir.¹¹(12)

Təbii ki, heç bir iş asan deyil və sığorta agentliyi işinin də öz çətinlikləri vardır: müxtəlif tiptə olan və bəzən də xoşagəlməyən müştərilər ilə ünsiyyət, təkliflərdən imtinalar, dəfələrlə “yox” cavabı eşitmək və s. Həmçinin siz işinizi sığortalıları

¹⁰ <http://www.mincom.gov.az/qanunvericilik/fermanlar/>

¹¹ K.Soltanova “Azərbaycanda sığorta agentliyi: nüfuz və geniş imkanlar” Bakı, 2013

uzlaşdırmalı, onların “nazları ilə oynamalı”, görüşləri onlara uyğun vaxtda, bəzən işdən kənar vaxtda və ya istirahət günlərində təşkil etməli olacaqsınız. Amma bu çətinliklər sizi qorxutmasın. Araşdırmalar göstərir ki, ildən ilə sığorta agenti vəzifəsinə münasibət getdikcə daha pozitiv olur. Azərbaycanda sığorta bazarının tutulmaması bu sahədə geniş perspektivlər vəd edir.

FƏSİL II. MÜASİR ŞƏRAİTDƏ SİĞORTA VASİTƏÇİLİYİ FƏALİY- YƏTİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN ƏSASLARI

2.1. Sığortə vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkili elementləri və sığortə vasitəçiliyi fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması

Sığortə agentləri və sığortə brokerləri sığortə vasitəçiləri hesab edilir. Sığortə agenti sığortəçinin adından və onun verdiyi səlahiyyətlər daxilində sığortə müqavilələrinin bağlanması, davam etdirilməsində və ya yenilənməsində, habelə tərəflər arasında danışıqların aparılmasında vasitəçilik fəaliyyəti göstərən fiziki, yaxud hüquqi şəxsdir. Sığortə agenti bir neçə sığortəçinin sığortə agenti kimi fəaliyyət göstərə bilər.

Sığortə brokeri sığortə məsələləri, o cümlədən danışıqların aparılması, sığortə müqaviləsinin davam etdirilməsi və ya yenilənməsi, risklərin yerləşdirilməsi ilə əlaqədar vasitəçilik fəaliyyəti göstərən, sığortə müqavilələrinin bağlanmasına və sığortə tələbinə dair məsləhətlər verən fiziki, yaxud hüquqi şəxsdir. Sığortə vasitəçiləri müştərilərinə göstərdikləri vasitəçilik, yaxud məsləhət xidmətlərinə görə komissiya və ya maddə alırlar. Fiziki şəxs müvafiq sığortə vasitəçiliyini sərbəst və ya hüquqi şəxs olan sığortə vasitəçisinin icra orqanının rəhbəri, yaxud adi işçisi kimi onun adından həyata keçirə bilər.¹²(11)

Hüquqi şəxs olan sığortə vasitəçisinin icra orqanının rəhbəri kimi onun adından müvafiq sığortə vasitəçiliyini həyata keçirən fiziki şəxs belə fəaliyyətlə sərbəst məşğul ola bilməz. Hüquqi şəxs olan sığortə vasitəçiləri istənilən təşkilati-hüquqi formaya malik ola bilər. Sığortə vasitəçilərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsi üçün sığortə nəzarəti orqanı müvafiq təlimatlar və qaydalar qəbul edə bilər.

¹² Z .Mirzəyev “İpoteka borcluları üçün maraqlı olan 100 sığortə termini” Bakı, 2014

Azərbaycan Respublikasında sığorta agenti və ya sığorta brokeri fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün sığorta nəzarəti orqanından müvafiq lisenziya alınmalıdır. Şəxslər bu tələbə əməl etməməyə görə müvafiq qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar. Fiziki şəxs müvafiq sığorta vasitəçiliyi üzrə fəaliyyətə lisenziya almaq üçün aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

- ən azı 21 yaşının olması;
- müvafiq lisenziya almaq istəyən şəxslər üçün sığorta nəzarəti orqanının müəyyən etdiyi qaydalara əsasən həmin orqanda müvafiq attestasiyadan keçməsi;
- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyəti üzrə lisenziyasının əvvəllər ləğv edilməməsi;
- iqtisadi fəaliyyət və mülkiyyət əleyhinə ağır və ya xüsusilə ağır cinayətə görə heç zaman məhkum edilməməsi;
- sığorta əməliyyatlarına nəzarət etmək, istiqamətləndirmək və ya cəlb etmək üçün məcbur etmə, təzyiq və ya təsir göstərmə imkanı verən mövqeyə malik olmaması.

Hüquqi şəxs sığorta agenti fəaliyyətinə lisenziya almaq üçün onun əmək müqaviləsi əsasında işçisi olan ən azı bir şəxs fiziki şəxs kimi sığorta agenti lisenziyasına malik olmalıdır. Hüquqi şəxs olan sığorta brokeri, habelə müstəsna olaraq sığorta agenti olmaq üçün təsis edilmiş hüquqi şəxs müvafiq sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinə lisenziya almaq üçün onun icra orqanının rəhbəri fiziki şəxs kimi həmin lisenziyaya malik olmalıdır. Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin səhmdarı və ya iştirakçısı sığorta əməliyyatlarına nəzarət etmək, istiqamətləndirmək və ya cəlb etmək üçün məcbur etmə, təzyiq və ya təsir göstərmə imkanı verən mövqeyə malik olmamalıdır.¹³(11)

Şəxs sığorta agenti və sığorta brokeri fəaliyyətləri ilə eyni vaxtda məşğul ola bilməz. Sığorta agenti və ya sığorta brokeri fəaliyyətinə verilən lisenziya müddətsizdir. Sığorta agenti və ya sığorta brokeri fəaliyyətinə lisenziya verilməsi, onun qüvvəsinin dayandırılması və ya ləğvi qaydaları bu Qanunla müəyyən edilir.

¹³ Z.Mirzəyev “İpoteka borcluları üçün maraqlı olan 100 sığorta termini” Bakı, 2014

Sığorta vasitəçisi olmaq istəyən şəxs müvafiq lisenziyanı almaq üçün nəzərdə tutulmuş tələblərə uyğunluğu təsdiq edən sənədlər və məlumatlardan başqa aşağıdakı sənədləri sığorta nəzarəti orqanına təqdim etməlidir:

1. Fiziki şəxslər:
 2. daimi yaşayış yeri haqqında arayış;
 3. bu Qanunun 84.3-cü maddəsi nəzərə alınmaqla, müvafiq vergi orqanında qeydiyyatata alınma haqqında sənədin notariat qaydasında təsdiq edilmiş surəti;
2. hüquqi şəxslər:
- dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamənin notariat qaydasında təsdiq edilmiş surəti;
 - nizamnaməsinin notariat qaydasında təsdiq edilmiş surəti;
 - rəhbər vəzifəyə təyin edilən şəxsin Qanunun 91-ci maddəsinin tələblərinə uyğunluğunu təsdiq edən sənədlər;
 - Qanunun 83.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş işçinin müvafiq lisenziyaya malik olmasını təsdiq edən sənəd.¹⁴(11)

Müvafiq sığorta vasitəçiliyi fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün təsis edilmiş hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri kimi namizədliyi verilmiş fiziki şəxslərə, həmçinin Qanunun 83.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş işçiyə müvafiq lisenziyanın verilməsi ilə bağlı hüquqi şəxsin müraciətinə baxılarkən Qanunun 84.1.1.2-ci maddəsində göstərilmiş sənədin təqdim edilməsi tələb olunmur. Müvafiq sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinə lisenziya verilməsi üçün müraciətlə bağlı sənədlər tam həcmdə təqdim olunmadıqda, yaxud sənədlərdəki məlumatlar tam olmadıqda və ya yanlış olduqda sığorta nəzarəti orqanı sənədlərin tam həcmdə təqdim edilməsini, məlumatların tamamlanmasını və ya düzəldilməsini tələb edə bilər.

Sığorta nəzarəti orqanı müvafiq sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinə lisenziya verilməsi üçün müraciətə Qanunun 84.1-ci maddəsinə əsasən tələb olunan sənədlərdən, 85.1-ci maddəsinə uyğun olaraq tələb olunduqda isə, əlavələr və ya düzəlişlər edilmiş sənədlərdən sonuncusunun təqdim edildiyi tarixdən etibarən 1 ay ərzində baxmalıdır. Sığorta vasitəçilərinə lisenziya verilməsi üçün ödənilən dövlət rüsumunun məbləği qanunvericiliklə müəyyən edilir. Sığorta nəzarəti orqanı

¹⁴ Z.Mirzəyev “İpoteka borcluları üçün maraqlı olan 100 sığorta termini” Bakı, 2014

lisenziya verilməsi üçün müraciət zamanı təqdim olunan sənədləri və məlumatları Qanunun tələblərinə uyğun hesab edib bu barədə müraciət edənə bildirdikdən və lisenziya verilməsi üçün dövlət rüsumunun ödənilməsini təsdiq edən bank sənədi təqdim olunduqdan sonra müvafiq olaraq sığorta agentı və ya sığorta brokeri fəaliyyətinə lisenziya verir.

Sığorta nəzarəti orqanı lisenziyanın verilməsi və ya lisenziya verilməsindən imtina olunması barədə məlumatı müraciət edənə Qanunun 85.2-ci maddəsində göstərilən müddətdə yazılı bildiriş göndərməklə çatdırır. Lisenziya sığorta nəzarəti orqanı tərəfindən fiziki şəxs olan sığorta vasitəçisinin özünə və ya hüquqi şəxs olan sığorta vasitəçisinin səlahiyyətli nümayəndəsinə şəxsən təqdim edilir.

Sığorta vasitəçilərinə verilən lisenziyada fəaliyyət növü kimi müvafiq olaraq «sığorta agentı fəaliyyəti» və ya «sığorta brokeri fəaliyyəti» qeyd edilir.

Sığorta brokerinə dair əlavə tələblər aşağıdakılardır:

- Sığorta brokeri müvafiq lisenziya aldıqdan 15 gün müddətində öz peşə məsuliyyətini sığorta nəzarəti orqanının müəyyən etdiyi məbləğdə sığorta etdirməli və belə sığorta onun fəaliyyətinin bütün müddəti ərzində təmin olunmalıdır.
 - Sığorta müqaviləsinin bağlanmasında vasitəçilik və ya məsləhət xidməti göstərmiş sığorta brokerinin həmin müqavilə üzrə risklərin təkrarsığortalanması zamanı vasitəçilik və ya məsləhət xidmətinə cəlb edilməsi qadağandır. Bu tələbə riayət etməməyə görə həm sığorta brokeri, həm də müvafiq sığortaçı məsuliyyət daşıyır.
- Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agentı fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin təsisçiləri və ya iştirakçılarına dair tələblər bunlardır:

Aşağıda göstərilən şəxslər istisna edilməklə, hər bir şəxs sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agentı fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin təsisçisi və iştirakçısı ola bilər:

1. Qanunun 89.1.2-ci maddəsinin tələblərinə cavab verməyən xarici hüquqi şəxsin törəmə cəmiyyəti olan yerli hüquqi şəxs;

2. aşağıdakı tələblərə cavab verməyən xarici şəxs:

- ✓ ən azı son 5 il ərzində sığorta brokeri fəaliyyəti ilə məşğul olması;
- ✓ öz ölkəsində sığorta brokeri fəaliyyəti ilə məşğul olmasının qadağan edilməməsi.
- ✓ siyasi partiyalar;
- ✓ qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar).

Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin təsisçisi və iştirakçısı eyni zamanda sığortaçıda vəzifə tuta bilməz. Xarici sığorta brokerlərinin Azərbaycan

Respublikasının ərazisində filial açması qadağandır. Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin adı Azərbaycan dilində müəyyən edilməlidir.

Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin adında mənə ifadə etməyən sözlərdən, o cümlədən hər f birləşmələrindən ibarət olan adlardan istifadə edilməsi qadağandır.

Hüquqi şəxs olan sığorta brokeri və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxs adının əks olunduğu lövhələrdə, blanklarda, möhürlərdə və kargüzarlıqla bağlı rəsmi xarakterli bütün digər ləvazimatlarda, reklam və elanlarda nizamnaməsində müəyyən olunan tam və ya qısaltılmış addan istifadə etməlidir. Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin adında müvafiq olaraq «sığorta brokeri» və «sığorta agenti» sözləri olmalıdır. Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin adında «Azərbaycan», «dövlət», «milli», «mərkəzi», «büdcə», yaxud «respublika» sözlərindən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada istifadə olunur. Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin öz adında əvvəllər təsis edilmiş və fəaliyyət göstərən sığorta vasitəçilərinin, habelə xarici sığorta vasitəçilərinin adları ilə eyni olan, yaxud bir-biri ilə dəyişik salınacaq dərəcədə oxşar olan söz və ya söz birləşmələrindən istifadə etməsi qadağandır.

Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin rəhbər işçilərinə dair tələblər aşağıdakılardır:

1. Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri, onun müavinləri və baş mühasibi onun rəhbər işçiləridir.

2. Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin rəhbər işçisinin ali təhsili olmalıdır.

3. Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin rəhbər işçiləri aşağıda göstərilən iş təcrübəsinə malik olmalıdırlar:¹⁵(33)

¹⁵ <http://www.president.az/articles/10518>

- 91.3.1. icra orqanın rəhbəri və onun müavinləri - maliyyə sahəsində ştat işçisi kimi ən azı 2 il;
- 91.3.2. baş mühasibi – mühasib kimi ən azı 2 il.

4. Müvafiq sığorta vasitəçisi lisenziyasına malik olmayan fiziki şəxs hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri ola bilməz. Hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin rəhbər işçisi vəzifəyə sığorta nəzarəti orqanının razılığı ilə təyin edilir. Sığorta nəzarəti orqanının razılığı olmadan hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin rəhbər işçisi vəzifəsinə təyinat, o cümlədən müvəqqəti təyinat barədə qərar qəbul edildiyi andan etibarsızdır. Sığorta nəzarəti orqanı şəxsin rəhbər işçi vəzifəsinə təyinatı ilə bağlı müvafiq sənədlər və məlumatlar hüquqi şəxs olan sığorta vasitəçisi tərəfindən təqdim edildiyi tarixdən 10 iş günü müddətində təyinata razılıq, yaxud Qanunun 91-ci maddəsinin tələblərinə uyğunsuzluq aşkar etdikdə razılıqdan imtina barədə hüquqi şəxs olan sığorta brokerinə yazılı bildiriş göndərir. Sığorta nəzarəti orqanının hər hansı şəxsin hüquqi şəxs olan sığorta vasitəçisinin rəhbər işçisi vəzifəsinə təyinatı ilə bağlı Qanunun 92.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətdə həmin maddəyə uyğun olaraq hər hansı bir yazılı münasibət bildirməməsi qeyd olunan təyinata bu orqanın razılığı kimi qiymətləndirilir. Razılığın verilməsi üçün əsas kimi götürülmüş məlumatların yanlış olması sonradan aşkar edildikdə sığorta nəzarəti orqanı hüquqi şəxs olan sığorta brokerinin və ya müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin rəhbər işçisinin təyin edilməsinə verdiyi razılığın geri alınması və onun əsasında vəzifəyə təyin edilmiş şəxsin vəzifəsindən kənarlaşdırılması ilə bağlı təqdimat verə bilər.

Sığortaçıların hesabatları və məlumatları ilə bağlı Qanunun tələbləri hüquqi şəxs olan sığorta brokerlərinə də şamil edilir. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa hüquqi şəxs olan sığorta brokerlərinin maliyyə hesabatlarının

müstəqil auditor tərəfindən yoxlanılması tələb olunmur. Sığorta vasitəçilərinin hesabatları və ya məlumatları ilə bağlı əlavə tələblər sığorta nəzarəti orqanının qəbul etdiyi müvafiq təlimat və ya qaydalarda nəzərdə tutula bilər.

Hüquqi şəxs olan sığorta brokeri və müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxs əsas fəaliyyətindən başqa yalnız aşağıdakı fəaliyyət növləri ilə məşğul ola bilər:

- ✓ sığorta sahəsində mütəxəssislərin ixtisasının artırılması məqsədilə təlimin təşkili və keçirilməsi;
- ✓ sığortaya və əlaqəli fəaliyyət sahələrinə aid xüsusi ədəbiyyatın müxtəlif növ məlumat daşıyıcılarında hazırlanması və satışı;
- ✓ sığorta ilə bağlı xüsusi proqram təminatının hazırlanması və satışı;
- ✓ öz müştərilərinin sənədlərinin hüquqi ekspertizasının keçirilməsi.

Sığorta brokeri fəaliyyəti sığorta brokerinin, sığorta agenti fəaliyyəti isə müstəsna olaraq sığorta agenti fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin əsas fəaliyyət növüdür. Sığorta vasitəçisi fəaliyyəti ilə yanaşı başqa vəzifə tutan və ya başqa fəaliyyətlə məşğul olan fiziki şəxs, bu vəzifə və ya fəaliyyətlə bağlı maraqlarının sığorta vasitəçisi kimi qərar qəbul etməsinə, səlahiyyətlərini həyata keçirməsinə xələl gətirməsinə imkan verməməlidir. Fiziki şəxs olan sığorta brokeri eyni zamanda sığortaçıda vəzifə tuta bilməz.

2.2. Sığortanın vasitəçiliyi fəaliyyətinin inkişafının müasir mərhələsinin problemləri və ziddiyyətləri

Bazar iqtisadiyyatının təsərrüfatçılıq baxımından müstəqil subyektləri, istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin fasiləsizliyinə təminat yaratmaqdan ötrü iqtisadi münasibətlər sistemində, ixtisaslaşmış yenidən bölgü münasibətlərini xarakterizə edən sığortanın müdafiəsinə həmişə ehtiyac duyurlar.

Sığortanın müasir bazar münasibətlərinin mühüm elementlərindən biridir. O iqtisadiyyatda spesifik funksiyalar yerinə yetirilməsi ilə bağlı olan maliyyə münasibətlərinə aid edilir. Təsərrüfat subyektlərinin əmlak maraqları dedikdə, hər şeydən əvvəl, əmlaka sahib olmaq, sərəncam vermək və istifadə etmək sahəsində, habelə bunlarla bağlı olan mülki məsuliyyəti, müxtəlif gəlir mənbələri ilə bağlı əmlak maraqları başa düşülür.

Sığortanın işi – iqtisadi fəaliyyətin xüsusi növü olub, ixtisaslaşmış təşkilatlar tərəfindən (sığortacı) sığortanın iştirakçılarının (sığortanın etdirən və olunanlar) iqtisadi maraqlarına dəyər biləcək zərər üzrə risklərin yenidən bölgüsünü xarakterizə edir. Bu zaman sığortanın olunanlar arasında risklərin bölgüsü dedikdə, faktiki olaraq, sığortanın fondunun yaradılması yolu ilə dəymiş zərərlərin ödənilməsində həmrəy (birgə) iştirak başa düşülməlidir. Bu bölgüdə həlledici şərt kimi sığortacıya sığortanın etdirən tərəfindən vaxtılı-vaxtında sığortanın haqqlarının köçürülməsi çıxış etməlidir. Bunsuz yenidən bölgü prosesini təşkil etmək qeyri mümkün olardı.¹⁶(4)

Lakin bu heç də, sığortanın tədiyyələrinin kifayət etmədiyi halda, sığortanın təşkilatını dəymiş zərərlərin ödənilməsi məsuliyyətindən azad etmir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusi bir növü olan sığortanın fəaliyyəti, sığortacının həm sığortanın fondu, həm də xüsusi mənbələri hesabına dəymiş zərərlərin mütləq ödənilməsini və kompensasiya etməsini özündə əks etdirir. Sığortanın işi bir iqtisadi fəaliyyət sahəsi olmaqla əmlak maraqları daşıyıcılarının - sığortanın olunanların- onların fəaliyyəti ilə

¹⁶ A.Kərimov «Sığortanın». Bakı 2000

bağlı olan sığorta risklərinin bölüşdürülməsi yolu ilə sığorta müdafiəsinin təşkilatçısı vəzifəsini yerinə yetirir. Bu cür bölüşdürmə ancaq təsadüfi hadisələr xarakteri daşıyan risklərə şamil edilə bilər. Belə risklər həm təsadüfi, həm də ehtimallı hadisələri əhatə etməlidir.

Sığorta hadisəsinin təsadüflə bağlı olması tələb edir ki, sığortaya qəbul edilən risklər məcmuyundan baş verilməsi real və mütləq olan hadisələri sərf nəzər etsin. Eyni zamanda, potensial risk, keçmiş təcrübənin faktiki məlumatlarına əsaslanan bəzi ehtimal xarakterinə də malik olmalıdır. Belə xarakterik məlumatların olmaması, gələcəkdə hadisənin baş vermə ehtimalının dəqiqləşdirilməsini mümkünsüz edə və bununla da onun törədəcəyi maliyyə nəticələrinin ölçülməsində, sığorta olunanlara dəymiş zərərin bölüşdürülməsində çətinlik yarada bilər.¹⁷(4)

Təsərrüfat subyektinin əmlak maraqlarına zərər vurulması, onun əmlakının məhv olmasında, və ya qismən zədələnməsində, gözlənilməyən maliyyə öhdəçiliklərinin yaranmasında və ya gəlirin (mənfəətin) itirilməsində öz konkret əksini tapır. Təsərrüfat subyektlərinin əmlak maraqlarına zərər dəyməsi müxtəlif səbəblərdən ola bilər: əmlak sahibinin öz səhlənkarlığından tutmuş ta həqiqi gözlənilməz hadisələrədək. Bu cür gözlənilməz hallar sahibinin əmlak maraqlarına zərər yetirə biləcək risklər adlandırılır.

Kapitalın yeni istehsala investisiyası ilə bağlı olan və mənfəət əldə edilməsi (və ya edilməməsi) ilə əlaqədar sahibkarlıq risklərini, ticarət, maliyyə və s. əməliyyatların aparılması zamanı tərəfdaşlar arasında yaranan təsərrüfat fəaliyyətilə bağlı riskləri və nəhayət, təsərrüfat subyektlərinin iradəsindən asılı olmayan bədbəxt hadisə xarakteri daşıyan hallarla bağlı olan sığorta risklərini bir-birindən fərqləndirmək lazımdır. Aydındır ki, hər bir təsərrüfat subyekti, ona dəymiş zərərin kompensasiya mənbəyində maraqlıdır. Bu isə öz növbəsində xüsusi sığorta marağınının apriori olmasını şərtləndirir. Belə subyekt əksər hallarda qeyri əlverişli hallarda ona dəymiş zərərlərə qarşı sığorta müdafiəsində həmişə maraqlıdır.

Sığorta, sadə şəkildə demiş olsaq, dəymiş zərərlərin kompensasiya edilməsi ilə bağlı olub sığorta olunanların əmlak maraqlarının qorunması vasitəsidir. Sığorta işinin aparılması praktikasını belə münasibətlərin çox optimal bir formasını yaratmışdır: ixtisaslaşmış təşkilat (sığortaçı) sığorta olunanların pay haqqları

¹⁷ A.Kərimov «Sığorta». Bakı 2000

hesabına sığorta fondu yaradır və onlara dəymiş zərərləri sığorta ödənişləri ilə təmin edir.

Sığorta, maliyyə kateqoriyası ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqədə olan iqtisadi kateqoriyadır. Maliyyə sahəsində olduğu kimi, sığorta da pul vəsaitlərinin dövriyyəsinə və eləcə də pul vəsaitinin bölüşdürülməsi prosesində iştirak edən müvafiq məqsədli fondların vəsaitlərinin formalaşdırılması və istifadəsi üçün zəruri olan məbləğə əsaslanır. Eyni zamanda sığorta sahəsi üçün maddi və digər itkilərin ödənilməsi üçün nəzərdə tutulan gəlir və toplanmış pul vəsaitinin bölüşdürülməsi ilə əlaqədar olan iqtisadi münasibətlər də xarakterikdir. Məhz buna görə də sığorta, pul formasında olan dəyərin ehtimal olunan dövriyyəsi ilə bağlıdır.

Sığorta iqtisadi kateqoriyasını xarakterizə edən aşağıdakı əlamətləri də qeyd etmək lazımdır;

1. Sığorta prosesi zamanı, sığorta hadisəsinin baş verməsi nəticəsində maddi və ya digər itkilərin aradan qaldırılmasına yönəldilən pul vəsaitlərinin bölüşdürülməsi üzrə münasibətlər meydana çıxır. Bu xüsusiyyətinə görə sığorta, ictimai istehsalın sığorta müdafiəsi kateqoriyasına yaxındır.

2. Bir və ya bir neçə təsərrüfatda olan zərər məbləğinin müştərək şəkildə paylaşdırılması ilə əlaqədar olan iştirakçılar arasındakı qapalı bölüşdürücü münasibətlər də sığorta prosesi üçün seçiyyəvidir. Zərərin bu cür qapalı şəkildə paylaşdırılması, zərərçəkən təsərrüfatların, bir qayda olaraq, sığorta iştirakçılarının sayından az olmasına əsaslanır.

Zərərin qapalı şəkildə paylaşdırılması üçün sığorta iştirakçılarının təsbit edilmiş sığorta haqqlarının hesabına formalaşan məqsədli təyinatlı maliyyə-sığorta fondları yaradılır. Bu fondun vəsaitləri yalnız onu yaradan iştirakçılar tərəfindən istifadə olunduğu üçün, sığorta haqqının ölçüsü, onların hər biri üçün paylaşdırılan zərər payını ifadə edir. Buna görə də, sığorta iştirakçılarının əhatə dairəsi nə qədər geniş olarsa, sığorta haqqlarının ölçüsü də bir o qədər az, sığorta isə daha əlverişli və keyfiyyətli olar. Sığortada milyona qədər sığorta etdirən şəxs iştirak etdikdə və yüz milyonlarla obyekt sığorta olunduqda, minimal sığorta haqqlarının vasitəsilə maksimal itkini ödəmək mümkün olur.

Zərərin qapalı şəkildə paylaşdırılması xüsusiyyəti sığortanı digər maliyyə kateqoriyalarından əsaslı şəkildə fərqləndirir. Məsələn, dövlət büdcəsinin gəlirləri müəssisə və vətəndaşların ödəmələri hesabına formalaşır, lakin səfərbər olunmuş pul vəsaitlərinin istifadəsi, bu haqqları ödəyən tədiyyəçilərin fəaliyyətindən kənara çıxır.¹⁸(37)

3. Sığorta prosesində itkinin nəinki ərazi vahidləri üzrə, həm də müəyyən zaman kəsiyində bölüşdürülməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Sığorta olunmuş təsərrüfatlar arasında sığorta fondunun il ərzində ərazi cəhətdən səmərəli şəkildə bölüşdürülməsi üçün kifayət qədər böyük ərazi və

¹⁸ <http://cavanshirmahmud.blogspot.com/2014/12/sgorta-isi.html>

sığorta olunan obyektlərin əhəmiyyətli dərəcədə çox olması tələb olunur. Yalnız bu şərtlərə əməl etməklə, böyük əraziləri əhatə edən təbii fəlakətlərin baş verməsi nəticəsində dəyən zərəri paylaşdırmaq mümkündür.

Fövqəladə hadisələrin baş verməsinin təsadüfi əlamətləri ilə əlaqədar olaraq, itkinin zaman üzrə paylaşdırılması bir təsərrüfat ilinin çərçivəsindən kənara çıxır. Fövqəladə hadisələr bir neçə il baş verməyə bilər və onların baş verməsi müddəti məlum deyil. Bu səbəbdən ehtiyat fondlarının yaradılması məqsədilə daxil olan sığorta ödənişlərinin bir hissəsinin əlverişli il ərzində ehtiyatda saxlanılmasına zəruriyyət yaranır.

4. Sığortanın xarakterik xüsusiyyətlərindən biri də sığorta fonduna səfərbər olunmuş vəsaitin sığorta ödənişləri formasında qaytarılması ilə əlaqədardır. Sığorta ödənişləri 2 hissədən- mümkün zərərin ödənilməsi üçün təyin olunan netto - ödənişlərdən və sığortanı həyata keçirən sığorta təşkilatının saxlanılması üçün nəzərdə tutulan əlavə xərclərdən ibarət olan sığorta tariflərinə əsasən təyin edilir. Netto ödəmələrin ölçüsü, müəyyən ərazi miqyasında həyata keçirilən hesabat dövrü (5 ildən 10 ilədək) üzrə olan mümkün zərəre əsasən müəyyən olunur. Buna görə də netto ödənişlərin məbləği, müəyyən zaman dövrü ərzində zərərin ödəniş forması kimi elə həmin əraziyə qaytarılır. Vəsaitlərin qaytarılması əlaməti sığortanı kredit kateqoriyasına yaxınlaşdırır. Bununla da sığorta yalnız maliyyə deyil, həm də kredit kateqoriyası kimi də fəaliyyət göstərir.¹⁹(37)

Sığorta prosesi zamanı yaranan bölüşdürücü münasibətlərin yuxarıda sadalanan xüsusiyyətləri, ona aşağıdakı tərifin verilməsinə şərait yaradır.

Sığorta, müəssisə və təşkilatlara dəyən fəvqəladə və digər zərərin ödənilməsi və ya vətəndaşlara pul yardımının təqdim olunması üçün nəzərdə tutulmuş məqsədli sığorta fondlarının pul vəsaitlərinin formalaşması prosesində iştirak edənlər arasındakı qapalı bölüşdürücü münasibətlərin xüsusi məcmuəsi kimi çıxış edir.

Sığorta kateqoriyasının iqtisadi mahiyyətini onun iqtisadi məzmunundan ayırmaq lazımdır. Məlum olduğu kimi mahiyyət daimidir, məzmun isə dəyişkən olaraq, içtiman-iqtisadi formasıyanın hər birində özünün əlamətinə malik olur və

¹⁹ <http://cavanshirmahmud.blogspot.com/2014/12/sgorta-isi.html>

sığortanın içtimai-tarixi növlərini müəyyən edir. Sığortaya verilmiş tərif onun iqtisadi mahiyyətini və müasir cəmiyyətdə olan məzmununu xarakterizə edir.

Qeyd olunduğu kimi, sığorta, sığorta fondundan əvvəl yaranmışdır, belə ki, cəmiyyətin inkişafının erkən mərhələsində, sığorta fondunun formalaşması mövcud olmadan itkinin qarşılıqlı şəkildə paylaşdırılması həyata keçirilirdi. Sonralar əməyin içtimai bölgüsü bazasında əmtəə-pul münasibətlərinin inkişaf etməsi ilə əlaqədar olaraq, sığorta iştirakçılar arasında itkilərin qapalı şəkildə paylaşdırılması prinsipi üzrə sığorta fondunun formalaşdırılması üçün sığorta kateqoriyasından istifadə olunmağa başlandı. Başqa sözlə desək, əmtəə-pul münasibətləri şəraitində sığortadan sığorta fondunun təşkili üsulu kimi istifadə etmək olar.

Sığorta prosesinin uğurlu şəkildə həyata keçirilməsi üçün bir təsərrüfat ili, sonra isə zaman ərzində itkinin ərazi cəhətdən paylaşdırılmasını təmin etmək lazımdır. Qeyd olunmuş şərt sığorta fondunun vəsaitinin miqyas cəhətdən təmərkküzləşməsinin kifayət qədər olmasına tələb edir. Bu səbəb nəticəsində də bizim ölkəmizdə sığortanın inkişaf etməsi, 1923-cü ildə dövlətin sığorta inhisarının yaranması ilə əlaqədar olmuşdur. Dövlət sığortası, sığorta fondunun vəsaitlərinin zəruri təmərkküzləşməsinin təmin olunması və vahid sığorta siyasətinin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Dövlət sığortası vasitəsilə, fəvqəladə itkilərin ödənilməsi üçün küclü sığorta fondu yaradılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrdə də inkişaf etməkdə olan sığorta bazarında dövlət sığortası hələ uzun illər ərzində əsas yerlərdən birini tutacaqdır.

Sığortanın, sığorta fondu vəsaitlərinin təmərkküzləşməsinə olan meyli sığorta işinin təşkilinin əsas prinsiplərindəndir. Bu prinsip qeyri- dövlət sığorta təşkilatlarının hər biri üçün aparıcı olmalıdır. Çünki uzunmüddətli və itkisiz sığorta fəaliyyətinə zəmanəti məhz bu prinsip verir.

Sığorta kateqoriyasından, içtimai istehsalın sığorta müdafiəsi məqsədilə istifadə olunmasına şərait yaradan obyektiv iqtisadi zərurət, təsərrüfat həlqələrinin və vətəndaşların ailələrinin əmlak maraqlarının müxtəlifliyinə əsaslanır. Dövlət xalq təsərrüfatının inzibati üsulla idarə olunması və eləcə də maliyyə

ehtiyatlarından geniş şəkildə təsərrüfatlar və ərazilər arasında məqsədli istifadə olunması imkanından məhrum olduqda, zərərin daha səmərəli şəkildə ödənilməsi onun təsərrüfatlar arasında paylaşdırılması üsulu hesab olunur. Sovet dövrü ümumxalq dövlət mülkiyyətinin hökmranlığı ilə əlaqədar olduğundan, sığortanın istifadə olunmasına tələbat yaratmır və bu da sığortanın fəaliyyət sahəsini kolxoz-kooperativ, vətəndaşların şəxsi mülkiyyəti və onların ailə maraqları ilə məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxarırdı. Müasir şəraitdə isə mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi müxtəlif risklərin və təsərrüfat subyektlərinin iqtisadi maraqlarının sığorta olunmasına geniş imkanlar yaradır.

Suveren partnyorların əmlak maraqlarının müxtəlifliyi ilə əlaqədar beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sahəsində də xarici ticarət obyektlərinin və digər təsərrüfat əməliyyatlarının sığorta müdafiəsini təmin etmək, yalnız sığortalama vasitəsi ilə mümkün olur. Beləliklə, hər bir mülkiyyətçinin əmlak cəhətdən müstəqil olması-sığorta kateqoriyasının tətbiqinin əsas səbəblərindən biridir. Sığortanın iqtisadi mahiyyətinə, bu kateqoriyanın içtimai təyinatını ifadə edən funksiyalar uyğun gəlir. Bu funksiyalar sığortanın, maliyyə sisteminin bir bölməsi kimi təsdiq edilməsinə şərait yaradır. Maliyyə kateqoriyası öz iqtisadi mahiyyətini əsasən bölüşdürücü funksiya vasitəsilə ifadə edir. Bu funksiya öz konkret və spesifik təzahürünü, sığortaya aid olan risklilik, xəbərdaredici və əmanət funksiyalarında tapır.

Sığorta riski, zərərçəkən təsərrüfatlara pul yardımının göstərilməsi üzrə sığortanın əsas təyinatı ilə əlaqədar olduğundan, risklilik funksiyası əsas funksiyalardan biri hesab olunur. Məhz risklilik funksiyasının fəaliyyəti nəticəsində dəyərin pul formasının məbləği, təsadüfi sığorta hadisələrinin baş verməsi ilə əlaqədar olaraq, sığorta iştirakçılarının arasında bölüşdürülür.

Xəbərdar edici funksiya, sığorta riskinin azadılması üzrə tədbirlərin, sığorta fondunun vəsaitlərinin bir hissəsi hesabına maliyyələşdirilməsini nəzərdə tutur. Həyat sığortası növlərində sığorta kateqoriyası, məsələn, şərtləşdirilmiş sığorta məbləğinin ömürlük sığorta müqaviləsi üzrə toplanması zamanı kredit kateqoriyasına yaxınlaşır. Həyatın, sağlamlığın sığorta olunması vasitəsilə pul

məbləğinin qənaətlə toplanması, ailə gəlirinin sığorta müdafiəsinə olan ehtiyacı ilə əlaqədardır. Bundan başqa, sığorta, əmanət funksiyasına da malik ola bilər.

Sığortanın nəzarət funksiyası, sığorta fondu vəsaitlərinin məqsədli şəkildə formalaşması və bu vəsaitlərdən məqsədli şəkildə istifadə olunmasına əsaslanır. Bu funksiya yuxarıda sadalanan üç spesifik funksiyaların fəaliyyəti nəticəsində yaranır və onlar ilə eyni zamanda konkret sığorta münasibətləri və sığorta şəraitində təzahür olunur. Nəzarət funksiyasına uyğun olaraq, qanunvericilik və instruktiv sənədlərə əsasən, sığorta əməliyyatlarının qanunauyğun şəkildə icra olunması üzrə maliyyə sığorta nəzarəti həyata keçirilir.

İctimai istehsalatın fasiləsizliyinin, müntəzəmliyinin və tarazlığının təmin olunmasında sığortanın rolu onun həyata keçirilməsinin son nəticəsində: sığortanın tətbiqi sahəsinin optimallaşdırılmasında; sığorta əməliyyatlarının inkişaf göstəricilə-rində; gəlirlə zərər və itkilərin tam şəkildə ödənilməsində; sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətində sığorta fondunun sərbəst vəsaitlərinin müvəqqəti şəkildə iştirak etməsində; ölkənin dövlət büdcəsinin gəlirlərinin sığorta gəliri və digər təsərrüfat əməliyyatlarından alınan gəlir hesabına tamamlanmasında özünü biruzə verir. Müasir dövrdə işçilərin xəstələnməsi, əmək qabiliyyətini itirməsi, ailə başçısını itirməsi və vəfat etməsi zamanı onların sosial sığorta müdafiəsinə təmin etmək üçün, sosial sığorta fondu və pensiya fondlarının formalaşması və istifadəsi metodunu daha məqsədəuyğun edir. Bu zaman sığorta haqqlarını (sosial sığortaya ödənilən haqqları) işçilər deyil, onların işlədiyi müəssisə və təşkilatlar ödəyir. Azərbaycan sığorta bazarı və sığortaya vasitəçiliyi fəaliyyətinin gənc bir sığorta sahəsi olduğuna görə daim inkişaf prosesindədir. Lakin, inkişaf edən yalnız sığorta şirkətləri yox,eyni zamanda sığorta şirkətlərindən müxtəlif qanunsuz vasitələrlə, yəni sığorta dələduzluğu yolu ilə pul qopartmaq istəyən insanların sayı və peşəkarlığıdır.²⁰(37)

Sığorta şirkətlərinin maddi maraqlarına zərər vuran dələduzluq hərəkətlərinin törədilməsinin çox müxtəlif vasitələri və üsulları olsa da onların hamısını birləşdirən bir sıra ümumi cəhətlər vardır. Bu xarakterik cəhətlər ilk

²⁰ <http://cavanshirmahmud.blogspot.com/2014/12/sgorta-isi.html>

növbədə dələduzluğa hazırlıq mərhələsində ortaya ortaya çıxır. Bu isə onunla xarakterizə olunur ki, dələduzlar sığorta müqaviləsi bağlanmazdan əvvəl sığorta şirkətini aldatmaq niyyətində olduqları üçün hazırlıq işlərini daha peşəkar şəkildə yerinə yetirirlər. Dələduzluq hərəkətlərinin bu tipi daha tez-tez baş verir və sığorta şirkətlərinin maddi maraqlarına qarşı törədilən cinayətlərin ən ictimai təhlükəli formasını özündə əks etdirir. Belə dələduzluğun ictimai təhlükəliliyi ondadır ki, bu cinayət üsulu cinayətkar qruplar tərəfindən törədilir və aşağıdakılarla xarakterizə olunur:

- cinayətin törədilməsinə ciddi hazırlıq;
- dələduzluğun törədilməsində rolların bölüşdürülməsi;
- sığorta hadisəsinin ətraflı planlaşdırılmış insenirovkası (quraşdırılması);
- hadisənin üstünün əvvəlcədən işlənmiş üsullarla örtülməsi;
- dələduzluq hərəkətlərinin törədilməsinin ardıcılığı;
- külli və xüsusilə külli miqdarda zərərin vurulması.

Dələduzluğun törədilməsinə bu üsulunun əsas xüsusiyyətlərindən biri dələduzların fəaliyyətinin sərbəstliyidir, çünki, sığorta müqaviləsi hələ bağlanmadığı üçün cinayətkarlar müqavilənin şərtlərini özlərinə sərf edəcək şəkildə dəyişdirə bilmək imkanına sahib olurlar. Göstərilən dələduzluq hərəkətinin törədilməsi bir “məqsədə” qulluq edən hazırlıq, törətmə və ört-basdır etmə mərhələlərini, özündə, birləşdirir.

Araşdırmaların nəticəsinə görə, cinayətə hazırlıq mərhələsi aşağıdakı hərəkətləri ehtiva edir:

1. Sığorta xidmətləri bazarının təhlili. Bu hazırlıq hərəkəti zamanı dələduzların 2 əsas məqsədi olur: birincisi, öz tələblərinə daha yaxşı “cavab verən” sığorta şirkətini tapmaq, ikincisi, özlərini sığorta təşkilatının təhlükəsizlik xidmətləri tərəfindən aparılacaq daha dərin araşdırmalara qarşı “sığortalamaq”. Belə peşəkar hazırlıq hərəkətləri əsasən böyük şəhərlər və rayonlar üçün xarakterikdir.

Dələduzlar əsasən sığorta şirkətinin fəaliyyətinin aşağıdakı şərtlərinə diqqət yetirərək öz məqsədlərinə çatmağa çalışırlar:

- sığorta təşkilatının nüfuzu;
- sığorta təşkilatının fəaliyyət müddəti (yaşı);
- təhlükəsizlik xidmətinin mövcudluğu və səviyyəsi;
- sığortanın növləri;
- tarif dərəcələrinin səviyyəsi;
- sığorta ödənişlərinin həyata keçirilmə müddəti;
- sığorta ödənişlərinin həcmi və s.

Sığorta şirkətində yaxın qohumun, tanışın və ya dostun işləməsi də dələduzlar üçün olduqca əhəmiyyətli məsələdir.

2. Sığorta təşkilatının seçilməsi. Ayrı-ayrı təşkilatlarda sığortanın şərtlərini öyrəndikdən sonra dələduzlar bir, hətta sığorta müqavilələrinin vahid bazası olmadığı üçün bir neçə sığorta təşkilatını seçə bilirlər.

3. Sığorta agentinin seçilməsi. Bu hərəkət bir çox hallarda baş verir və onunla şərtlənir ki, sığorta şirkətində tanış sığorta agentinin olması cinayətin törədilməsini asanlaşdırır. İlk növbədə ona görə ki, əgər dələduz agentin tanışı və ya qohumudursa, sığorta şirkətində ona qarşı yüksək etimad göstərilir. Tez-tez belə agentlər dələduzlara böyük güzəştə gedirlər və hətta bəzən sığorta müqaviləsinin bağlanmasını asanlaşdırmaq üçün sığortalanma prosedurlarını pozurlar. Təəssüflər olsun ki, agentlərin dələduzlarla əlbir olaraq törətdikləri cinayətlər də az deyil.

4. Sığorta müqaviləsinin bağlanması. Sığorta ödənişi almaq məqsədilə törədilən cinayətin ən zəruri elementi – qüvvədə olan sığorta müqaviləsinin olmasıdır. Müqavilənin bağlanması dələduzlar üçün ən vacib mərhələdir, çünki sığorta hadisəsinin gələcək “quraşdırılması” bağlanmış sığorta müqaviləsinin şərtlərindən asılıdır.

Bundan başqa, dələduzların göstərilən hərəkətləri təhqiqat və araşdırma apararıq orqanlar üçün çox əhəmiyyətlidir, çünki məhz bu mərhələdə şəxslərin hərəkətində dələduzluğa cəhd niyyətinin olması müəyyən olunur. Əgər, müqavilə bağlanmazdan əvvəl dələduzlarda qəsd motivlərinin olması aşkar olunursa, o zaman sığorta müqaviləsinin şərtləri kriminalistik əhəmiyyət daşıyır. Bu onunla əlaqədardır ki, cinayətkarlar sığorta müqaviləsinə gələcək niyyətlərini həyata keçirməyə kömək edəcək şəkildə bağlayırlar və ona görə də onun şərtlərini öz xeyirlərinə dəyişməyə səy göstərirlər. Dələduzların atdığı ilk addım sığorta növünün müəyyən olunmasıdır (məsələn: əmlak sığortası). Adətən seçilən sığorta növü onların və ya onların dost və qohumlarının mülkiyyətində hansı əmlakın olmasından asılı olur (avtomobil, şəxsi ev, xəz məmulatları, qızıl və s.).²¹(23)

Bundan sonra, sığorta riski, başqa sözlə dələduzların hansı hallara qarşı sığortalanmaq istədikləri müəyyən olunur. Bu risklər isə birbaşa planlaşdırılan “ssenari” dən asılı olur. Aparılan araşdırmalarımız o nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, dələduzlar bir qayda olaraq sığorta müqaviləsində o sığorta hadisəsinə təminatda daxil edirlər ki, məhz həmin hadisəni “quraşdırmaq” niyyətindədirlər.

Yuxarıda göstərilənlərdən əlavə sığorta müqaviləsi bağlayarkən dələduzlar aşağıdakı məqamlara da böyük diqqət yetirirlər:

- sığorta müqaviləsinin bağlanması vaxtı;
- müqavilənin qüvvəyə minmə tarixi;
- müqavilənin qüvvədən düşmə tarixi;

²¹ Саймон Уильям, "О роли страхового брокера в процессе размещения контрактов по страхованию" (материалы международной конференции, Нью-Йорк, 1994 г.);29."Сейв-Инвест", (Коммерсант Дейли, 28.10.2000 г.);

- sığortalanan əmlakın növü, sayı və dəyəri;
- sığorta hadisəsi zamanı həyata keçiriləcək sığorta ödənişinin miqdarı.

Sığorta dələduzları üçün sözsüz ki, ən mühüm mərhələlərdən biri sığorta agentini və ya mütəxəssisi tərəfindən sığorta obyektinə baxış keçirilməsidir. Obyektə baxış keçirilməsi dələduzlar üçün ən məsuliyyətli an hesab olunur, çünki, cinayət məqsədinə çatmaq bilavasitə birbaşa bu baxışdan asılıdır. Mən belə düşünürəm ki, gələcək fərqlərin qarşısını almaq bu mərhələdə daha asan olur. Əmlak sığortası qaydalarına əsasən sığorta ödənişinin miqdarı sığortalanan əmlakın dəyərindən asılıdır, başqa sözlə, əmlakın dəyəri nə qədər yüksək olarsa, hadisə zamanı sığortalının iddia etdiyi məbləğ də o qədər yüksək olur. Əmlakın mövcudluğu və dəyəri isə məhz baxış və müayinə zamanı aşkar olunur. Buna görə də, dələduzlar sığorta agentini və ya mütəxəssisini əmlaka baxış zamanı aldatmağa cəhd edirlər. Aldatma aşağıdakı 3 üsul vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Birincisi, dələduzlar agentini (mütəxəssisi) əmlakın həqiqi sahibinin kimliyi məsələsində çaşdırırlar. Sığorta müqaviləsində əmlakın sahibi kimi sığortalı – dələduz göstərsə də, əslində isə əmlak başqa şəxsə (şəxslərə) mənsub olur. Buna tipik nümunə kimi Rusiyada baş vermiş bir hadisəni göstərmək olar. Öz maliyyə vəziyyətini düzəltmək üçün özünə məxsus ticarət sahəsini anbarı ilə birlikdə yandıran “Bizneskom” kommersiya agentliyinin direktoru öz obyektini onlarla milyon dollara ASKO- Yaroslavl şirkətində sığortalamışdı. Müqavilə bağlanmazdan əvvəl isə cinayətkar sığortalanacaq əmlak qismində sığortaçıya təqdim etmək məqsədilə bir sıra kommersiya strukturlarından idxal bahalı paltarları, ayaqqabıları, spirtli içkiləri müvəqqəti olaraq istifadəyə götürmüş, baxışdan dərhal sonra isə sahiblərinə qaytarmışdı. Bəzi hallarda, əmlakı “müvəqqəti istifadəyə verən” şəxslər dələduzların çirkin niyyətlərindən xəbərdar olmasalar da, bir çox hallarda onlarla əlbir hərəkət edirlər.

Aldatmanın ikinci vasitəsi ondan ibarətdir ki, cinayətkarlar sığorta agentini (mütəxəssisi) əmlakın müəyyən xüsusiyyətləri ilə əlaqədar çaşdırırlar. Bu xüsusiyyətlər:

- sığortalanacaq predmetlərin sayı,
- əmlakın vəziyyəti;
- əmlakın real dəyəri ilə bağlı oia bilər.

Aldatmanın bu üsulu əsasən avtomobil sığortaları zamanı istifadə olunur.

Dələduzların istifadə etdiyi üçüncü üsul ondan ibarətdir ki, təqdim edilən sənədlərə (çox zaman saxta) baxmayaraq, əslində sığortalının sərəncamında və sahibliyində göstərilən əmlak olmur. Beləliklə, təqdim edilən sənədlər əsasında sığorta müqaviləsini rəsmiləşdirən sığorta mütəxəssisi və ya agentı əslində “mövcud olmayan şeyi” sığortalamış olur. Təcrübədə belə hallar da olur ki, dələduzlar “qiymətli yükün” qablaşdırıldığını və artıq konteynerə yükləndiyini bildirirlər və əmlaka baxışı çətinləşdirməmək üçün sığorta agentini əmlaka baxmadan sığortalamağa – yəni, öz istəkləri ilə razılaşmağa məcbur edirlər.

Bu üç üsul arasında bir fərqləndirici məqama diqqət yetirmək lazımdır. Əgər, birinci üsulda sığortalı – dələduzlar əmlaka baxış keçirilməsində və əmlakın sahibi kimi onun mövcud olduğunu nümayiş etdirməkdə maraqlıdırlarsa, ikinci və üçüncü üsullarda sığortaçını baxışdan maksimum yayındırmağa və ya səthi baxış keçirməyə məcbur etməyə çalışırlar.

Sığorta müqaviləsinin bağlanması zamanı növbəti mərhələ sığorta haqqının ödənilməsidir. Sığorta qaydalarından məlum olduğu kimi, adətən, sığortalıya imkan yaradılır ki, o sığorta haqqını bir dəfəyə ödəyə biləcəyi kimi, müəyyən dövr ərzində hissə-hissə də ödəyə bilsin. Dələduzlar üçün isə xarakterik hal ondan ibarətdir ki, onlar adətən sığorta haqqının hamısını dərhal və bir dəfəyə ödəyirlər. Bu dələduzların cinayəti və əldə edəcəkləri “gəliri” uzun bir müddətə təxirə salmamaq istəkləri ilə bağlıdır. Cinayətkarlar tərəfindən sığorta müqaviləsi bağlanana qədər həyata keçirilən yuxarıda sadalanan hərəkətlərdən başqa, müqavilənin kim tərəfindən bağlanmasına da diqqət eləmək lazımdır. Sığorta qaydalarına, o cümlədən sığorta qanunvericiliyinə əsasən sığorta müqaviləsini əmlakın qorunmasında sığorta marağı olan istənilən fəaliyyət qabiliyyətli fiziki şəxs bağlaya bilsə də, sığorta ödənişini müqaviləni bağlayan sığortalı və ya müqavilədə adı göstərilən fayda əldə edən də ala bilər. Əksər hallarda dələduzlar sığorta ödənişinin alınmasında ləngiməmək üçün müqaviləni öz adlarından bağlayırlar. Amma, bəzən elə hallar da olur ki, sığortalı rolunda dələduzluq əməlinin “təşkilatçısı” özü yox, “sığortalı – zərərçəkən” kimi qələmə verilən cinayət əməlinin digər iştirakçısı çıxış edir. Bütün ssenarini isə dələduzlar

hazırlayır və həyata keçirirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, təcrübədə elə nadir hallar da olur ki, sığortalı ya həqiqətən dələduzların əməllərindən xəbərdar olmur və ya baş verənləri dərk etməyərək biganə qalır. Məsələn, bir neçə il əvvəl Rusiyanın Omsk şəhərində belə bir hadisə olub. Dələduzluqla məşğul olan dəstənin üzvlərindən birinin atasının maşınını elə öz oğlunun təkidi ilə sığortalayırlar. Bir müddətdən sonra avtomobili etibarnamə ilə idarə edən oğlu avtomobili əzir. Avtomobil oğurluqdan sığortalandığı üçün dələduzlar “oğurluq” səhnəsi yaradaraq avtomobili yox edirlər. Dələduzun atası isə bütün olanlardan şübhələnməyərək, sığorta hadisəsi barədə ərizə verir və sığorta ödənişini alır. Sığorta haqqını ödəyən və müqavilənin bütün rəsmi tələblərini (blankların doldurulması, ərizə, baxış və s.) yerinə yetirən dələduzlar sığorta müqaviləsini “oyuna” hazır hala gətirirlər. Bundan sonra isə, dələduzluğun ikinci və ən maraqlı mərhələsi başlayır: sığorta hadisəsinin quraşdırılması. Sığorta hadisəsinin quraşdırılması mərhələsi və proseduru sığorta növündən və obyektindən asılı olaraq dəyişir.

2.3. Müasir şəraitdə sığorta vasitəçilərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsinin tədqiqi və qiymətləndirilməsi

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təşəbbüsü ilə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, şəffaflığın təmin edilməsi və dövlət idarəçiliyində səmərəliliyin artırılması istiqamətində struktur islahatları davam etdirilir. Bu kontekstdə, ölkənin maliyyə-bank sisteminin səmərəli inkişafının təmin olunması, bu sahədə tənzimlənmə və nəzarətin mütərəqqi metod və mexanizmlərinin tətbiqi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 03 fevral 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının yaradılması haqqında qərar qəbul edilib.

Palata qabaqcıl beynəlxalq prinsiplərə əsaslanaraq Azərbaycanda qiymətli kağızlar və sığorta bazarları, investisiya fondları, ödəniş sistemləri və kredit təşkilatları, o cümlədən milli poçt operatorunun maliyyə-bank fəaliyyətinin tənzimlənməsinin bütün aspektlərini həyata keçirəcək. Qeyd olunan sahələr üzrə lisenziyalaşdırılma, iqtisadi və hüquqi davranış

normalalarının müəyyən edilməsi və tətbiqinə nəzarətlə yanaşı, Palata həmçinin, cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması sahəsində fəaliyyəti də əlaqələndirəcək.²²(34)

Şəffaflılığın təmin edilməsi üçün Palata kollegial idarəçilik prinsipləri ilə idarə olunacaq, bu zaman əməliyyat və maliyyə müstəqilliyi prinsipləri əsas götürüləcək: "Fərmana müvafiq olaraq 1 ay ərzində Palatanın nizamnaməsi, strukturu və idarəetmə tərkibi ölkə başçısı tərəfindən müəyyən ediləcək və bu andan Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi, Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti və Mərkəzi Bank yanında Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin fəaliyyətinə xitam veriləcək. Bu da, müvafiq sahələrdə vahid tənzimlənmənin davamlı və ardıcıl tətbiqini təmin edəcək.

Maliyyə bazarlarında vahid tənzimləyici yanaşma qlobal maliyyə mərkəzlərində uğurla tətbiq edilir və Palata öz fəaliyyətində məhz belə mütərəqqi beynəlxalq təcrübəni rəhbər tutacaq.

Prezident İlham Əliyevin imzaladığı fərmanla təsdiq edilmiş Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının Nizamnaməsinə əsasən, Palata Vergi Məcəlləsində onun üçün nəzərdə tutulmuş vergi güzəştlərinə malikdir.

Palata öz fəaliyyətində müstəqildir və Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, ölkənin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri, "Publik hüquqi şəxslər haqqında" qanunu, ölkənin digər qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarını, Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını, digər normativ hüquqi aktları və bu Nizamnaməni rəhbər tutur.

Palata sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul ola bilməz. Onun əsas məqsədi mənfəət götürmək deyildir. Palatanın fəaliyyəti nəticəsində əldə olunan vəsaitlər (gəlirlər) onun fəaliyyətinin təmin edilməsinə yönəldilir.

Palata publik hüquqi şəxsdir və bu Nizamnamə ilə müəyyən edilmiş istiqamətlərdə fəaliyyət göstərir. Palata müstəqil balansla, sərəncamında olan əmlakına, banklarda, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankında

²² <http://az.trend.az/azerbaijan/society/2489896.html>

hesablara, habelə xəzinə hesablarına, üzərində öz adı həkk olunmuş möhürə, müvafiq ştamlara və blanklara malikdir.²³(35)

Palatanın nizamnamə fondu 5 milyon manatdır. Palatanın əmlakı təsisçi tərəfindən ödənilən nizamnamə fondundan, ona təsisçi tərəfindən verilmiş digər əmlakdan, qanunla müəyyən olunmuş hallarda Palatanın nəzarət etdiyi subyektlər tərəfindən ödənilən haqlardan və qanunla qadağan edilməyən digər vəsaitlərdən formalaşır. Palatanın əmlakı üzərində sahiblik, istifadə və sərəncam vermək hüquqları Palataya məxsusdur. Palatanın sərbəst maliyyə aktivləri Azərbaycan Respublikasının Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyində saxlanılır. Palata ona verilmiş əmlakdan yalnız bu Nizamnamədə müəyyən olunmuş məqsədlərə uyğun istifadə edə bilər. Dövlət Palatanın öhdəlikləri üçün cavabdeh deyil və onun fəaliyyəti ilə bağlı zərər üçün Palataya verdiyi əmlakın dəyəri həddində risk daşıyır.

Palatanın fəaliyyətinə nəzarət Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən həyata keçirilir. Palatanın fəaliyyətinə dair hesabat, habelə maliyyə hesabatı Direktorlar Şurası tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edilir. Palata hər il mart ayının 31-dək əvvəlki ildə ölkənin maliyyə bazarlarındakı vəziyyət və inkişaf perspektivləri barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə hesabat təqdim edəcək.

2016-cı il başlayandan Azərbaycan prezidenti bu vaxta qədər həyata keçirilən islahatları daha qətiyyətlə və daha sürətlə aparmaq istiqamətində tədbirlər görür. Təkcə yanvar ayında bu istiqamətdə bir neçə qanun, fərman və sərəncam imzalanıb.

Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının fəaliyyətinin təşkili, bununla bağlı hüquqi aktların hazırlanması üçün prezidentin fərmanı ilə işçi qrupu yaradılıb. İşçi qrupu həm Palatanın nizamnaməsini, eyni zamanda, onun fəaliyyətini tənzimləyəcək qanunvericilik aktlarını hazırlayır. Palata öz fəaliyyətində həm sığorta, həm bank, həm qiymətli kağızlar bazarlarını, eyni zamanda, maliyyə monitorinqi, çirkli pulların yuyulması sahələrində fəaliyyətə nəzarəti həyata keçirəcək. Həmçinin işçi qrup Mərkəzi Bank ilə Palata arasında funksiyaların dəqiq sərhədlərini müəyyənləşdirməklə bölgü həyata keçirən normativ aktlar da hazırlayacaq. Çünki Mərkəzi Bank maliyyə bazarında əsas iştirakçısıdır, eyni zamanda, monitar siyasəti həyata keçirən qurumdur. Bankların maliyyə bazarının, inflyasiyanın, qiymətlərin müəyyənləşdirilməsində Mərkəzi Bankın rolu, əhəmiyyəti olduğu kimi qalır.

Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının Nizamnaməsi qüvvəyə minən gündən Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi, Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti və Mərkəzi Bank yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti ləğv olunacaq. Amma yeni dövlət orqanı yaradılmır. Fərmandan görüldüyü kimi, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası dövlət orqanı deyil. Bu, publik hüquqi şəxsdir. Bu, özü özünü maliyyələşdirən bir qurumdur. Yəni, bu qurumun fəaliyyəti üçün dövlətdən vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulmur. Bu Palata əsasən üzvlərinin, onun nəzarət sahəsinə aid olan qurumların üzvlük haqları və eyni zamanda,

²³ <http://report.az/maliyye/maliyye-bazarlarina-nezaret-palatasinin-nizamname-fondu-5-milyon-manat-olacaq/>

hazırlanan hüquqi sənədlərə görə ödənişlər hesabına maliyyələşdiriləcək. Palata kollegial orqandır, onun direktorlar şurası olacaq. Bu orqan həm maliyyə bazarlarında nəzarəti həyata keçirəcək, bu bazarın iştirakçılarna, o cümlədən banklara lisenziyalar verəcək və yaxud onların lisenziyalarını ləğv edəcək. Eyni zamanda, Palata bu sahədə olan müəyyən tənzimləmə aktlarının hazırlanmasında iştirak və onlara nəzarəti təmin edəcək. Yaradılan yeni qurum dövlət orqanı deyil, dövlətdən maliyyələşdirilməyəcək və bu da çox önəmli bir amildir.

Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı, bu sahəyə nəzarətin gücləndirilməsi, iş adamlarının hüquqlarının və qanunla qorunan maraqlarının müdafiəsi üçün prezidentin fərmanları ilə Apellyasiya Şuralarının yaradılmışdır. Bu qurumlar dövlət-sahibkar münasibətlərinin qurulmasında çox mühüm amil olacaq. Bizim inzibati icraat haqqında Qanunumuz var. Apellyasiya Şuralarının yaradılması həmin Qanun çərçivəsində sahibkarların şikayətlərini ümumi şikayətlərdən ayıraraq fərdi qaydada baxılmasını təmin edəcək. Yəni, həm yerli, həm də mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarında Apellyasiya Şuraları həmin orqanların qəbul etdikləri qərarlardan, hərəkət və yaxud hərəkətsizliyindən narazı qalan sahibkarların bu orqanlara müraciət qaydasını müəyyənləşdirir. Həmin qaydaya əsasən oradakı Apellyasiya Şurası sahibkarın müraciətinə baxmalı və 3 gün ərzində ona yazılı qərar verməlidir ki, onun şikayəti təmin olunur, yoxsa təmin olunmur. Sahibkar bu qərarı aldıqdan sonra narazı qalarsa, o, cənab prezidentin yanında yaradılmış Apellyasiya Şurasına müraciət edə bilər. Bu Şura aşağı apellyasiya şuralarının verdiyi qərarları dəyişə, ləğv edə, yeni qərar çıxara və yaxud zəruri hallarda cənab prezidentə müraciət etməklə müvafiq icra qurumlarına konkret göstərişlər, tapşırıqlar verə bilər.

Bu sistemin yaradılması nəyi dəyişəcək? Artıq yerli icra hakimiyyəti orqanı bu müraciətə və yaxud şikayətə baxanda çox gözəl anlayacaq ki, onun bu işə baxması qanun pozuntularına və sahibkarı qane etməyən hallara gətirib çıxarsa, artıq sahibkar Prezidentin yanında Apellyasiya Şurasına müraciət edəcək. Əgər Prezident yanında Apellyasiya Şurasının qərarı ilə yerli və yaxud mərkəzi icra hakimiyyəti orqanının Apellyasiya Şurasının qərarı ləğv ediləcəksə, təbii ki, o qərarı qəbul edən, imzalayan şəxslər barədə tədbirlər görülməkdir.²⁴(10)

Bu şuralar tək-cə sahibkarlara deyil, vətəndaşlara da ictimai nəzarət mexanizmlərindən istifadə etmək şansı yaradır. Artıq sahibkarların özləri bu nəzarət mexanizmlərinin iştirakçılarna çevrilir, öz müraciətlərini asanlıqla dövlət başçısına çatdırmaq imkanı əldə edirlər. Sahibkarların hüquqlarının müdafiəsi, dövlət ilə sahibkar arasında yaranan inam, etimad təbii ki, sahibkarlıq subyektlərini yeni təşəbbüslərə, sahibkarı daha arxayın şəkildə investisiya qoymağa sövq edir. Bu iş ümumi iqtisadi inkişafa təkan verir. Digər mühüm bir məqam isə odur ki, Apellyasiya Şuralarının qərarları ictimaiyyətə mütləq açıqlanacaq. Ona görə də

²⁴ N.Əmirov "Azərbaycan iqtisadiyyatı ilk 40 ölkə arasındadır" çıxış, -2 fevral 2016

Apellyasiya Şuralarının fəaliyyəti hər bir vətəndaş, o cümlədən sahibkar üçün tam şəffaf olacaq ki, bu, özü də ictimai nəzarəti təmin edən bir amildir.

Sığorta agentləri və sığorta brokerlərinin fəaliyyətinin sığortaçılar və təkrar sığortaçıların fəaliyyəti kimi sahibkarlıq fəaliyyəti hesablanır.

Sığorta qanunvericiliyinin müddəalarına əsasən, sığortaçılar, təkrar sığortaçılar və sığorta vasitəçiləri (sığorta agentləri və sığorta brokerləri) sığorta bazarının peşəkar iştirakçıları olmaqla, onların fəaliyyəti xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növlərinə aiddir. Vergi Məcəlləsinin 218.2-ci maddəsinə uyğun olaraq sığorta təşkilatlarının, o cümlədən sığorta vasitəçilərinin (sığorta agentlərinin və sığorta brokerlərinin) sadələşdirilmiş vergi ödəyicisi olmaq hüququ yoxdur və bu fəaliyyət növü ilə hüquqi şəxslər mənfəət vergisinin, fiziki şəxslər isə gəlir vergisinin ödəyicisi kimi məşğul ola bilərlər. Hər iki halda vergi dərəcəsi 20 faiz təşkil edir. Vergi Məcəlləsinin 13.2.14.7-ci maddəsinə əsasən sığorta və təkrar sığorta əməliyyatları, habelə bu əməliyyatlarla bağlı sığorta agentləri və sığorta brokerləri xidmətləri maliyyə xidmətlərinə aid edilmiş və maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi Vergi Məcəlləsinin 164.1.2-ci maddəsi ilə ƏDV-dən azad edilib.

Azərbaycan iqtisadiyyatı son 10-12 il ərzində dinamik inkişaf edib, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi istiqamətində ciddi islahatlar aparılıb: “Bu müddətdə Azərbaycan respublikası bir neçə dəfə ilin ən islahatçı ölkəsi kimi “Doing Business” hesabatında qeyd olunub, uzun illər ümumi daxili məhsulun artım tempinə görə Azərbaycan dünyada lider mövqeyini qoruyub saxlayıb. Artıq 7 ilə yaxındır ki, rəqabət qabiliyyətliliyinə görə Azərbaycan iqtisadiyyatı ilk 40 dövlət arasındadır və Müstəqil Dövlətlər Birliyində lider mövqeyini qoruyub saxlayır. 2014-cü ilin sonundan başlayaraq neftin qiymətində kəskin enmə, 2015-ci ildə dünyada mövcud olan geosiyasi vəziyyət və bundan irəli gələn iqtisadi problemlər təbii ki, hökumətləri qeyri-neft sektorunun inkişafına daha çox diqqət yetirməyə sövq etdi. Azərbaycan cənab prezidentin rəhbərliyi və təşəbbüsü ilə qeyri-neft sektorunda genişmiqyaslı islahatlara başladı. İslahatların keyfiyyətlə və nəzərdə tutulan istiqamətdə həyata keçirilməsinin ən əsas prinsipləri maliyyə sahəsində şəffaflığın, nəzarət mexanizmlərinin və bu bazarda likvidliyin təmin edilməsidir. Əlbəttə, bütün islahatların əsasında maliyyə sabitliyi durur və cənab prezident qeyd edib ki, biz ilk olaraq bu sahədə dünya standartlarını tətbiq etməklə maliyyə sabitliyini, banklarımızın, maliyyə qurumlarımızın likvidliyini təmin etməliyik və bundan sonra digər sahələr üzrə əsaslı islahatlara gedə bilərik. Bunun üçün dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsi öyrənilməklə belə bir mexanizm müəyyənləşdirildi ki, biz maliyyə bazarlarının iştirakçıları arasında tənzimləmə, nəzarət və icra mexanizmlərini bir-birindən ayıraq. Bu islahatlardan məqsəd heç də hansısa səlahiyyətin hansısa qurumdan alınub digərinə vermək deyil. Əsas məqsəd şəffaf nəzarətin maliyyə bazarını qoruyacaq bir nəzarət mexanizminin yaradılmasıdır. Yəni, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının da məqsədi bu bazarın iştirakçılarının həm sağlam rəqabətini, həm də likvidliyini qorumaq və bunun üçün nəzərdə tutulan tədbirləri həyata keçirməkdir”.

FƏSİL III. SİĞORTA VASİTƏÇİLİYİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİ ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkilinin və tənzimlənməsinin beynəlxalq təcrübəsi

Sığorta inkişaf etdikcə, bu sahədən faydalanan insanların sayının artması ilə yanaşı, bu sahədən qeyri-qanuni qazanc əldə etmək istəyən dələdzuların da sayında artım müşahidə olunur.

Son zamanlarda tez-tez rast gəldiyimiz ifadələrdən biri də korporativ idarəetmədir. Dünya bankının istifadə etdiyi anlayışa görə:

“Kİ özündə qanunvericiliyi, qanunvericilik aktlarını, özəl sektordakı işgüzar təcrübəni birləşdirir ki, bu da şirkətlərə maliyyə və kadr resursları cəlb etməyə, təsərrüfat fəaliyyətini uğurla həyata keçirməyə, beləliklə də öz səhmdarları üçün uzunmüddətli dəyər yaratmaqla və təsisçilərinin maraqlarına riayət etməklə fəaliyyətini davam etdirməyə imkan yaradır

Əgər, bir şirkət olaraq, güclü rəqabət mühitində sağ qalmaq, gəlir əldə etmək və inkişaf etmək istəyiriksə, buna yalnız effektiv Kİ sistemi vasitəsilə nail olmaq mümkündür. Effektiv Korporativ İdarəetmə sisteminin əsas elementləri Beynəlxalq iqtisadi qurumların araşdırmaları 4 əsas EKİ prinsipini fərqləndirir:

- dürüstlük: sərmayəçilər öz əmlaklarının, sərmayələrinin etibarlı qorunmasından əmin olmalıdırlar;
- şəffaflıq: müəssisə vaxtı-vaxtında öz maliyyə vəziyyəti barəsində tam və düzgün məlumatı ictimaiyyətə açıqlamalıdır;
- hesabat vermə: müəssisənin menecerləri müəssisənin sahiblərinə və ya onlar tərəfindən təyin olunan menecerlərə və auditorlara hesabat verməlidirlər.
- məsuliyyət: müəssisə cəmiyyətdəki qanunlara və etik normalara əməl etməlidir.

Effektiv Korporativ İdarəetmə sisteminin əsas elementlərinə aşağıdakılar daxildir:²⁵(8)

- zahiri (ölkəyə məxsus) faktorlar:

²⁵ İ.S.Rüstəmov Korporativ idarəetmə metodiki vəsait Bakı, 2007.

- iqtisadiyyatın ümumi vəziyyəti;
- mədəniyyət ənənələri;
- normativ-hüquqi aktlar və onların icra mexanizmi:
- müxtəlif təşkilati hüquqi formalı müəssisələrin yaradılması və fəaliyyəti haqqında, investorların hüquqlarının müdafiəsi haqqında, müflisləşmə haqqında, qiymətli kağızlar bazarları haqqında qanunvericilik;
- qiymətli kağız bazarının tənzimlənməsi;
- informasiya infrastrukturu: maliyyə hesabatları və audit standartları, məlumatların vaxtında, tam və düzgün verilməsinə dair tələblər;
- bazarlar: səhm və suda kapitalı, əmək və digər bazarlar.
 - Daxili faktorlar (müəssisənin faktorları):
 - Müəssisənin təsis sənədləri: əsas strateji qərarların qəbul olunmasında, direktorlar şurasının və idarə heyətinin təyin olunmasında səhmdarların və kreditorların iştirak hüququ, şirkət əməkdaşlarının əməllərindən qorunma mexanizmi, mülkiyyət hüquqlarının qorunması və s.
 - Şəffaflıq: müəssisənin maliyyə vəziyyəti, öhdəlikləri və mülkiyyət strukturuna dair məlumatların tam, düzgün və vaxtında açıqlanması (Azərbaycan üçün xüsusilə beynəlxalq maliyyə hesabatları standartlarına keçmək məsələsi gündəlikdə dayanır);
 - Direktorlar şurasının və idarə heyətinin seçilməsi və fəaliyyəti proseduru.

Kİ təcrübəsinin aşağı səviyyədə olması sərmayələrin cəlb olunmasına mənfi təsir göstərir, eyni zamanda milli və regional səviyyədə sistem xarakterli daha böyük problemlərin ortaya çıxmasına səbəb olur. Buna görə də Kİ reytinginin müəyyən olunması vacibdir.

Kİ reytinginin yaradılması həm şirkətlər üçün, həm sərmayəçilər üçün, həm də şirkətin səhmdarları üçün çox vacibdir. Reyting şirkətlərə aşağıdakılar üçün lazımdır:

- Kİ standartları haqqında informasiyaların açıqlanması hesabına investorların baxışlarındakı fərqlilik;

- Kapitalın cəlb edilməsi prosesində sərmayəçilərin əlavə məlumatlandırılması (korporativ istiqrazların buraxılması və ilkin yerləşdirilməsi);
- Kİ prosedurunun təkmilləşdirilməsində reytingin hədəf qismində istifadə olunması.

Potensial sərmayədarlara reyting aşağıdakılar üçün lazımdır:

- Şirkətin fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini anlamaq və müvafiq xarakteristik riskləri qiymətləndirmək üçün;
- Səhmdarların maraqlarının qeydiyyatı alınması ilə əlaqədar şirkət rəhbərliyi tərəfindən tətbiq edilən metodları anlamaq;
- Strateji və portfel investorları ilə sərmayə qərarlarının qəbul olunması zamanı əlavə məlumatlar almaq;
- Şirkətin şəffaflıq dərəcəsini anlamaq.

Reyting səhmdarlara aşağıdakılar üçün lazımdır:

- Səhmdarların mülkiyyət hüququnun qorunma səviyyəsini anlamaq;
- səhmdarların və şirkətin özünün maraqları çərçivəsində menecmentin şirkəti idarəetmə qabiliyyətini anlamaq.

Dünyada Kİ – nin vahid modeli – şirkətin idarəetmə orqanlarının strukturunun qurulmasının vahid prinsipi yoxdur. 2 əsas modeli fərqləndirmək olar:

ALMAN modeli:

**TƏSİSÇİLƏR -----> MÜŞAHİDƏ ŞURASI -----> İCRA ŞURASI
və ya İDARƏEDİCİ**

ABŞ modeli:

TƏSİSÇİLƏR -----> DİREKTORLAR ŞURASI

Anqlo-amerikan modeli ABŞ, Böyük Britaniya, Kanada və digər ölkələr üçün xarakterikdir. Bu modeldə idarəetmə orqanı olan Direktorlar Şurası öz əlində həm “Nəzarət”, həm də “İdarəetmə” funksiyalarını cəmləşdirir. Hər iki funksiyanın lazımı şəkildə icra olunmasını təmin etmək məqsədilə Direktorlar Şurası idarəedici direktorlardan təşkil olunur ki, onlar da həm idarəedən, həm də nəzarət edən müstəqil direktorlar və strateqlər rolunda çıxış edirlər. Bu məqsədlə də Direktorlar Şurasında 2 cür komitə yaradılır:

- əməliyyat (məsələn, idarəetmə, maliyyə, strateji) – menecmentə konsultasiyalar verən icraçı direktorlardan təşkil olunur. Əməliyyat komitələrinin əsas funksiyası – qərarların icrası prosesi ilə onların icrasına nəzarəti Direktorlar Şurasında birləşdirməkdir;

- nəzarət (məsələn, auditor xidməti, təyinatlar, mükafatlandırmalar) – qanunvericilik və hesabat vermə tələblərinə əməl etmək məqsədilə müstəqil direktorlardan yaradılır. Bu nəzarət komitələrinin əsas funksiyası – qərarların qəbul olunması və onların icrasına nəzarət proseslərini bir-birindən fərqləndirməkdir.

2) Alman modeli isə - Almaniya, Hollandiya və b.ölkələr üçün səciyyəvidir.

Bu modeldə idarəetmə orqanı 2 – li struktura malikdir və müstəqil direktorlardan təşkil olunmuş Müşahidə Şurasından və menecerlərdən təşkil olunmuş İdarə heyətindən ibarətdir. Alman modelinin əsas xüsusiyyəti odur ki, bu modeldə şirkətin “nəzarət” və “idarəetmə” funksiyaları bir-birindən aydın şəkildə ayrılmışdır: müşahidə şurası təşkilatın cari fəaliyyətini idarə edən icra orqanı – İdarə heyətinin fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirir.

Kİ – nin anqlo – amerikan modeli ilə alman modeli arasında digər fərqlər də vardır. Anqlo-amerikan modelində əmlak “sovrulur”, Kİ-də təsisçilərin maraqları təmsil olunmur, kənar şəxslərin korporativ nəzarətdə iştirakı üçün kifayət qədər stimulları yoxdur, rəqib şirkətlərə satılmaq tendensiyası geniş yayılıb və s. Bunun əksinə, alman modeli isə mülkiyyətin konsentrasiyası, maraqlı tərəflərin (təsisçilərin) maraqlarının qorunması, maraqlı tərəflər – banklar, partnyorlar və əməkdaşlar tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməsi, rəqiblərə satılma hallarının olmaması və s. ilə səciyyələnir.

Kİ – nin amerikan və alman modeli əslində 2 əks qütb nöqtəsinə bənzəyir ki, bu qütblər arasında Kİ – nin başqa ölkələrdə tətbiq edilən yüzlərlə modelinə rast gəlmək mümkündür ki, bu modellərdən bir çoxu hər 2 modelinin ünsürlərini özündə birləşdirir. Sığorta bazarlarını və sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətini ölçmək və müqayisə etmək üçün beynəlxalq praktikada bir neçə metoddan istifadə edilir.

“Sığorta haqlarının həcmi” (Premium Income) sığorta bazarını ölçmək və digər bazarlarla müqayisə etmək üçün ən çox istifadə edilən metoddur. Bu metodla müvafiq müddət ərzində ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri tərəfindən

yığılan sığorta haqları toplanılır və ölkə üzrə ümumi sığorta haqqının həcmi müəyyən edilir.

Postsovet ölkələrini müqayisə etsək sığorta sıxlığı üzrə ən yüksək göstəricilər Baltıqyanı ölkələrdə, ən aşağı göstərici isə Qazaxıstan istisna olmaqla digər Orta Asiya ölkələrindədir. Ümumiyyətlə bütün 15 postsovet ölkələri üzrə sığorta sıxlığı renkinqi aşağıdakı kimidir:

Cədvəl 3.1.

Ölkə	Bir şəxs başına düşən sığorta haqqı (Avro)						2008-2013 üzrə ortalama
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Estoniya	217.48	228.68	233.83	232.71	266.52	332.80	252.00
Latviya	229.79	170.24	154.39	190.72	218.95	231.31	199.23
Litva	180.20	141.19	145.13	162.58	173.35	189.58	165.34
Rusiya	93.26	82.88	96.67	111.45	140.64	140.78	110.95
Qazaxıstan	55.64	38.43	47.84	62.10	70.43	77.06	58.58
Ukrayna	47.88	38.85	47.68	48.33	44.91	57.21	47.48
Gürcüstan	26.25	33.97	34.67	33.18	52.51	43.98	37.43
Belarusiya	32.00	28.55	35.56	23.10	40.41	53.68	35.55
Azərbaycan	18.08	15.96	16.37	22.97	35.74	40.43	24.93
Moldova	15.32	14.74	15.65	17.30	19.66	20.11	17.13
Ermənistan	4.67	4.60	5.26	13.71	20.34	19.43	11.33
Türkmənistan	4.07	5.94	7.29	8.26	9.48	10.35	7.57
Özbəkistan	1.44	2.36	2.84	3.25	3.67	3.69	2.88
Tacikistan	2.17	1.90	2.40	2.70	3.19	3.37	2.62
Qırğızıstan	0.93	1.39	1.57	2.13	2.40	2.53	1.83

Mənbə: Hər bir ölkə üzrə sığorta nəzarəti orqanı, XPRIMM, müəllifin hesablamaları

Ümumi sığorta haqlarının həcminə əsasən bir sığorta bazarını digər sığorta bazarı ilə müqayisə etmək mümkündür. Lakin, qeyd etmək lazımdır ki, bazarları müqayisə etmək üçün bu göstərici heç də əsl mənzərəni ortaya çıxartmır. Məsələn: Qeyri-həyat sığorta növləri üzrə yığılan ümumi sığorta haqlarının həcmi İsveçrə və Rusiya Federasiyası üzrə demək olar ki, eynidir (~26-28 mlrd ABŞ dolları), lakin, İsveçrə sığorta bazarı Rusiya sığorta bazarından qat-qat çox inkişaf etmiş bazar sayılır. Buna görə də, sığorta bazarlarını müqayisə etmək üçün daha düzgün sayılan iki metoddan istifadə edilir. Bunlar “Sığorta sıxlığı” (insurance density) və “Sığortanın nüfuzetmə faizi” (insurance penetration rate) metodlarıdır. “Sığorta sıxlığı” (insurance density) ölkə üzrə yığılmış ümumi sığorta haqlarını həmin ölkənin əhalisinin sayına bölməklə hesablanır. Başqa sözlə desək, ölkə üzrə bir şəxs başına düşən ortalama sığorta haqqı sığorta sıxlığı hesab edilir və sığorta bazarları bu göstəriciyə əsasən müqayisə edilir.

Müqayisə üçün qeyd etmək olar ki, bu rəqəm 2013-cü il üzrə İsveçrədə 6089 Avro, Böyük Britaniyada 3963 Avro, Almaniyada isə 2284 Avro təşkil etmişdir. (Mənbə:<http://www.insuranceeurope.eu/>)

“Sığortanın nüfusetmə faizi” (insurance penetration rate) ölkə üzrə yığılmış ümumi sığorta haqlarını həmin ölkə üzrə Ümumi Daxili Məhsula (GDP) bölməklə hesablanır. Bu göstərici sığorta fəaliyyətinin ümumi ölkə iqtisadiyyatındakı əhəmiyyəti əks etdirir.²⁶(9)

Postsovet ölkələri üzrə sığortanın nüfusetmə faizlərini müqayisə etsək aşağıdakı renkinq ortaya çıxır:

Cədvəl 3.2.

Ölkə	Sığortanın nüfusetmə faizi (ÜDM-də %-lə)						2008-2013 üzrə ortalama
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Latviya	3.13%	2.82%	2.56%	2.77%	2.88%	2.87%	2.84%
Estoniya	1.80%	2.19%	2.18%	1.92%	1.98%	2.32%	2.07%
Ukrayna	2.53%	2.24%	2.13%	1.74%	1.53%	1.97%	2.02%
Gürcüstan	1.43%	2.00%	1.74%	1.32%	1.97%	1.75%	1.70%
Litva	1.78%	1.68%	1.62%	1.59%	1.57%	1.63%	1.64%
Russiya	1.34%	1.32%	1.20%	1.19%	1.31%	1.35%	1.28%
Moldova	1.33%	1.35%	1.27%	1.22%	1.23%	1.20%	1.27%
Belarusiya	0.72%	0.81%	0.82%	0.80%	0.82%	1.04%	0.83%
Qazaxıstan	0.93%	0.78%	0.70%	0.72%	0.78%	0.83%	0.79%
Azərbaycan	0.47%	0.46%	0.37%	0.42%	0.63%	0.70%	0.51%
Ermənistan	0.18%	0.26%	0.24%	0.59%	0.89%	0.83%	0.50%
Tacikistan	0.44%	0.44%	0.44%	0.44%	0.44%	0.44%	0.44%
Özbəkistan	0.23%	0.30%	0.28%	0.28%	0.30%	0.29%	0.28%
Qırğızıstan	0.15%	0.24%	0.24%	0.25%	0.27%	0.28%	0.24%
Türkmənistan	0.17%	0.23%	0.24%	0.20%	0.20%	0.20%	0.21%

Mənbə: Hər bir ölkə üzrə sığorta nəzarəti orqanı, XPRIMM, müəllifin hesablamaları

Müqayisə üçün qeyd etmək olar ki, 2013-cü il üzrə Ümumi Daxili Məhsulda sığortanın payı Böyük Britaniyada 12,6%, İsveçrədə 9,5%, Almaniyada isə 6,7% təşkil etmişdir. Yuxarıda yazılanlara əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, hətta sığorta haqlarının həcmi, sığorta sıxlığı və sığortanın nüfusetmə faizi oxşar

²⁶ U.İbrahimli “Sığorta bazarları necə müqayisə olunur” / 6-cı Beynəlxalq Sığorta Forumu Bakı, 31 mart 2016.

olan bazarlar belə sığorta təklifinə görə çox fərqli ola bilərlər. Bir sığorta bazarında bir-biri ilə güclü rəqabət aparən onlarca sığorta şirkəti, digərində isə əsas payı bir neçə şirkətin, və ya bir monopolist şirkətin əlində cəmləşmiş ola bilər. Bazarları müqayisə edərkən bazarın təmərküzləşməsi (market concentration) adlanan bu aspektdə də diqqət etmək lazımdır.

Bazar üzrə təmərküzləşməni, başqa sözlə desək bazarda mövcud olan sığorta şirkətləri arasında rəqabət səviyyəsini ölçmək üçün Herfindahl indeksindən (Herfindahl-Hirschman Index və ya HHI) istifadə edilir.²⁷ (9)

Herfindahl indeksi aşağıdakı formul vasitəsi ilə hesablanır:

$$H = \sum_{i=1}^N s_i^2$$

Burada, s_i – i sığorta şirkətinin bazar payı, N isə sığorta şirkətlərinin sayıdır.

Nümunə kimi X və Y sığorta bazarını Herfindahl indeksi vasitəsi ilə müqayisə edək.

Nümunə 1: X sığorta bazarında 15 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərir, 5 şirkətin bazar payı 18%-dir, digər 10 şirkətin bazar payı isə 1%-dir.

Nümunə 2: Y sığorta bazarında 15 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərir, 1 şirkətin bazar payı 80%-dir, 4 şirkətin bazar payı 2,5%, digər 10 şirkətin bazar payı isə 1%-dir. Hər iki nümunədə top 5 şirkət üzrə bazar payı sığorta bazarının 90%-ni təşkil edir. Lakin, 1-ci nümunədə top 5 şirkət arasında güclü rəqabət getsə də, 2-ci nümunədə bazarın 80%-i bir şirkətin əlində cəmləşdiyi üçün rəqabətdən ümumiyyətlə söhbət gedə bilməz.

Herfindahl indeksi ilə bu iki bazarları müqayisə etsək 2-ci nümunədə bazarda rəqabətin olmaması açıq aydın görünəcək.

²⁷ U.İbrahimli “Sığorta bazarları necə müqayisə olunur” / 6-cı Beynəlxalq Sığorta Forumu Bakı, 31 mart 2016.

$$\text{Nümunə 1: } 5 * 18^2 + 10 * 1^2 = 1\ 630$$

$$\text{Nümunə 2: } 1 * 80^2 + 4 * 2,5^2 + 10 * 1^2 = 6\ 435$$

Herfindahl indeksi Azərbaycan qeyri-həyat sığorta bazarına tətbiq etsək 2015-ci il üzrə nəticənin qənaətbəxş olduğunu görə bilərik. Azərbaycan sığorta bazarı üzrə Herfindahl indeks göstəricisi 1.019,82-dir, bu isə deməkdir ki, bazarda orta səviyyədə təmərküzləşmə mövcuddur. Lakin nəticələri 2014-cü il ilə müqayisə etsək 2015-ci ildə bazarın daha çox təmərküzləşdiyinin şahidi olarıq. Belə ki, 2014-cü ildə Azərbaycan qeyri-həyat sığorta bazarı üzrə Herfindahl indeksi 861,587 təşkil etmişdi.²⁸(9)

2014 və 2015-ci illər üzrə ildə Azərbaycan qeyri-həyat sığorta bazarında Herfindahl indeksin göstəriciləri aşağıdakı kimi olmuşdur:

Cədvəl 3.3.

№	Sığortaçının adı	Sığorta Haqları (AZN) 2015	Bazar payı (%) 2015	Herfindahl indeks 2015	Herfindahl indeks 2014
1	Paşa Sığorta	64 780 265,39	19,85	393,833	244,603
2	Ateşgah Sığorta	43 544 036,32	13,34	177,944	118,536
3	AR Dövlət Sığorta Şirkəti	41 384 364,00	12,68	160,731	164,749
4	AzSığorta	32 763 867,68	10,04	100,744	128,493
5	Standard Insurance	19 728 972,65	6,04	36,529	29,221
6	AXA MBASK	18 316 136,72	5,61	31,484	34,875
7	Meqa Sığorta	17 623 969,24	5,40	29,150	19,756
8	İpek Yolu Sığorta	17 554 682,10	5,38	28,921	34,515
9	A-Qroup Sığorta	12 603 446,69	3,86	14,908	14,744
10	Beynəlxalq Sığorta Şirkəti	11 240 596,61	3,44	11,858	27,844
11	AtaSığorta	10 466 922,48	3,21	10,282	8,126
12	Xalq Sığorta	10 219 188,22	3,13	9,801	11,896
13	Sənaye Sığorta	10 073 570,83	3,09	9,523	12,489
14	Qarant Sığorta	4 511 196,59	1,38	1,910	4,048
15	Bakı Sığorta	2 422 090,55	0,74	0,551	1,171
16	Alfa Sığorta	2 422 064,33	0,74	0,551	2,057
17	Buta Sığorta	2 295 019,82	0,70	0,494	2,589
18	Rəvan Sığorta	2 141 656,71	0,66	0,430	1,004
19	Başak İnam Sığorta	1 006 736,00	0,31	0,095	0,705
20	Əmrah Sığorta	886 209,46	0,27	0,074	0,117
21	Azərqarant Sığorta	299 949,24	0,09	0,008	0,024
22	Günay Sığorta	80 339,50	0,02	0,001	0,004
23	Qala Sığorta	62 133,00	0,02	0,000	0,002
24	Era Trans Sığorta	0,00	0,00	0,000	0,018
	YEKUN	326 427 414,13	100,00	1 019,82	861,587

Mənbə: <http://sigorta.maliyye.gov.az/>, müəllifin hesablamaları

Bazar üzrə Herfindahl indeksin göstəricisi 1 000-dən az olarsa bu o deməkdir ki, bazar yüksək rəqabətli bazardır və bazar təmərküzləşməsi mövcud

²⁸ U.İbrahimli “Sığorta bazarları necə müqayisə olunur” / 6-cı Beynəlxalq Sığorta Forumu Bakı,31 mart 2016.

deyil. Göstərici 1000 – 1800 arasında olduđu halda təmərüzləşmə orta səviyyədədir. Herfindahl indeksin göstəricisi 1800-dən artıq olarsa bu o deməkdir ki, bazarda yüksək təmərüzləşmə mövcuddur, yəni sığorta bazarında bir neçə şirkət əsas paya sahibdir. Nəzəriyyədə Herfindahl indeksin ən yüksək göstəricisi 10 000 ola bilər, bu isə o deməkdir ki, bazarda bir monopolist şirkət fəaliyyət göstərir.

Bütün yuxarıda sadalananları nəzərə alaraq, yekunda qeyd etmək lazımdır ki, sığorta bazarlarını müqayisə edərkən bütün faktorlar nəzərə alınmalı, yalnız sığorta haqlarının həcmi deyil, eyni zamanda bazarda sığortanın sıxlığı, onun nüfuz etmə faizi, eləcə də rəqabətlik səviyyəsi əsas götürülməlidir.

3.2.Sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi yolları

Keçmiş inzibati - amirlik sistemində bütün sığorta işi məhdud səviyyəli və dövlət inhisarında olduğundan sığorta bazarı yox idi. Ona görə də sığorta sahəsində təcrübə çox az və yenilikdən uzaq olmuşdur.

Bununla yanaşı, praktika göstərdi ki, sığorta işində inhisarçılıq, digər inhisarlar kimi sığorta marağını müdafiə etmir. Inhisar şəraitində sığorta fəaliyyəti bir qrup adamın əlində cəmləşir. Inzibati-amirlik sistemi şəraitində inhisarçı rolunda dövlət çıxış edir və heç bir alternativ özəl sığorta fəaliyyətinə imkan verilmir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta bazarı iqtisadi sistemin əsas elementlərindən biridir. Sığorta bazarı – əsas alqı-satqı obyekt xüsusi xidmət - sığorta müdafiəsi olan və tələb-təklif əsasında formalaşan xüsusi pul münasibətləri sahəsidir. Sığorta bazarının inşafının obyektiv əsası təkrar isthsal prosesində çıxan fasiləsizliyi təmin edilməsidir ki, bu da mənfi hallar nəticəsində zərər çəkənlərə pul yardımı göstərilməsində özünü göstərir. Sığorta bazarında cəmiyyətin sığorta müdafiəsini təmin etmək üçün sığorta fondunun yaradılması və bölüşdürülməsi həyata keçirilir. Sığorta bazarının subyektləri və ya digər səviyyədə sığorta xidməti göstərilməsində iştirak edən sığorta

təşkilatlarıdır. Sığorta bazarı ölkədə əmtəə – pul münasibətlərinin inkişafı gedişində formalaşır.

Yenidən sığortalmanın iqtisadi əsası sığorta əməliyyatlarının maliyyə davamlılığı ilə bağlıdır.

Sığorta əməliyyatlarının maliyyə davamlılığı dedikdə, sığortaçının gəlir və xərclərinin daim balanslaşması və ya gəlirlərin xərclərdən artıq olması başa düşülür. Maliyyə davamlılığının əsasından sığorta tariflərinin optimal səviyyəsi və sığorta fondunun lazımi səviyyədə təmərküzləşməsi sığorta olunanların və sığortalanmış obyektlərin sayından asılıdır.

Yenidənsığortalanma ilə bağlı olan müqavilə münasibətlərini 3 qrupa bölmək olar: 1) məcburi, 2) fakultativ; 3) qarışıq müqavilələr.

Məcburi müqavilələrdə riskin müəyyən bir hissə icbari qaydada həm yenidənsığortaçı, həm də yenidən sığorta olunan tərəfindən qəbul edilməlidir. Başqa sözlə yenidənsığortaçı riskin nəzərdə tutulmuş hissəsini mütləq sığortaya qəbul etməli, yenidən sığorta olunan isə ümumi riskin bir hissəsini istəyib-istəməməsindən asılı olmayaraq yenidən sığortaçıya verilməlidir.

Fakultativ müqavilələrdə riskin verilməsi və ya alınması məbləği hər bir konkret halda ayrılıqda müəyyən edilir.

Qarışıq müqavilələrdə isə riskin müəyyən bir hissəsinin verilməsi əgər bir tərəf üçün məcburi müəyyən edilirsə, digər tərəf üçün könüllü olur.

Müqavilə münasibətlərinin ən əsas tərəflərindən biri risklərin dəyərinin bölüşdürülməsi ilə bağlıdır. Bölüşdürmənin iki sistemi tətbiq edilir. Birincisi, kvota və pay sistemidir. Bu sistemdə yenidənsığortalanmaya faizlə ifadə olunan riskin dəyərinin əvvəlcədən müəyyən edilmiş hissəsi qəbul edilir. Beləliklə, yenidənsığortalama sığortaçıya öz çantasında olan sığorta məbləğlərini bərabərləşdirməyə və bu əsasda sığorta əməliyyatlarının maliyyə möhkəmliyinin artmasını təmin etməyə imkan yaradır. Azərbaycanda təşəkkül tapmaqda olan sığorta bazarı müxtəlif mülkiyyət bazarlarında formalaşan sığorta növləri ilə zənginləşməkdədir. Sığorta işində inhisarsızlaşdırmadan sonra dövlət sığortasının fəaliyyət dairəsi xeyli daralmışdır. Lakin bu heç də hələ uzun

müddət dövlət sığortasının gələcək inkişaf perspektivlərini kölgədə qoymamalıdır. Çünki sığorta dövlət sektoru özünün kifayət qədər geniş ərazi strukturlarına, böyük həcmli ehtiyat fondlarına və hər şeydən əvvəl isə səmərəli praktik təcrübəyə malikdir.

Sığorta bazarında fəaliyyət göstərən təşkilatlar, hüquqi şəxs olub, sığorta fəaliyyətinə icazə verən lisenziyaya malik olmalıdırlar. Lisenziya verilməsi, onun ləğvi, sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti üzərində konkret nəzarət Azərbaycan Sığorta Nəzarəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir. Bu orqan tarif siyasətinə, lazımi ehtiyatların yaradılmasına, sığorta məsuliyyətinin səviyyəsinə, maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə və s. məsələlərə nəzarət edir və onları nizamladır.

Ümumiyyətlə Respublikamızın sığorta bazarındakı vəziyyət sığorta tədiyyələri və sığorta ödənişlərinin quruluşunda özünü daha qabarıq ifadə edir.

Sığorta bazarının inkişafı ilə bu bazarın tərkibi xeyli genişlənmişdir. Bir qayda olaraq sığorta xidməti bazarında aşağıdakı satıcılar kateqoriyası fəaliyyət göstərir.:

- birbaşa sığorta müqaviləsi bağlayan sığortaçılar;
- «sığortaçı üçün sığortaçı» adlandırılan yenidən sığorta təşkilatları;
- sığortaçılarla sığorta olunanlar arasındakı vasitəçilər;
- müxtəlif məqsədlər üçün yaradılmış müxtəlif sığorta birlikləri.

Bazarın inkişafı tələbin təklifdən üstün olmasını tələb edir. Sığorta xidmətinə tələbin obyektiv əsası sığorta marağı kimi reallaşan sığorta müdafiəsinə təlabatdır. Onu da qeyd edək ki, cəmiyyətin sığorta marağı olduqca müxtəlif və çoxsaylıdır. İqtisadiyyat inkişaf etdikcə bu maraqların tərkibi və xarakteri dəyişir.

Respublikamızın iqtisadiyyatının inkişafı naminə xarici investsiyaların ölkəyə cəlb edilməsi, bu sahədə süni maneələrin aradan qaldırılması istiqamətində həyata keçirdiyimiz tədbirlər nəticəsində, iqtisadiyyatın digər sahələrində olduğu kimi, xarici investorların Azərbaycanın sığorta bazarında da marağı artmış və hazırda sığortaçıların cəmi nizamnamə kapitalında xarici investorların payı 18,5% təşkil edir.

Respublikada sığorta işinin peşəkarcasına həyata keçirilməsi üçün bu sahədə ixtisaslı kadrların hazırlanması məqsədilə, Maliyyə Nazirliyinin təklifi əsasında, artıq 2002-ci ildən başlayaraq Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində sığorta ixtisasının açılması universitetin rəhbərliyi tərəfindən məqsədmüvafiq hesab edilmişdir. Ölkəmizdə sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin beynəlxalq standartlara uyğun təşkil edilməsi fiziki və hüquqi şəxslərdə sığortaya inam və marağın artırılması, sığorta işini inkişaf etdirməklə əhalinin sosial müdafiəsinə təminatların yaradılması və büdcədaxilolmalarının artımına nail olunmasından ötrü, aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruri hesab edir:

- Respublikada ötən illərdə baş verən təbii fəlakətlər və bədbəxt hadisələr nəticəsində vətəndaşlara məxsus əmlaka vurulan zərərlərə görə, sığorta müqavilələrinin olmaması səbəbindən bərpa və xilas etmə işlərinə dövlət büdcəsindən külli miqdarda vəsaitin yönəldildiyini nəzərə alaraq, bu sahələr üzrə sığortanın icbari qaydada həyata keçirilməsini təmin edən müvafiq qanunların qəbul edilməsi;

- Sığortanın müasir standartlara cavab verən və bazarın tələbinə uyğun yeni könüllü növləri üzrə şərtlərin hazırlanması;

- Qəbul edilən yüksək riskli sığorta öhdəliklərinə ilk növbədə respublika daxilində təminat yaratmaqla təkrar sığorta haqlarının respublikada saxlanması, eləcə də xaricdən təkrar sığortaya risklər qəbul etməklə ölkənin valyuta ehtiyatlarının artımına nail olmaq üçün sığortaçıların maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətlərinin gücləndirilməsi istiqamətində məqsədmüvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi. O cümlədən, bu sahəni tənzimləyəcək normativ aktların hazırlanması, dövlət milli təkrar sığorta şirkətinin yaradılması imkanlarının araşdırılması;

- Həyat sığortası müqavilələrinin uzunmüddətli olmasını və əhalinin sosial müdafiəsində əhəmiyyətli rola malik olduğunu nəzərə alaraq, bu sığorta növünün həyata keçirilməsinin səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə onun aparılması qaydası və şərtlərinin müəyyən edən normativ aktların hazırlanması;

- Əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi məqsədi ilə pensiya sığortasının beynəlxalq normalara cavab verən şərtlərinin hazırlanması;

- Sığorta təşkilatlarında mühasibat uçotunun aparılması qaydasının dünya standartlarına uyğun təkmilləşdirilməsi; Sığorta xidmətlərinin peşəkarcasına həyata keçirilməsinə nail olmaq üçün sığorta şirkətlərinin mütəxəssislərinin mütəmadi olaraq ixtisasartırma kurslarına cəlb edilməsi;

- Onların sığortaya dair beynəlxalq seminar və konfranslarda iştirak etmələri, İnkişaf etmiş dövlətlərdə təşkil olunan sığorta kurslarında təhsil almaları üçün məqsədmüvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi, o cümlədən bu sahədə xarici sığorta şirkətləri, benylxalq sığorta qurumları ilə işgüzar münasibətlərin yaradılması;

- Əhalinin sığorta sahəsində maarifləndirilməsinin təmin edilməsi məqsədilə kütləvi informasiya vasitələrinin xidmətəindən istifadə etməklə reklam, təbliğat və izahat işlərinin genişləndirilməsi;

- Respublikamızda sığorta işinin inkişafı istiqamətində istifadə edilməsini təmin etmək məqsədilə xarici dövlətlərin sığorta və sığortaya nəzarət sahəsindəki

təcrübəsinin öyrənilməsi, bu məqsədlə həmin dövlətlərin sığorta və təkrar sığorta şirkətləri, habelə sığortaya nəzarət orqanları ilə geniş işgüzar əlaqələrin yaradılması;

Bütün bu və ya digər məsələlərin həlli sığorta orqanlarının, sığorta kompaniyalarının, səhmdar cəmiyyətlərin daim diqqət mərkəzində olmalıdır. Əgər bu sahə səmərəli fəaliyyət göstərərsə, başqa sözlə rentabelli işləyərsə son nəticədə iqtisadiyyat inkişaf edər, əhalinin güzəranı müxtəlif istiqamətdə dəyişər, təbii və fəvqəladə hadisələrin nəticələrinin aradan qaldırılması üçün etibarlı maddi zəmin yaranmış olar.

Ölkəmizdə iqtisadiyyatın inkişafı sığortanın inkişafına təkan verməkdədir. Müasir sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsi sığorta bazarının dünya sığorta sisteminə qoşulması prosesinin sürətləndirilməsi, sığortaçıların maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinin təmin edilməsi, o cümlədən sığorta və təkrar sığorta bazarının inkişafına nail olunmasının təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin Sığortaçıların və təkrar sığortaçıların nizamnamə kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında 2004-cü il 09 aprel tarixli 39 nömrəli qərarı qəbul edilmişdir.

Sığorta - Azərbaycan üçün yeni və öyrənilməyə ehtiyac duyulan bir sahədir. Biz şibhəsiz ki, sığorta işini inkişaf etdirməliyik, lakin bu işi düzgün və peşəkarcasına yerinə yetirməliyik. Hazırda Azərbaycanda müasir sığorta sistemi Maliyyə Nazirliyindən, sığortaçılardan, sığorta brokerləri, agentləri və ekspertlərindən ibarətdir. Azərbaycanda sığorta bazarı inkişaf mərhələsindədir. Hal-hazırda sığorta bazarı ölkəmizdə perspektivli sahələrdən biridir. Bu gün Azərbaycanda 28 sığorta şirkəti tərəfindən fəaliyyət göstərir. Onlardan biri (Azərsığorta) dövlət kommərsiya şirkəti, 6-sı xarici investisiyalı birgə, 22-si yerli kapital əsasında fəaliyyət göstərənlərdir. Respublikamızda sığorta şirkətləri 40-dan çox icbari və könüllü sığorta növləri üzrə xidmətlər göstərirlər. Müqayisə üçün deyək ki, inkişaf etmiş ölkələrdə sığorta xidmətlərinin 300-dən çox müxtəlif növləri mövcuddur. Hal hazırda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri əhalimizə və yerli firmalara, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici şirkət və iş adamlarına sığortanın müxtəlif xidmət növlərini təklif etməklə əksər riskləri, təminat altına alınır. Əmlak sığortası, Aftomobil sığortası, Yükl sığortası, Fərdi qəza sığortası və s. kimi bir çox sığorta xidmətləri Azərbaycanda geniş yayılmışdır.

Qeyd etmək istərdim ki, nizamnamə kapitalının yüksək olması sığorta təşkilatları üçün bağlanmış hər bir sığorta müqaviləsinə görə öz üzərində

saxlanılan risk məbləğini artırmağa, həmçinin təkrarsığortaya daha çox risk qəbul etməyə böyük imkanlar yaradır. Beləliklə, biz hesab edirik ki, müasir sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarının daha çox sığorta haqqı yığmalarına imkan yaratmaqla sonda bu növ üzrə büdcə daxilolmalarının artımına nail olmaq mümkündür. Təkrar sığorta sığorta əməliyyatlarında maliyyə sabitliyini təmin etməklə bərabər, sığorta təşkilatlarının xüsusi və ehtiyat kapitalından, nizamnamə kapitalından, ümumiyyətlə aktivlərdən asılı olmayaraq normal fəaliyyət göstərməsi üçün şərait yaradır. Təkrar sığorta əməliyyatlarına ehtiyac-sığortalanan obyektlərdə sığorta hadisələrinin baş vermə ehtimalının yüksək olması və ya keçmiş illərdə baş vermiş sığorta hadisələri üzrə statistik məlumatların olması, sığortalı obyektlərin dəyərinin yüksək məbləğdə olmasından irəli gəlir.

Hesab edirəm ki, Azərbaycan Respublikasının, Sığorta haqqında qanununun müvafiq maddəsinə uyğun olaraq bağlanan bir sığorta müqaviləsi üzrə öhdəliklərin maksimum həcmi sığortaçının öz vəsaitinin on faizindən çox olmayan nisbətdə olmasıdır. Sığortaçının öz vəsaiti dedikdə onun aktivləri ilə müqavilə öhdəlikləri məbləği arasında fərqi başa düşülməlidir. Təkrar sığorta müqaviləsi bağlamış sığortaçı sığortalı qarşısında öz öhdəlikləri üzrə tam məsuliyyət daşıyır. Təkrar sığortaçı, sığortaçı qarşısında gördüyü öhtəliklərə görə məsuliyyət daşmalıdır. Sığortanın növündən və formasından asılı olaraq yüksək risk dərəcəsi və sığorta məbləğində olan sığorta obyektinin sığortalanması bir neçə sığorta təşkilatı tərəfindən sığorta daxilində iştirak etməklə aparıla bilər. Bu şəkildə sığorta daxilində sığorta riskinin üzləşdirilə bilməyən qalıq hissəsi—təkrar sığortaya ötürülməlidir.

Düşünürəm ki, təkrarsığorta əməliyyatları ölkədə yerləşən sığorta təşkilatları arasında və ya sığorta riskinin xarici ölkələrin sığorta və təkrar sığorta təşkilatlarına ötürülməsi ilə həyata keçirilməli, icbari formada sığorta riskini təkrar sığortaya verməsi, riskin məbləği, sığorta haqqı və s. qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydalarla tənzimlənməlidir. Respublikamızda sığortanın inkişafı xeyli dərəcədə sığorta mədəniyyətindən və orada fəaliyyət göstərən kadr seçimindən də

aslı olacaqdır. Müasir sığorta ədəbiyyatına, peşəkarlar tərəfindən yazılan əsərlərə ehtiyac duyulmaqdadır. məlum olduğu kimi, sığorta sahəsində peşəkar kadrlara olan ehtiyacı ödəmək və sığorta işinin hüquqi bazasının möhkəmləndirilməsi məqsədilə artıq 2002-ci ildən başlayaraq Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində və Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində Sığorta işinin təşkili ixtisası üzrə mütəxəssislər hazırlanır. Bu gün müasir sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları tərəfindən aparılan sığorta xidmətləri səviyyəsini yüksəltmək və sığortalılara daha etibarlı sığorta təminatları yaratmaq məqsədilə sığortanın 20-dən artıq könüllü növləri üzrə xidmətlər göstərilir.

Hesab edirik ki, sığortaçıların könüllü sığortalar üzrə fəaliyyətini vahid qaydalar əsasında həyata keçirmələri təkrar sığorta münasibətlərinin də tənzimlənməsinə müsbət təsir göstərə bilər. Müasir sığorta bazarının və onun xarakterik cəhətlərinin tədqiq edilməsinə ciddi tələbat yaranmışdır. Bizim fikrimizcə, sığorta bazarı- təkliflərin formalaşdığı və bu təkliflərə tələbatın yarandığını ifadə edən, alqı-satqı obyektli sığorta müdafiəsi olan pul müdafiəsinin xüsusi sosial-iqtisadi strukturudur. Sığorta bazarının inkişaf etməsinin obyektiv əsasını təsadüfi hadisələrin baş verməsi zamanı zərərçəkənlərə pul yardımının göstərilməsi vasitəsilə təkrar istehsal prosesinin fasiləsizliyinin təmin olunması təşkil edir. Sığorta bazarını cəmiyyətin sığorta müdafiəsinin təmin olunması məqsədilə sığorta fondunun formalaşdırılması və bölüşdürülməsi üzrə maliyyə münasibətlərinin təşkili forması kimi və eləcə də müvafiq xidmətlərin göstərilməsində iştirak edən sığorta təşkilatlarının məcmusu kimi də nəzərdən keçirmək olar. Sığorta bazarının mövcud olmasının mütləq şərtlərindən biri də sığorta xidmətlərinə olan ictimai tələbatın və bu tələbatları təmin edən sığortaçıların çox olmasıdır. Uzun illər ərzində mövcud olmuş inzibati iqtisadiyyatdan sığorta bazarına keçid, sığortaçının iqtisadi münasibətlər sistemində rolu və yerini dəyişmişdir. Sığorta kompaniyaları təsərrüfat həyatının tamhüquqlu subyektinə çevrilməlidir. Bazar iqtisadiyyatının risklərlə bağlı münasibətlər sistemi olması, habelə təsərrüfat fəaliyyətinin fasiləsizliyinə əks təsir

göstərən gözlənilməz hadisələrin nəticəsində dəymiş zərərlərin aradan qaldırılması zəruriliyi sığorta münasibətlərinin əhəmiyyətini müəyyən edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu gün sığorta sistemi vasitəsilə cəlb edilən maliyyə resuslarına böyük ehtiyac vardır. Belə ki, bu vəsaitlərdən kredit resusları kimi, iqtisadiyyata investisiya qoyuluşları kimi istifadə edilməsinin çox böyük dövlət əhəmiyyəti vardır. Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitinə sığortanın bir əhəmiyyəti dəymiş zərərlərin aradan qaldırılmasıyla bağlıdırsa, digər bir əhəmiyyəti də sığorta sistemi vasitəsilə cəlb edilmiş vəsaitlərdən iqtisadiyyatın möhkəmləndirilməsi üçün onlardan kredit resusları və investisiyalar kimi istifadə olunmasıyla bağlıdır. Bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar olaraq sığorta münasibətləri də təkmilləşdirilir, yeni forma və məzmun kəsb edir, əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq inkişaf edir. Bu zaman sözsüz ki, qarşıya müxtəlif məsələlərin həlli problemi çıxır. Belə məsələlərdən sığorta fondunun yaradılmasının, sığorta əməliyyatlarının maliyyə möhkəmliliyinin təmin edilməsi, sığorta tariflərinin qurulması metodikasının təkmilləşdirilməsi, yeni mütərəqqi sığorta növlərinin tətbiqi, vergiyə cəlb etmə, investisiya, yenidənsığorta və s. bu kimi problemləri göstərmək olar. İctimai inkişafın obyektiv məntiqi ölkəmizdə sığorta işində inhisarçılığın aradan qaldırılması, sığorta bazarının formalaşması, bütün bunların isə hər şeydən əvvəl iqtisadi qanunların, o cümlədən dəyər qanununun, tələb və təklif qanunun tələbləri səviyyəsində nizamlaşdırılması zərurətini ortaya qoymuşdur. Sığorta bazarının yaradılması və onun inkişaf etdirilməsi ölkədə Maliyyə-iqtisadi sabitliyin və milli iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi sığorta bazarında sığortaçıların mövcud qanunvericiliyin tələblərinə əməl edilməsi və inhisarçılığa qarşı dövlət nəzarəti sisteminin gücləndirilməsi çox vacibdir.

Nəzarə almaq lazımdır ki, iqtisadiyyatın digər sahələri ilə sığortanın inkişafı çox əlaqədardır. İqtisadiyyatın digər sahələri inkişaf etdikcə, sığorta xidmətlərinə tələb artır və nəticədə sığortanın da inkişafı təmin edilir. Hazırki şəraitdə sığortaya ən sıx maraq göstərən Respublikanın iri-sənaye müəssisələri, əmlak sahibləri xarici investisiyalı müəssisələr və xarici vətəndaşlardır. Dünya miqyasında iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə sığorta xidmətləri geniş yayılmışdır.

Azərbaycanda sığorta işinin və sığorta mədəniyyətinin təkmilləşdirilməsi, tərəfindən sığortanın əhəmiyyətinin dərk edilməsi üçün, vaxtaşırı sığortanın cəmiyyətdə rolu mövzusunda dəyirmi masalar təşkil etmək çox vacibdir. Bildiyimiz kimi ölkənin iqtisadiyyatı əhalinin iqtisadi vəziyyətinə bir başa təsir edir. Ona görə də sığorta xidmətlərindən geniş istifadə olunan ölkələrdə, əhalinin gəlir və yaşayış səviyyəsi yüksək olur. Buna görə əhalini bu sahədə maarifləndirmək və sığortanın bütün xidmətlərindən istifadə etmələrini əldə etmək lazımdır. Sığortalanmaya yalnız təsəvvürün olmasını dəyişmək lazımdır. Sığorta təşkilatı ilə sığorta olunan arasında qarşılıqlı razılaşma əsasında bağlanan müqavilələrdə, sığortaçı tərəfindən götürülən sığorta riski eyni bir tarif dərəcəsi ilə götürülməlidir ki sığorta təşkilatının maliyyə davamlılığı olsun. Düşünürəm ki, sığorta riskləri həddindən artıq aşağı tarif dərəcələri ilə götürüldükdə sığorta təşkilatlarının maliyyə davamlılığı olmadığından, yaxud aşağı olduğundan, sığorta təşkilatlarının ödəniş vermə ehtimalı sual altında olur. Bu da hüquqi və fiziki şəxslərin sığortaya olan inamını itirir. Buna görə sığortaçı ilə sığorta olunan arasında müqavilə bağlanılan zaman, sığorta obyektinin təhlükəsizlik dərəcəsi nəzərə alınmalı, ona uyğun olaraq dayanıqlı tarif dərəcəsi götürülməli və sığorta haqqı ödənilməlidir.

Bütün bunlar öz müsbət və mənfi çalarları ilə birlikdə bizim milli sığorta sistemimizin öyrənilməsi, onun elmi-nəzəri və sosial-mədəni baxımdan dəyərləndirilməsi üçün bir təməl məktəbidir.

Müstəqil respublikamızda yeni yaradılmış gənc sığorta şirkətləri, bu sistemdə fəaliyyət göstərən peşəkarlar, elmi-tədqiqat işlərinə başlayan mütəxəssislər bu böyük elmi-praktiki və sosial – mədəni irsi unutmamalı, milli sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsini bu təməl üzərində qurmalıdırlar. Bütün bu işlərin görülməsi üçün gərgin iş, böyük əmək və vaxt tələb olunur.

Son illərdə Azərbaycanın sığorta bazarında çox mühüm dəyişikliklər baş verəcək. Fins.az-ın məlumatına görə, bu Azərbaycan Respublikası sığorta bazarının 2015-2017- ci illərdə inkişafı üzrə Tədbirlər Planında nəzərdə tutulub. Bu sənəddə müştərilərin mənafeələrinin daha yaxşı qorunması, həyat və qeyri-həyat

sığortalarının inkişafı ilə bağlı bir sıra ciddi yeniliklər əksini tapıb. Sığorta şirkətlərinə qarşı yeni tələblər Tədbirlər Planına əsasən, sığortalıların və digər faydalanan şəxslərin mənafeələrini təmin etmək məqsədilə sığorta şirkətlərinə qarşı yeni tələblər müəyyən ediləcək. Bu məqsədlə “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanuna əlavə və dəyişikliklərin edilməsi barədə təkliflərin hazırlanması nəzərdə tutulur. Bura sığorta şikayətlərinə baxılması mexanizminin təkmilləşdirilməsi, müştərilərlə ədalətli davranmanı təmin edən prosedurların tətbiqi, eləcə də sığorta vasitəçilərinin “Davranış Kodeksini”nin hazırlanması və tətbiq edilməsi və s. aiddir.²⁹(36)

Bundan başqa, sığorta şirkətlərində çalışan olan və sığorta məhsullarının satışı ilə məşğul olan əməkdaşlardan Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidmətindən attestasiyadan keçmələri tələb ediləcək. Sığorta şikayətləri açıq araşdırılacaq. Tədbirlər Planına əsasən gözlənilən müştüm yeniliklərdən biri vətəndaşlar tərəfindən sığorta şirkətlərindən və sığorta vasitəçilərindən şikayətlərin verilməsinin vahid sisteminin yaradılmasıdır. Eləcə də, vətəndaşların sığorta şirkətlərindən şikayətlərinə ictimai aşkarlıq şəraitində baxılmasını təmin etmək məqsədilə xüsusi internet səhifəsinin yaradılmasına təşkilati və maliyyə dəstəyinin göstərilməsi nəzərdə tutulur. Elektron arayışların alınması asanlaşdırılacaq. Tədbirlər Planında sığorta ödənişlərinin sadələşdirilməsi məqsədilə İKT-nin imkanlarından daha geniş istifadə nəzərdə tutulur. Belə ki, avtomobil qəzaları ilə bağlı arayışın alınmasının sadələşdirilməsi üçün İcbari Sığorta Bürosunun informasiya sisteminin Daxili İşlər Nazirliyinin müvafiq informasiya sistemini ilə əlaqələndirilməsini gözlənilir. Əhalinin sığorta sahəsində maarifləndirilməsi məqsədilə müəyyən tədbirlər nəzərdə tutulub. Bura sığortaya aid mobil telefonlar üçün proqramların hazırlanması, maarifləndirici tədbirlərin keçirilməsi, icbari sığorta növlərinin hər biri üzrə vahid formada Yaddaş Vərəqinin hazırlanması aiddir.

²⁹ http://fins.az/sigorta/883515/Sigortada_muhum_yeniliklerin__ANONSU_VERILDI.html

Sığortasız avtomobillər yoldan çıxarılacaq. İcbari sığortaların inkişafı məqsədilə görülməli mühüm yeniliklərdən biri müqavilələrin elektron formada bağlanması imkanının yaradılması olacaq. Bunun üçün “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa müvafiq əlavə və dəyişikliklər edilməsi barədə təkliflər hazırlanacaq. Eləcə də, icbari sığorta müqavilələrinin elektron satışının təmin olunması məqsədilə elektron sığorta portalının yaradılması nəzərdə tutulur.

Tədbirlər planında avtomobil sahiblərinin icbari sığortadan yayınmasının qarşısının alınması məqsədilə təkliflərin hazırlanması, eləcə də, sahibi sığortalanmayan avtomobillərin yol hərəkətindən kənarlaşdırılması ilə bağlı qanunvericiliyə dəyişikliklər layihəsinin hazırlanması gözlənilir.

Tədbirlər Planına əsasən avtomobil sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə sığorta məbləğinin tədricən artırılması üçün qanunvericiliyə dəyişikliklərin edilməsi barədə təkliflər hazırlanacaq. Qeyd edək ki, hazırda bu məbləğ 5 min manat təşkil edir. Eləcə də, avtomobillər və daşınmaz əmlaklar üzrə sığorta hadisələri zamanı dəyən zərərin məbləğinin hesablanması üçün standartların hazırlanması nəzərdə tutulub.³⁰ (36)

Tədbirlər Planına əsasən qarşıdakı illərdə icbari sığortada növlərinin sayı artırılacaq. Belə ki, müəyyən sahələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarların və mütəxəssislərin peşə məsuliyyətinin icbari sığortasının, eləcə də, bəzi sahələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarların üçüncü şəxslər qarşısında ümumi mülki məsuliyyətin icbari sığortasının tətbiqi gözlənilir. Plana əsasən, Maliyyə Nazirliyi Azərbaycanın Beynəlxalq Yaşıl Kart sistemində qoşulması üzrə tədbirlər görəcək, eləcə də, ölkədə kənd təsərrüfatı sığortası və icbari tibbi sığorta sisteminin qurulması üçün maraqlı dövlət orqanları ilə iş aparacaq.

Qarşıdakı illərdə həyat sığortasının inkişafı üçün də tədbirlərin görülməsi gözlənilir. Bura istehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə

³⁰ http://fins.az/sigorta/883515/Sigortada_muhum_yeniliklerin__ANONSU_VERILDI.html

Əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta müqavilələrinin İSB-nin elektron informasiya sistemi vasitəsilə bağlanması, eləcə də bu sığorta növünün daha geniş tətbiqi məqsədilə İSB-nin elektron informasiya sisteminin Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin Əmək müqaviləsi bildirişi üzrə elektron informasiya sistemi ilə inteqrasiya edilməsi aiddir.

Bundan başqa, qanunvericiliyə həyatın yığım sığortası müqavilələri üzrə fiziki şəxslərin gəlir vergisinə və məcburi dövlət sosial sığorta haqlarına tətbiq olunan güzəştlərlə bağlı dəyişikliklərin edilməsi barədə təkliflərin hazırlanması gözlənilir.

Sığorta sahəsində kadr potensialının gücləndirilməsi məqsədilə zərərin hesablanması üçün peşəkar qiymətləndiricilərinin hazırlanıb sertifikatlaşdırılması, eləcə də kənd təsərrüfatı sığortası sahəsində sığorta ekspertlərinin hazırlanıb sertifikatlaşdırılması nəzərdə tutulub.

Bundan başqa, kadr potensialının gücləndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyası tərəfindən yaradılan “Sığorta Tədris Mərkəzi”nə, eləcə də, Azərbaycan Aktuarlar Assosiasiyasına aktuar təlim kurslarının həyata keçirilməsində təşkilati və maliyyə dəstəyinin göstərilməsi nəzərdə tutulub. Eləcə də, Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyası və Azərbaycan Risk Peşəkarları Assosiasiyası ilə birlikdə sığorta dərsləklərinin nəşri və təlim kurslarının təşkili nəzərdə tutulub.³¹(36)

NƏTİCƏ

Tədqiqat işində Azərbaycan bazarında sığorta vasitəçilərinin fəaliyyəti və tənzimlənməsi problemləri ətraflı tədqiq olunmuşdur. Sığorta işinin inkişafının bu aspektləri bütünlükdə sığorta bazarının və onun struktur elementlərinin kəmiyyət

³¹ http://fins.az/sigorta/883515/Sigortada_muhum_yeniliklerin__ANONSU_VERILDI.html

və keyfiyyət perspektivləri üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqat işinin yeni nəticələri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Dissertasiya işində vasitəçilik fəaliyyətinin mahiyyəti və məzmunu iki baxışdan tədqiq olunmuşdur: birincisi, sığortaçının maliyyə resurslarının formalaşması və istifadəsini müəyyən edən mikro səviyyədə, ikincisi, milli təsərrüfat sistemində sığorta işinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi və bütünlükdə sığorta bazarının inkişafının maliyyə-iqtisadi şəraitini şərtləndirən makro səviyyədə;

2. “Sığorta vasitəçiləri - artıq həlqədir” – kimi bəzi düşüncələrə əks olaraq, tədqiqat işində qeyd olunmuşdur ki, sığortada, əksinə, vasitəçilər bütün sığorta bazarının inkişafında mühüm rol oynayırlar və sığorta münasibətlərinin ayrılmaz elementidir;

3. Müxtəlif baxışların və mövqelərin təhlili əsasında sığortada vasitəçilik fəaliyyətinə daha ətraflı nəzəti təyinat verilmişdir;

4. Sığorta agentləri institutlarının vəziyyətinin təhlilindən çıxış edərək müasir sığorta bazarında sığorta agentlərinin müasir və perspektiv vəziyyətini müəyyənləşdirən obyektiv və subyektiv amillər tədqiqat işində göstərilmişdir:

- sığorta agentləri bazarın əsas iştirakçısı olaraq qalır;
- agent şəbəkəsinin formalaşmasına sistemli yanaşma tələb olunur;
- sığortaçıların kadr siyasətində razılaşdırılmış fəaliyyətlərin işlənməsi tələb edilir;
- vasitəçilərin iştisas səviyyəsinin artırılmasına, onların fəaliyyətlərinin genişləndirilməsinə ehtiyac duyulur.

5. Tədqiqat işində sığorta brokerlərinin rolunun artırılması proqnozu verilmişdir. Bu bir sıra amillərlə şərtləndirilmişdir ki, bunlara da korporativ sığorta xidmətlərinin inkişafı, sığorta növlərinin strukturunun mürəkkəbləşməsi, sığortaçıların rəqabətinin gücləndirilməsi və təşkilatı-hüquqi tənzimləmə amilləri aiddir.

6. Dövlətin bir sıra problemlərdən azad olunmasının və yükü sığorta vasitəçilərinin və şirkətlərinin çiyinə atmasının vaxtı çoxdan çatıb: ”Sığorta

sahəsində biliklərin olmaması, insanların sosial-maddi durumları ilə bağlı olaraq, sığortaya, demək olar ki, dırnaqarası baxırlar. Xarici ölkələrdə də təbii fəlakətlər zamanı dövlət müəyyən iş görsə belə, o, yalnız yardım xarakteri daşıyır. Yəni dövlət vətəndaşın uçmuş binasının, evinin və ya dağılan, itirilən əmlakını tamamilə bərpa etmək, onu yaşadığı əvvəlki lüks şəraitə qaytarmaq kimi öhdəliyə malik deyil. Belə bir şeyi etmək məcburiyyətində də deyil, bu, bir təbii fəlakətdir". Amma sığorta şirkətləri ilə bağlı vəziyyət fərqlidir: "Əgər sığortalısınızsa, sığorta hadisəsindən sonra əmlakınız hansı vəziyyətə düşübsə, sığorta şirkəti həyata keçirdiyi ödəniş nəticəsində sizi əvvəlki sosial və ya maddi vəziyyətinizə qaytarır. Rayonlarda bu kimi hadisələrin qarşısını almaq, azaltmaq mümkün olmadığından, sığortalanan zaman heç olmasa onun maddi nəticələrini və ya büdcədən çıxan vəsaitləri minimuma endirmək, müəyyən şəkildə qarşısını almaq olar. Bu baxımdan, dövlət sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin regionlarda inkişafı üçün müəyyən stimullar yaratmalıdır. Vətəndaşların və ya bölgələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarların sığorta haqlarını ödəmək, o cümlədən şirkətlərin regionlarda fəaliyyətini aktivləşdirmək üçün vergi və ya digər xüsusi güzəştlər nəzərdə tutula bilər. Bunların sayəsində sığorta şirkətlərini bölgələrdə işləməyə bir az həvəsləndirmək olar. Hələlik isə əhalinin, xüsusən bölgədə olan insanların sığortadan xəbərsiz olması, sığorta müqavilələrini başa düşməmələri, ümumiyyətlə, bölgələrdə risk ehtimallarının böyüklüyü, subyektiv və obyektiv amillərdən asılı olan təhlükələrin çoxluğu və s. sığorta şirkətlərini bir balaca regionlarda işləməyə qorxudur, çəkindirir.⁷ Sığortada hər hansı bir sığorta növünü aparmaq üçün risklərin, yəni müqavilələrin sayı da çox olmalıdır. Çünki sığortada böyük saylar, böyük rəqəmlər deyilən bir qanun var. Hər hansı bir riskin sığortalana bilən olması üçün o risklərdən, həmin müqavilələrdən 10 min, 100 min bağlanmalıdır. Kür sahili rayonlarda, kəndlərdə bütün evləri sığorta edə bilərəmsə, bu zaman əlimdə böyük bir həcm, baş verən sığorta hadisələrini tənzimləmək üçün fond yarana bilər. Amma 1 və ya 3 müqavilə üçün sığorta vasitəçiləri bölgələrdə belə riskə getmək istəməirlər".

8. Sığorta vasitəçiliyinin regionlarda inkişafı üçün stimul olmalıdır. Bu proses dövlət xətti əsasında müəyyən maraqlandırma stimulları ilə həyata

keçirilərsə, o zaman sığorta vasitəçilərinin hamısı regionlara çıxmaq istəyər. Düzdür, bu gün sığorta şirkətlərinin əksəriyyəti regionlarda işləyirlər. Amma daha çox nə ilə? Bakıda olduğu kimi, avtomobil, əmlak sığortası ilə işləyirlər. Halbuki bölgələrdə daha çox vətəndaşlara məxsus olan tikililərin sığortası, kənd təsərrüfatı risklərinin, əkin, biçin sahələrinin, mal-qara, heyvandarlıq sahələrinin sığortasına ehtiyac var. Azərbaycanın istifadə olunmayan sığorta potensialının böyük bir qismi regionlardadır. Hətta bu gün bizim kənd təsərrüfatı, mal-qara, heyvandarlıq sahəsində də kifayət qədər sığortaladığımız işlər var. Amma bunun bir kütləvi hal alması üçün dövlət, Nazirlər Kabineti ilə sığorta şirkətləri bərabər şəkildə addım atmalıdır.

9. Regionlarda sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətini qaydasına qoymaq üçün ümumilikdə səylər birləşdirilməlidir. Məsələn, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi ilə sığorta şirkətləri bir yerdə regionlarda kənd təsərrüfatı sığortalarının stimullaşdırılması istiqamətində işlər aparmalıdırlar.

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı –2015.
2. Azərbaycan Respublikasının «Sığorta haqqında» Qanunu 25.04.99-cu il.

3. Xudiyev N.N. «Dövlət sığortası və sığorta münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi» Bakı 1993.
4. A.Kərimov «Sığorta». Bakı 2000
5. R.M.Cəbiyev «Azərbaycanda bazar infrastrukturunun formalaşması və inkişafı». Bakı 2000
6. S.M.Məmmədov «Maliyyə» Bakı 1997.
7. M.X.Həsənlı və başqaları Maliyyə , Bakı, 2006.
8. İ.S.Rüstəmov Korporativ idarəetmə metodiki vəsait Bakı, 2007.
9. U.İbrahimli “Sığorta bazarları necə müqayisə olunur” / 6-cı Beynəlxalq Sığorta Forumu Bakı,31 mart 2016.
10. N.Əmirov “Azərbaycan iqtisadiyyatı ilk 40 ölkə arasındadır” çıxış, -2 fevral 2016
11. Ə İ ğ
2014
12. K.Soltanova “Azərbaycanda sığorta agenti: nüfuz və geniş imkanlar” Bakı, 2013
13. Воблый К.Г. "Основы экономики страхования" (М., Анкил, 1993 г.);
14. Ефимов СЛ. "Организация работы страховой компании: теория, практика, зарубежный опыт", (М. 1993 г.);
15. Ефимов СЛ. "Деловая практика страхового агента и брокера", (М., Юнити, 1996г.);
16. Коломин Е.В., "Экономика и психология страхования" (Финансовая газета, № 2, 1997 г.);
17. Коломин Е.В., "Страхование в системе макроэкономических отношений рыночного хозяйства" (Доклад на 4-м международном страховом рандеву, 1995г.);
18. Крымов А.А., Вяткин Ю.Г. "Практическая психология для страховых агентов", (М. 1993 г.);
19. Лайков А.Ю., "Место и роль брокера", (Ж. Страховое Ревю, 06, 2000 г., с. 7-11);
20. Меренков А. "Основные заблуждения в страховании", (Ж. "Страховое Ревю", № 12, 1999 г.);
21. Митрофанов Н. "Страховой брокер будущее с гарантией" (Вечерняя Москва, №211,16.09.1998 г., с. 4;
22. Рябикин В.И. "О методах и результатах работы страховых агентов" (Финансовая газета № 13,03.2000 г.);

23. Саймон Уильям, "О роли страхового брокера в процессе размещения контрактов по страхованию" (материалы международной конференции, Нью-Йорк, 1994 г.);29."Сейв-Инвест", (Коммерсант Дейли, 28.10.2000 г.);

24. Субботин А., "Агент ищет, где надежнее", (Экономика и жизнь, № 48, 1998 г., с.5.;

25. Сухоруков М., Сухорукова М. "Квалификационные требования к профессиональным знаниям страхового агента", (Ж. Страховое дело, 08.2000 г., с. 33-35);

26. Юлдашев Р.Т. "Весьма важный потенциал российского страхования" (Ж "Страховое дело, № 12, 2000 г., с. 4-5);

27. Краснов В Ю Классификация страховых посредников // Страховое дело, №8, Москва, 2007г

28. Краснов В Ю Основные типы операций страховых посредников // Федерация, №7, Москва, 2007г

29. Məmmədov V.Q. "Bazar münasibətləri şəraitində maliyyə vasitəçiliyi sisteminin təkmirləşdirilməsi" magistr dissertasiya işi. UNEC 2014. (unec.edu.az)

30. Əliyeva G.E. "Sığorta təşkilatlarının maliyyə resursları və onların artırılması yolları" magistr dissertasiya işi. UNEC 2014. (unec.edu.az)

31. www.asa.az

32. www.mincom.gov.az

33. www.president.az

34. www.trend.az

35. www.report.az

36. www.fins.az

37. <http://cavanshirmahmud.blogspot.com>

РЕЗЮМЕ

Страховые посредники являются непосредственными участниками финансово-экономических отношений страховщика и страхователя на всех этапах их экономических взаимоотношений, обеспечивая эффективную реализацию страховых продуктов и, содействуя своевременному исполнению договоров страхования, т.е. использованию сформированного из страховых взносов страхового фонда.

Влияние страховых посредников проявляется на микро- и макроэкономическом уровне в процессе формирования общей страховой защиты общества, укрепления доверия страхователей к каждому отдельно взятому страховщику и к институту страхования в целом. Еще большая их роль на макроэкономическом уровне, когда фактор своевременной выплаты страхового возмещения по крупным страховым случаям носит общегосударственный характер, положительно влияя на развитие той или иной отрасли народного хозяйства. К пониманию содержания посреднической деятельности в страховании надо идти от сущности страхования как экономической категории, во всех определениях которой выступает формирование и использование специального фонда.

SUMMARY

Insurance intermediaries are directly involved in the financial and economic relations of the insurer and the insured at all stages of their economic relations, ensuring the effective implementation of insurance products and to facilitate timely execution of insurance contracts, ie, Use generated from insurance premiums of the insurance fund.

Impact of insurance intermediaries shown on the micro and macro level in the process of total insurance coverage of society, building trust insurers to each individual insurer and the institution of insurance tselom. Esche big their role at the macroeconomic level, when the timely payment of insurance compensation factor for major insurance cases is national in nature, positively affecting the development of a national economy. By understanding the content brokering insurance to go on the nature of insurance as an economic category, in all definitions of which is the formation and use of special fund.

Məmmədov Rəşad Asəf oğlunun
«Sığorta vasitəçiliyi və onların fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətləri»
mövzusunda magistr dissertasiya işinin

REFERATI

Mövzunun aktuallığı. Ölkəmizdə baş verən dərin siyasi və iqtisadi dəyişikliklər sığorta bazarının səmərəli inkişafını tələb edir. Bu, hər şeydən əvvəl, onunla əlaqədardır ki, islahatlar prosesində dövlət və bələdiyyə müəssisə və təşkilatları öz sığorta müdafiələrini özləri təmin etmək məcburiyyətində qalırlar. Belə ki, yaxın zamanlara qədər müxtəlif dövlət mənbələrindən maliyyələşdirilən maliyyə yardımları praktiki olaraq mövcud deyildir. Eyni zamanda fərdi müştərilərin də sığorta müdafiəsizləmələri artır. Bununla da bazarda elə sığorta təkliflərinin inkişafı tələb olunur ki, həmin təkliflər həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər üçün müxtəlif hadisələrdən etibarlı müdafiəni təmin etsin. Müasir sığorta bazarı sığortaçıların sayının çoxluğu və əməliyyatların həcmində artması, sığorta xidmətlərinə yeni tələblərin və yeni istiqamətlərin meydana gəlməsi, rəqabətin kəskinləşməsi və xarici sığortaçıların ölkəmizin sığorta bazarına diqqətinin güclənməsi ilə xarakterizə olunur. Sığorta təşkilatlarının fəaliyyətlərinin əsas istiqamətlərini elə sığorta məhsullarının yaranması təşkil edir ki, bu məhsullar inflyasiya şəraitinə tab gətirə bilsin, müştəri ilə etibarlı münasibətləri və sığorta təşkilatının müvafiq mənfəətini, eyni zamanda, sığorta məhsullarının sığortaçıdan sığorta olunana hərəkət texnikasının düzgün idarə olunmasını təmin etsin.

Sığorta bazarının formalaşmasında sığorta vasitəçiləri olan sığorta agentləri, sığorta brokerləri, həmçinin sığorta müqavilələrinin bağlanması və yerinə yetirilməsində iştirak edən digər vasitəçilər mühüm rol oynayırlar. Sözsüz ki, sığorta agentlərinin və brokerlərinin əsas vəzifəsi sığorta məhsullarının müştərinin maraqları çərçivəsində hərəkətinin təmin edilməsidir. Lakin, bundan başqa onlar, həmçinin, cəmiyyətin ümumi sığorta mədəniyyətinin, formalaşmasına, sığorta institutuna inamın artmasına həm makro, həm də mikro səviyyədə təsir göstərə bilirlər. Bu məsələlərin həllində, həmçinin, sığorta müqavilələrinin yerinə

yetirilməsində iştirak edən ekspertlərin, qəza xidməti əməkdaşlarının və digər vasitəçilərin də rolu böyükdür. Sığorta xidmətlərinin yerinə yetirilməsinin dəqiqliyi və keyfiyyəti bir tərəfdən sığortaçının avtoritetinin artmasını və yeni müştəri axınını təmin edir, digər tərəfdən isə məsələn iri miqyaslı qəzalar zamanı – istehsalın tez bir zamanda bərpasını təmin etməklə sonda makroiqtisadi səmərəyə malik olur.

Beləliklə, sığorta vasitəçiləri sığortacı ilə sığorta olunan arasında yaranan və sığorta polisinin satılmasından tutmuş sığorta müqaviləsinin şərtlərinin yerinə yetirilməsinə qədər olan maliyyə-iqtisadi münasibətlərin bütün mərhələlərində birbaşa olaraq iştirak edirlər.

Müasir şəraitdə sığorta vasitəçilərinə olan tələb əvvəlki illərlə müqayisədə dəfələrlə artmışdır. Çunki, indi müştərilərə sığorta xidmətlərinin geniş çığıdi təklif olunmalıdır. Bu baxımdan sığorta vasitəçilərinin işinin təşkili, onların hüquqi statusu, müştərilərlə münasibətləri, professional seçimi, onların hazırlanması və əməklərinin ödənilməsi məsələlərinə yenidən baxılmasına ehtiyac duyulur.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Milli iqtisadi ədəbiyyatlarda sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsi məsələləri nisbətən az işıqlandırılmışdır. Tədqiqatın nəzəri əsaslarını ölkə və xarici dövlətlərin aparıcı alimlərinin sığorta sahəsində elmi əsərləri təşkil edir. İşdə ölkə alimləri: M.X.Həsənlinin, D.A.Bağirovun, N.N.Xudiyevin, A.M.Kərimovun, Ş.Ş.Bədəlovun, B.A.Xankişiyevin, həmçinin rus alimləri V.V.Şaxovun, S.L.Yefimovun, R.T.Yuldaşevin, V.M.Rodionovanın, V.İ.Ryabikinin, V.K.Sençaqovun və digərlərinin əsərlərində şərh edilmiş problemlə tədqiqatlardan və nəzəri-metodoloji yanaşmalar istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas **məqsədini** sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin tənzimlənməsinin effektiv təşkilatı və maliyyə mexanizminin işlənilib hazırlanması təşkil edir. Bu məqsədlə tədqiqat işində aşağıdakı **vəzifələr** qarşıya qoyulmuşdur:

- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin əsaslarının öyrənilməsi;
- sığorta agentlərinin və brokerlərinin fəaliyyətinin maliyyə-iqtisadi və hüquqi əsaslarının araşdırılması;
- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkili elementləri və sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması məsələlərinin tədqiq edilməsi;
- sığorta vasitəçilərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsinin təhlil edilməsi;
- sığorta vasitəçiliyinin tənzimlənməsinin səmərəliliyini artırılması istiqamətləri yollarının açıqlanması.

Tədqiqatın predmeti və obyektini. Tədqiqatın **obyektini** sığorta vasitəçiliyi fəaliyyəti təşkil edir. Tədqiqatın **predmeti** kimi sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkilinin və tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsinin perspektiv istiqamətlərinin tədqiqi müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyanın **elmi yeniliyi** əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkili elementləri öyrənilmişdir;
- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin inkişafının müasir mərhələsinin problemləri və ziddiyyətləri araşdırılmışdır;
- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkilinin və tənzimlənməsinin beynəlxalq təcrübəsi öyrənilmişdir;
- müasir şəraitdə sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin tənzimlənməsi xüsusiyyətləri təhlil edilmişdir;
- sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi yolları tədqiq edilmişdir.

Tədqiqatın **informasiya bazasını** Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin, informasiya-analitik agentliklərinin və informasiya mənbələrinin materialları və statistik hesabatları təşkil etmişdir.

İşin strukturu. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

***Məmmədov Rəşad Asəf oğlunun
«Sığorta vasitəçiliyi və onların fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətləri»
mövzusunda magistr dissertasiya işinə***

RƏY

Hazırda bazarda elə sığorta təkliflərinin inkişafı tələb olunur ki, həmin təkliflər həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər üçün müxtəlif hadisələrdən etibarlı müdafiəni təmin etsin. Beləliklə, sığorta vasitəçiləri sığortacı ilə sığorta olunan arasında yaranan və sığorta polisindən satılmasından tutmuş sığorta müqaviləsinin şərtlərinin yerinə yetirilməsinə qədər olan maliyyə-iqtisadi münasibətlərin bütün mərhələlərində birbaşa olaraq iştirak edirlər.

Müasir şəraitdə sığorta vasitəçilərinə olan tələb əvvəlki illərlə müqayisədə dəfələrlə artmışdır. Çünki, indi müştərilərə sığorta xidmətlərinin geniş çeşidi təklif olunmalıdır.

Məmmədov Rəşad Asəf oğlunun «Sığorta vasitəçiliyi və onların fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətləri» mövzusunda magistr dissertasiya işi öz aktuallığı ilə fərqlənir. Tədqiqatda sığorta vasitəçilərinin işinin təşkili, onların hüquqi statusu, müştərilərlə münasibətləri, professional seçimi, onların hazırlanması və əməklərinin ödənilməsi məsələlərinə yenidən baxılmasına ehtiyac duyulur. Sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkili elementləri öyrənilmiş, sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin inkişafının müasir mərhələsinin problemləri və ziddiyyətləri araşdırılmış, sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkilinin və tənzimlənməsinin beynəlxalq təcrübəsi öyrənilmiş, sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi yolları tədqiq edilmişdir.

Tədqiqat işində cədvəllərdən, Dövlət Statistika Komitəsinin statistik məlumatlarından məqsədəuyğun şəkildə istifadə edilmişdir. Tədqiqat işi tələb edilən səviyyədə, verilən tapşırığa uyğun işlənilib hazırlanmışdır və onun müdafiə buraxılmasını məqsədmüvafiq hesab edirəm.

ELMI RƏHBƏR:

PROF. M.X.HƏSƏNLI

Məmmədov Rəşad Asəf oğlunun

*«Sığorta vasitəçiliyi və onların fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətləri»
mövzusunda magistr dissertasiya işinə*

RƏY

Sığorta bazarının formalaşmasında sığorta vasitəçiləri olan sığorta agentləri, sığorta brokerləri, həmçinin sığorta müqavilələrinin bağlanması və yerinə yetirilməsində iştirak edən digər vasitəçilər mühüm rol oynayır. Sözsüz ki, sığorta agentlərinin və brokerlərinin əsas vəzifəsi sığorta məhsullarının müştərinin maraqları çərçivəsində hərəkətinin təmin edilməsidir. Lakin, bundan başqa onlar, həmçinin, cəmiyyətin ümumi sığorta mədəniyyətinin, formalaşmasına, sığorta institutuna inamın artmasına həm makro, həm də mikro səviyyədə təsir göstərə bilirlər. Bu məsələlərin həllində, həmçinin, sığorta müqavilələrinin yerinə yetirilməsində iştirak edən ekspertlərin, qəza xidməti əməkdaşlarının və digər vasitəçilərin də rolu böyükdür.

Məmmədov Rəşad Asəf oğlunun «Sığorta vasitəçiliyi və onların fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətləri» mövzusunda magistr dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Tədqiqatın obyektini sığorta vasitəçiliyi fəaliyyəti təşkil edir. Tədqiqatın predmeti kimi sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin təşkilinin və tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsinin perspektiv istiqamətlərinin tədqiqi müəyyən edilmişdir. Tədqiqatın əsas məqsədini sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin tənzimlənməsinin effektiv təşkilatı və maliyyə mexanizminin işlənilməsi və hazırlanması təşkil edir. İşin sonunda məzmunundan irəli gələn nəticə və təkliflər verilmişdir.

Tədqiqat işi tələb edilən səviyyədə, verilən tapşırıqə uyğun işlənilib hazırlanmışdır və müdafiə şurasına təqdim etmək olar.

İ.E.D., PROF.:

E.M.SADIQOV